

UNIVERZA V MARIBORU • FILOZOFSKA FAKULTETA

ODDELEK ZA GEOGRAFIJO

REVIJA ZA GEOGRAFIJO

JOURNAL FOR GEOGRAPHY

10 – 2 2015

MARIBOR
2015

REVIJA ZA GEOGRAFIJO JOURNAL FOR GEOGRAPHY

10-2, 2015

ISSN 1854-665X

UDK 91

Izdajatelj / Published by

Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru
Department of Geography, Faculty of Arts, University of Maribor

Mednarodni uredniški odbor / International Editorial Board

Ana Maria de Souza Mallo Bicalho (Brazil), Dragutin Feletar (Croatia), Lisa Harrington (USA), Uroš Horvat (Slovenia), Roy Jones (Australia), Peter Jordan (Austria), Doo-Chul Kim (Japan), Marijan Klemenčič (Slovenia), Karmen Kolnik (Slovenia), Lučka Lorber (Slovenia), Jörg Maier (Germany), Pavel Ptaček (Czech Republic), Igor Žiberna (Slovenia)

Glavni in odgovorni urednik / Chief and Responsible Editor

Igor Žiberna

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: igor.ziberna@um.si

Tehnični urednik / Technical Editor

Igor Žiberna

Za vsebinsko in jezikovno podobo prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The authors are responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

<http://www.ff.um.si/>

Publikacija je indeksirana v naslednjih bibliografskih bazah / Indexed in:
CGP (Current Geographical Publications), EBSCOhost, IBSS (International Bibliography of the Social Sciences), Ulrich's, DOAJ.

Publikacija je izšla s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

Tisk / Printed by

Tiskarna Saje d.o.o.

Naklada / Number of copies 100

KAZALO - CONTENTS

LUČKA LORBER	
Uvodnik	7
KARMEN KOLNIK, EVA KONEČNIK-KOTNIK	
Zaslužni profesor dr. Borut Beleč: pomen njegovega dela za razvoj mariborske in slovenske geografije	11
Summary	23
LUČKA LORBER	
Prispevek Boruta Belca k obravnavi obrobnih (marginalnih) območij Slovenije	25
Summary	37
IGOR ŽIBERNA	
Spreminjanje rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških gorica v obdobju 2000-2015 v povezavi z izbranimi fizično geografskimi značilnostmi	39
Summary	63
VLADIMIR DROZG	
Socialne razmere v Sloveniji po izbranih kazalcih	65
Summary	77
UROŠ HORVAT	
Razvoj in demografske značilnosti prebivalstva v mestu Maribor med letoma 1961 in 2015	79
Summary	96
ANA VOVK KORŽE	
Vrednotenje trajnostne zasnove dvojezične strategije zaščite vodnih virov	97
Summary	111
Navodila za pripravo člankov v Reviji za geografijo	115

UVODNIK

Pred nami je deseti letnik Revije za Geografijo, ki jo izdaja Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, katere glavni in odgovorni urednik je vsa ta leta doc. dr. Igor Žiberna. Člani Oddelka za geografijo smo se odločili, da posvetimo jubilejno izdajo zaslužnemu profesorju dr. Borutu Belcu, ki je praznoval 85. obletnico svojega življenja. Našemu dragemu profesorju čestitamo ob življenjskem jubileju v imenu generacij študentov geografije in kolegov geografov.

Raziskovalni opus dr. Boruta Belca je izjemen, področja njegovega raziskovanja pa so še danes aktualna, zlasti na področju agrarne in socialne geografije ter vprašanj razumevanja obrobni območij v Sloveniji.

Avtorici **Karmen Kolnik** in **Eva Konečnik Kotnik** sta v svojem prispevku **Zaslužni profesor dr. Borut Belc: pomen njegovega dela za razvoj mariborske in slovenske geografije** v štirih tematskih sklopih predstavili poklicno pot Boruta Belca. V prvem sklopu predstavi začetek Belčeve poklicne poti, vpliv Antona Melika in Svetozarja Ilešiča z Oddelka za geografijo nekdanje Prirodoslovno matematične - filozofske fakultete Univerze v Ljubljani na njegovo raziskovalno delo pri proučevanju severovzhodne Slovenije. V drugem sklopu avtorici ovrednotita pomen in vlogo njegovega obgeografskega kariernega udejstvovanja, katerega posledica je med drugim ustanovitev Oddelka za geografijo na Pedagoški akademiji, kasneje na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. V tretjem sklopu povzameta razvoj njegovega raziskovalnega dela na področju geografije in pomen njegovega mednarodnega sodelovanja. Svoj prispevek skleneta z njegovim pogledom in razmišljanji, ki so bila zapisana ob intervjuju z jubilentom sredi meseca oktobra 2015.

Lučka Lorber je v članku z naslovom **Prispevek Boruta Belca k obravnavi obrobni (marginalnih) območij Slovenije** podrobneje proučila njegovo vlogo pri razvoju agrarne geografije s poudarkom na raziskavah obrobni območij. Belčeva socialnogeografska proučevanja vinorodnih predelov in tipologije podeželskega prostora pomenijo pomemben metodološki prispevek k teoriji agrarne geografije. Svoje raziskovanje je usmeril v proučevanje kompleksnih geografskih vprašanj Prlekije in širše subpanonske Slovenije. Prispevki o preoblikovanju agrarne pokrajine, o zemljiški razdrobljenosti in nerazvitosti severovzhodne Slovenije ter o regionalno razvojni problematiki obmejnih območij, kažejo na njegovo raziskovalno usmerjenost v proučevanje degradiranih, manj razvitih, obrobni in obmejnih območij. Pri svojem znanstvenem, strokovnem, pa tudi pedagoškem delu je posegel na različna geografska področja, kar je bilo nedvomno povezano z njegovim več kot petdesetletnim sodelovanjem z osrednjimi slovenskimi geografskimi inštitucijami in vključenostjo v Mednarodno geografsko zvezo (IGU). V začetku devetdesetih let je sodeloval pri oblikovanju nove IGU komisije, ki se je ukvarjala z marginalnostjo. S proučevanjem demografskih kazalnikov, zgodovinskih vzrokov obrobni, predvsem obmejnih območij pred in po osamosvojitvi je Belc pomembno prispeval k razumevanju regionalnih in lokalnih razvojnih razlik v obrobni območij.

Igor Žiberna v prispevku **Spreminjanje rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških gorica v obdobju 2000-2015 v povezavi z izbranimi fizično geografskimi značilnostmi** citira Belčeva najzgodnejša raziskovalna dela, znanstveno monografijo Ljutomersko-ormoške gorice: agrarna geografija, objavljene leta 1968. S sodobnimi kartografskimi metodami je nazorno prikazano

spreminjanje rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah v obdobju 2000-2015 v povezavi z izbranimi fizičnogeografskimi značilnostmi. Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice sodijo med vinogradniško najvitalnejša območja severovzhodne Slovenije. Kljub temu pa regijo niso zaobšli procesi deagrarizacije in z njo povezane spremembe rabe tal, ki gredo tudi tu v smeri opuščanja obdelovalnih zemljišč, ozelenjevanja, zaraščanja in ogozdovanja. Posebna pozornost je namenjena obdelovalnim, predvsem vinogradniškim površinam. Analizirane so tudi smeri sprememb rabe tal v omenjenem obdobju.

V prispevku **Socialne razmere v Sloveniji po izbranih kazalcih** je avtor **Vladimir Drozg** prikazal nekatere socialne razmere v Sloveniji na podlagi izbranih kazalcev. Pod pojmom »socialne razmere« avtor razume okoliščine, ki se nanašajo na vitalnost prebivalstva, kakovost življenja ter na institucionalne pogoje za zadovoljevanje človekovih potreb. Bolj določno socialne razmere označi kot osebne in družbene pogoje za življenje ljudi, kar se nanaša na dohodkovni položaj posameznika (in gospodinjstva), materialno blaginjo (opremljenost gospodinjstev z materialnimi dobrinami), materialno prikrajšanost, tveganje za revščino in socialno izključenost. Pomembni so tudi nematerialni vidiki socialnega položaja, kot je dostop do zdravstvenih in socialnih storitev, možnosti izobraževanja, kulturnega udejstvovanja, participacija na različnih področjih družbenega življenja. Kazalce socialnih razmer avtor razdeli v štiri sklope, in sicer: vitalnost prebivalstva, socialna infrastruktura, materialno blagostanje ljudi ter socialno ranljive skupine prebivalcev. Podatki so zbrani in prikazani na nivoju statističnih regij. Rezultati analize podatkov niso obetavni. Slovensko prebivalstvo se hitro stara, demografska rast je posledica priseljevanj in ne naravne rasti, socialna neenakost se povečuje, obseg sredstev za socialne namene v državnem proračunu se zmanjšuje, število socialno ranljivih oseb narašča, regionalne razlike se povečujejo.

Uroš Horvat je v članku **Razvoj in demografske značilnosti prebivalstva v mestu Maribor med letoma 1961 in 2015** opredelil štiri faze demografskega razvoja v mestu. Hitri rasti prebivalstva v 60. letih 20. stoletja je sledila stagnacija v 80. letih in nato depopulacija v 90. letih in po letu 2000. V primerjavi z drugimi večjimi mesti v Sloveniji je bila depopulacija najbolj intenzivna prav v Mariboru (med letoma 1981 in 2008 se je število prebivalcev zmanjšalo za okoli 12 %). Naravni prirast je v mestu konstantno negativen vse od leta 1985 dalje, selitveni prirast pa je bil negativen med letoma 1992 in 2007. Maribor med večjimi slovenskimi mesti izkazuje tudi najbolj neugodno starostno sestavo prebivalstva, z najvišjim deležem starega prebivalstva in najvišjim indeksom staranja, po zadnjem popisu prebivalstva zaostaja za drugimi mesti tudi po deležu prebivalstva z višjo ali visoko šolsko izobrazbo, čeprav je drugo največje univerzitetno mesto v Sloveniji. Glede na ugotovljene demografske značilnosti se bo v naslednjih dveh desetletjih v mestu bistveno povečal delež prebivalstva v starosti 65 let in več, kar bo zahtevalo nove oblike organiziranja dejavnosti v mestu in prilagajanja starejši populaciji.

Ana Vovk Korže se pri svojem delu ukvarja z raziskavami trajnostnega upravljanja z naravnimi viri. V prispevku **Vrednotenje trajnostne zasnove dvojezične strategije zaščite vodnih virov** avtorica analizira pristop pisanja okoljevarstvenih strategij. Ugotavlja, da so strategije napisane sektorsko in da kljub poudarjanju trajnosti v resnici niso trajnostno zasnovane. Za utemeljitev trditve je z metodo štirih kapitalov (M4K), ki se uporabljajo za vrednotenje trajnosti, opravila analizo Dvojezične strategije z vidika trajnostne zasnove. Merila je povezanost predlaganih ukrepov v Dvojezični strategiji s štirimi kapitali, ki veljajo za steber trajnostnega

razvoja (ekonomski, socialni, okoljski in človeški kapital). Rezultat trajnostne zasnove Dvojezične strategije je pomemben za načrtovalce projektov v regiji ter lokalno skupnost, saj pokaže povezljivost med različnimi področji s ciljem, da se tovrstne strategije izogibajo ozko sektorskim pristopov, ki nimajo pozitivnega vpliva na življenje ljudi. Aktiviranje razpoložljivih potencialov, njihova povezava in motivacija ljudi ter urejenost zakonodaje, so ključni za zagon samooskrbnosti, ki je vedno posledica povezave kapitalov v regiji. Povezljivost kapitalov tudi pomeni, da se aktivirajo »mnoga kolesa«, ki ob skupni viziji peljejo v eno smer, kar je temeljna razlika od t.i. svetilniških razvojnih pristopov, ki so na zunaj sicer vidni, a v bistvu so enosektorski. Žal je to prispodoba za velike projekte tudi v Sloveniji, ki dejansko ne prinesejo dolgoročne blaginje, celo nasprotno, ustvarjajo škodo. Zato je smiselno preveriti povezljivost ukrepov strategij in podobnih razvojnih dokumentov, ko je še čas za njihovo dopolnitev in nadgradnjo.

Lučka Lorber

ZASLUŽNI PROFESOR DR. BORUT BELEC: POMEN NJEGOVEGA DELA ZA RAZVOJ MARIBORSKE IN SLOVENSKE GEOGRAFIJE

Karmen Kolnik

Dr., prof. geografije, red. prof
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: karmen.kolnik@um.si

Eva Konečnik Kotnik

dr., docentka, prof. geografije in zgodovine
Oddelek za geografija
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-mail: eva.konecnik@um.si

UDK: 929Belec B.:91

COBISS: 1.02

Izvleček

Zaslužni profesor dr. Borut Belec: pomen njegovega dela za razvoj mariborske in slovenske geografije

Predstavitev profesionalne poti zaslužnega profesorja Univerze v Mariboru dr. Boruta Belca in pomena njegovega dela za razvoj mariborske in slovenske geografije, pa tudi širše z mednarodno odmevnostjo le-tega, je po eni strani zaradi raznolikosti in bogastva njegovega raziskovalnega in pedagoškega dela zahtevno, po drugi strani pa ob številnih preteklih zapisih njegove ustvarjalnosti tudi izziv, kako predočiti kaj novega. Pričujoči zapis je zato ne le prikaz bibliografskih informacij, temveč je ilustriran tudi z razmišljanji dr. Belca, ki so bila zapisana ob intervjuju z jubilentom sredi meseca oktobra 2015. V štirih tematskih sklopih (izobraževanje, kariera, raziskovanje in pedagoško delo) so med drugim tudi zaokrožene ugotovitve o njegovem delu in pomenu.

Ključne besede

Borut Belec, geografija, intervju, bibliografija

Abstract

Professor Emeritus Dr. Borut Belec: the importance of his work for the development of Maribor and Slovenian geography

Presentation of the professional career of Professor Emeritus of the University of Maribor dr. Borut Belec and the importance of his work for the development of Maribor and Slovenian geography, as well as the broader international audience thereof, is on one hand very complex because of the diversity and richness of its research and teaching results, and on the other hand very challenging how to visualize something new because of the many previous records. The present record is therefore not only a display of bibliographic information, but it is also illustrated with the reflections of Professor, which were recorded at an interview with the Jubilent in mid-October 2015. The four themes (education, career, research and teaching) are among other well-rounded findings, that described his work and importance.

Key words

Borut Belec, geography, interview, bibliography
Uredništvo je članek prejelo 30.11.2015

1. Uvod

Odločitev članov Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, da ob desetletnici izhajanja znanstvene Revije za geografijo, njeno jubilejno številko posvetijo dr. Borutu Belcu, enemu izmed ustanoviteljev in utemeljiteljev tega oddelka, je bila sprejeta ne le soglasno, temveč tudi z navdušenjem, saj časovno sovpada z njegovo petinosemdesetletnico rojstva. Zaslužni profesor dr. Borut Belc ni bil le dolgoletni sodelavec, mentor in učitelj članov oddelka, s svojim delovnim elanom in življenjsko energijo je bil in je še vedno tudi njihov raziskovalni in pedagoški navdih.

Pričujoči sestavek smo razdelili na štiri tematske sklope, v katerih smo sledili sledečim ciljem:

- predstaviti začetek profesionalne poti dr. Boruta Belca oz. njegovo odločitev za izobraževanje ter prve mentorske vplive prof. dr. Antona Melika in prof. dr. Svetozarja Ilešiča z Oddelka za geografijo nekdanje Prirodoslovno-matematične-filozofske fakultete v Ljubljani;
- izpostaviti pomen njegovega obgeografskega kariernega udejstvovanja, katerega posledica je med drugim ustanovitev mariborskega Oddelka za geografijo in Pedagoške akademije, nato pa tudi Pedagoške fakultete;
- povzeti razvoj njegovega raziskovalnega dela na področju geografije ter intenzivnega mednarodnega sodelovanja;
- podati njegov pogled na prehojeno profesionalno pot, tako raziskovalno kot pedagoško, ki je pomembno vplivala na številne slovenske geografe, še posebej pa na razvoj mariborskega Oddelka za geografijo.

2. Metodologija

V nadaljevanju predstavljamo rezultate kvalitativne empirične raziskave, izvedene v oktobru 2015, katere namen je bil pridobiti poglobljen vpogled v delo in razmišljanja dr. Boruta Belca na omenjenih štirih ključnih področjih njegove profesionalne poti.

Za zbiranje podatkov smo uporabili metodo polstrukturiranega intervjuja v kombinaciji z analizo obstoječih objavljenih in osebnih, neobjavljenih gradiv prof. Boruta Belca. Z biografsko-analitičnim pristopom oz. s pomočjo poizvedovanja in spodbujanja samorefleksije smo želeli pridobiti in deloma ustvariti pregled posebnosti profesionalnega razvoja iz lastne perspektive intervjuvanca. Poglavitni namen tega je torej razumeti in izpostaviti specifične posameznikove profesionalne poti in ne težnja k posploševanju (Cladinin in Connolly 1995; Beverley 2000). Posamezne ugotovitve ponazarjamo in utemeljujemo z besedami jubilaranta v prvi osebi, saj se tako lahko iz njih razbere odnos, občutje dr. Belca do posamezne tematike.

3. Izobraževanje

Prof. dr. Borut Belc, redni profesor in zaslužni profesor Univerze v Mariboru, se je rodil 13. januarja 1931 v Mariboru, svoja otroška leta je ob starših, ki so bili učitelji, preživel v Ljutomeru. Po končani klasični gimnaziji je študiral geografijo na Prirodoslovno-matematično-filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1955. Doktorat geografskih znanosti si je pridobil leta 1965 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, naziv docenta za geografijo leta 1967 in naziv izrednega

profesorja za geografijo leta 1974 na isti fakulteti. Leta 1977 je pridobil naziv rednega profesorja za geografijo.

Na vprašanje zakaj se je odločil za študij geografije dr. Belec pojasni, da je to: »...morda delno tudi naključje, saj sva se na dan vpisa pred vrati fakultete srečala z do tedaj bežnim znancem Božidarjem Kertom, se pogovarjala o svojih različnih namenih in nato skupaj pristala na geografiji za naslednjih 50 let«. (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

V času dodiplomskega študija je Borut Belec deloval pod mentorstvom in vplivom dr. Svetozarja Ilešiča ter dr. Antona Melika. Oba sta želela, da po diplomi nadaljuje delo na oddelku za geografijo kot asistent ter sta ga k temu tudi spodbujala. Nazadnje je pri bodočem diplomantu: »... pretehtala fizično-geografska raziskovalna razvojna težnja, ki je bila takrat v Sloveniji zelo aktualna«. Svoje sodelovanje s prof. Ilešičem je nadaljeval tudi pri pripravi doktorata, kar pa ni izključilo nadaljnjega raziskovalnega sodelovanja z dr. Melikom. Utemeljitelja slovenske geografije sta ga intenzivno vabila k sodelovanju na geografskem oddelku, kar sta izrazila tudi v svojih pismih (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

Dobro veste, da sem Vas vedno kot svojega študenta zelo cenil predvsem zaradi velikega veselja, ki ga imate z geografskim znanstvenim delom ter prav tako zaradi resnosti in vestnosti pri tem delu. Vedno sem Vas želel spraviti v znanstven poklic in sem bil vesel, ko sem izvedel za svoječasno kombinacijo z mariborskim muzejem, ki se pa zanašala žalost ni posrečila. Osebnostno sem Vas večkrat imel za bodočnost tudi v mislih kot asistenta v našem inštitutu.

Slika 1: Izsek iz pisma dr. Svetozarja Ilešiča Borutu Belcu leta 1957.

Vir: Osebni arhiv B. Belca.

Za generacijo prof. dr. Belca je bilo v času študija ter kasneje podiplomskega in raziskovalnega delovanja značilno delo, ki ga danes v sodobnem svetu informacijsko-komunikacijske tehnologije ne zaznamo več in sicer gre za način zbiranja oz. nabiranje podatkov ter materialov za proučevanja: »... prenašanje arhivskih gradiv in dokumentov v velikih kovčkih s pristojnih uradov na dom, da smo jih ročno prepisovali in nato nazaj...«, njihovo večtedensko skrbno proučevanje in analiziranje; »...preračunavali pa smo s pomočjo mlinčka...« ter ročno prepisovanje in zapisovanje.

Prof. dr. Belec je bil v svoje delo intenzivno vpet tudi v prostem času in počitnicah, prav tako so mu pri tem pomagali družinski člani in prijatelji: »...zlasti žena Nada, ki je bila tudi razredna učiteljica in namestnica ravnatelja na eni od mariborskih osnovnih šol in je vedno imela posluš za moje delo...«. »Celo na svoj dopust v Pulo sem nesel inštrumente in material, da sem lahko meril zaobljenost prodnikov, saj smo bili časovno vezani na oddajo gradiv. Si lahko predstavljate, da s sabo na počitnice nesete nahrbtnik kamnov?« (V tem primeru je šlo za zgodnejšo raziskavo pod vodstvom Zavoda za raziskavo materiala in mentorstvom dr. Melika, op.

avtoric). Z vidika dostopnosti do informacij in možnosti njihove obdelave s pomočjo IKT prof. dr. Belec vidi prednosti, pa tudi posebne izzive za današnje raziskovalce, saj so sedaj viri enostavnejši na voljo, res pa je, da jih je tako kot v preteklosti potrebno znati poiskati in obvladovati. Posebno pomembno se mu zdi: »...dosledno navajanje virov ter s tem vrednotenje in spoštovanje znanja« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

4. Zaposlitve in kariera

Po diplomi je Borut Belec v letih od 1956 do 1959 služboval na klasični gimnaziji v Mariboru. V šolskem letu 1959/60 je bil zaposlen na OŠ Bojana Illica v Mariboru kot predmetni učitelj zemljepisa. V letih 1960 do 1962 je deloval kot kustos za antropogeografijo v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. Leta 1961 je postal pogodbeni profesor na dislociranem oddelku ljubljanske Višje pedagoške šole v Mariboru, od leta 1963 do upokojitve leta 2000 pa je bil v rednem delovnem razmerju na Pedagoški akademiji in Pedagoški fakulteti v Mariboru. V letih 1971 do 1973 je bil namestnik predstojnika Združenja mariborskih visokošolskih zavodov, med leti 1973 in 1975 je bil dekan Pedagoške akademije, med leti 1977 in 1979 direktor VTO predmetni pouk, med 1976 in 1986 predstojnik Raziskovalnega inštituta, v letih 1986 in 1987 prodekan za raziskovalno dejavnost ter med leti 1987 in 1988 dekan Pedagoške fakultete. Večkrat je opravljal dolžnosti predstojnika Katedre za geografijo in Oddelka za geografijo in zgodovino.

Deloval je v različnih organih in komisijah Združenja mariborskih visokošolskih zavodov in Univerze v Mariboru, Raziskovalne skupnosti Slovenije in Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, Geografskem društvu Maribor, Geografskem društvu Slovenije in Zvezi geografskih društev Slovenije kot član Nacionalnega komiteja.

Prof. Borut Belec je ob petdesetletnici ustanovitve Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru leta 2012 v svojem nagovoru prisotnim poudaril, da »...z zadovoljstvom gledam na razvoj sedanje ustanove in njenih predhodnic, v katerih sem z mnogimi še živečimi ali preminulimi kolegi imel priložnost in čast sodelovati od samega začetka leta 1961« (Belec 2012). Med sodelavci, tako na področju geografije kot pri razvoju terciarnega izobraževanja, je prav gotovo izstopal dr. Vladimir Bračič, ki je bil eden glavnih pobudnikov za ustanovitev Pedagoške fakultete. V Prispevkih za zgodovino visokega šolstva v Mariboru je le-ta zapisal: »V življenje jo je priklicala le trmasta vztrajnost in prizadevnost predlagateljev, kričeče pomanjkanje predmetnih učiteljev in veliko razumevanje vodilnih ljudi v Mariboru ter republiških organih« (Belec 1981).

Število in kvalifikacijska sestava predavateljskega zbora Pedagoške akademije sta se postopoma spreminjala. Pogoji za zaposlitev so se močno zaostрили, saj so se morali učitelji kmalu (okoli leta 1970 op. avtoric) pisno zavezati, da bodo najpozneje v petih letih opravili magisterij ali doktorat, kar se je rezultiralo v skokovitem napredku izobrazbene strukture. Že od ustanovitve dalje je Pedagoška akademija načrtno razvijala raziskovalno dejavnost in leta 1975 ustanovila Center za razvoj in raziskovanje, kasnejši Znanstveni inštitut, katerega naloga je bila razvijati temeljno, aplikativno in razvojno raziskovalno delo tako na pedagoških kot na drugih znanstvenih disciplinah. V vseh je tudi zelo angažirano in tvorno deloval prof. dr. Belec.

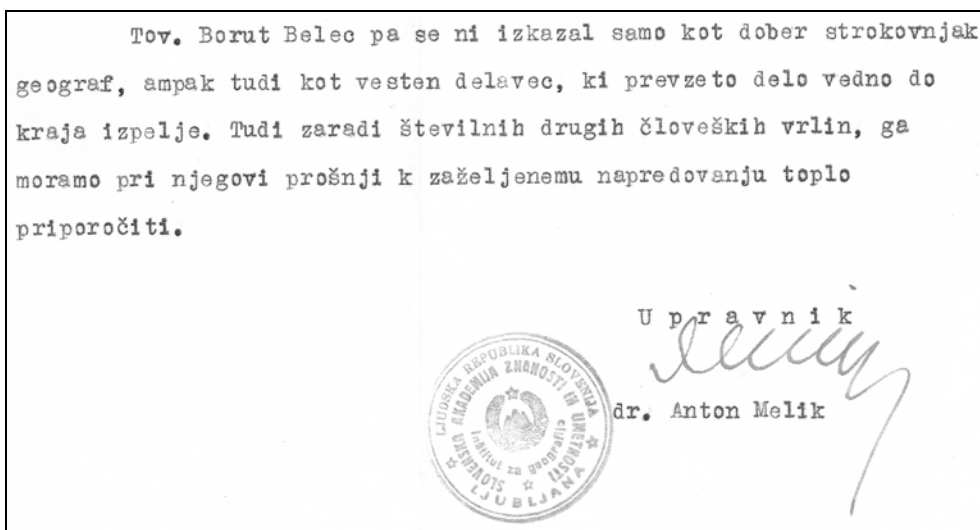
Slika 2: Seja sveta ZVZ, 3. 7. 1975 v tovarni IMPOL v Slov. Bistrici: razglasitev veljavnosti samoupravnega sporazuma o združitvi v Univerzo; v sredini dr. Vladimir Bračič, desno dr. Borut Belec, levo Miran Potrč.

Vir: Osebni arhiv B. Belec.

Pedagoška akademija je zelo zgodaj intenzivirala tudi medinstitucionalno in mednarodno povezovanje, posebej s Filozofsko fakulteto in Pedagoško akademijo v Ljubljani, z Visoko učiteljsko šolo v Szombathelyju in Pedagoško fakulteto Univerze Komenskega v Trnavi, Univerzo v Marburgu in Bayreuthu ter z drugimi ustanovami in prav dr. Belec je bil pogosto ne le pobudnik tega sodelovanja ampak vrsto let tudi njihov nosilec. »...in pri vsem tem, se niso oblikovala samo številna nova znanstvena spoznanja ali pa nove organizacijske oblike dela, temveč tudi mnoga dolgoletna strokovna in osebna prijateljstva.« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

3. Raziskovalna dejavnost

Prof. Borut Belec se skupaj s kolegi Božidarjem Kertom, Ludvikom Olasom, Mirkom Pakom, Severjem, Vladimirjem Bračičem, Mavricijem Zgonikom in Polajnarjem uvršča v povojno generacijo slovenskih geografov, ki so posebno pozornost namenili raziskovanju SV Slovenije. Vsi navedeni so se že v študentskih letih vključevali v raziskovalno delo. V prvem obdobju so se ukvarjali: »... zlasti s študijem terciarnih in kvartarnih akumulacij, proučevanjem proda in peska, ilovic in opekarništvu ter kartiranjem gramoznic in glinokopov v okviru Zavoda za raziskavo materiala. Pod mentorstvom dr. Melika in pod okriljem SAZU so sledile študije morfološkega razvoja oz. terasastega sistema v SV Sloveniji, Goriškega, Slovenskih gor, Haloz, Dravinjskih gor in pleistocenskih akumulacij Pomurske ravnine, Dravskega in Ptujkega polja« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015). Z nekaj starejšimi kolegi (npr. prof. dr. Vladimir Klemenčič, akademik prof. dr. Ivan Gams) je ta generacija bistveno prispevala k raziskovalnim proučitvam SV Slovenije. (Bračič 1991; Kert in Olas 2001; Pak 2010).

Slika 3: Izsek iz priporočilnega pisma dr. Antona Melika v letu 1962.

Vir: Osebni arhiv B. Belec.

V šestdesetih letih oz. v t.i. drugem raziskovalnem obdobju, se je: »... težišče raziskovalnega dela v slovenski geografiji preneslo na družbeno geografijo oz. na socialnogeografske raziskave z uporabo novih raziskovalnih pristopov in metod« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015). Ker je bila Slovenija takrat nezadostno proučena, je sledilo obdobje monografske usmeritve (Haloze, Ptujsko polje, Podpohorske gorice - Bračič, Dravsko polje - Pak, Osrednje slovenske gorice - Kert, Ljutomersko - Ormoške gorice in Mursko polje - Belec, Dravska dolina - Zgonik, demografske študije Prekmurja - Olas, zunaj severovzhodne Slovenije pa Klemenčič, Titl in Vrišer). »Bele lise na zemljevidu Slovenije so zahtevale obravnavo številnih do tedaj malo ali ne preučenih območij. Monografije so nastajale ob sodelovanju ali pod mentorstvom dr. Ilešiča in dr. Melika kot objavljene doktorske disertacije. Zanje je bil značilen časovno razvojni pristop, saj so največkrat zajemale spreminjanje družbenih in prostorskih struktur od pričetka 19. stoletja dalje, tudi na osnovi podrobno proučenih in kartiranih izbranih katastrskih občin. Njihove družbenogeografske značilnosti so bile obravnavane v tesni povezanosti z naravnogeografskimi dejavniki« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja, v t.i. tretjem geografskem raziskovalnem obdobju, je: »...postala paleta geografskih raziskav vse pestrejša. Uveljavili so se vplivi münchenske socialnogeografske šole npr. sodelovanje z dr. Hartkejem in dr. Ruppertom, pa sodelovanjem z poljskimi geografi, zlasti z dr. Kostrowickim« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015). Več desetletni sodelavec prof. dr. Mirko Pak pripisuje prof. dr. Belcu zasluge za izjemno povezavo v takratnem času dveh precej ločenih svetov, to je münchenske socialnogeografske šole in poljske agrarne geografije (Pak 2010). Proučevanje kmetijskih kultur, pričeto v Ljutomersko-Ormoških goricah, se je s prenosom raziskovalnih metod razširilo na ostale slovenske pokrajine. Zajelo je spremembe vinogradniških, sadjarskih in hmeljarskih površin od pričetka njihovega načrtnega uvajanja, pa tja do sedemdesetih let 20. stoletja. Raziskave so bile usmerjene v proučevanje kmetijstva, najpogostejše teme so bile melioracije in komasacije, zemljiške zložbe, razdrobljenost posesti v različnih sistemih poljske razdelitve, spremembe

tradicionalne zemljiške razdelitve, zemljiške in posestne strukture, razdrobljenost kmetijskih zemljišč kot persistentni dejavnik inovacijskih procesov (Mursko polje), socialni prelog, razvoj družbenega sektorja kmetijstva in proces formiranja agroindustrijskih kompleksov, ekološka problematika melioriranih in komasiranih območij, uravnotežen trajnostni razvoj ter raba zemljišč v suburbanizacijskem procesu itd.

Po letu 1991, v t.i. četrtem slovenskem geografskem raziskovalnem obdobju, je prišla v ospredje tematika obmejnih regij s Hrvaško, njihova nerazvitost in marginalnost, prekomejna zemljiška pomešanost in zaposlitvena povezanost, kmetijstvo v luči ciljev EU, problemi uravnoteženega razvoja obmejnih regij, denacionalizacija in njeni učinki v kmetijstvu (Bračič 1991, Kert in Olas 2001, Pak 2010).

Že od šestdesetih let se je spremljalo tudi razvoj demografskih in socialnih razmer v zamejstvu, zlasti v slovenskem Porabju, v veliki meri po zaslugi povezovanja Pedagoške akademije Maribor in (kasneje fakultete) z Visoko učiteljsko šolo v Szombathelyju. »Šlo je za intenzivno timsko raziskovalno delovanje, ki je vključevalo interdisciplinarne vidike – med drugim je bilo opravljenega veliko terenskega dela s prof. dr. Zinko Zorko in prof. Ludvikom Olasom« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015). Poseben pomen je imelo za prof. Belca, kot tudi za mariborski oddelek za geografijo 2. zborovanje slovenskih geografov v Mariboru leta 1954, ki je: »...pomenilo pravo prelomnico v povojnem razvoju slovenske geografije. Sklenjeno je bilo, da je treba v raziskavah posvetiti čim več pozornosti prav severovzhodna Sloveniji, ki je bila takrat slabo proučena. Pospešila naj bi se sistematična izdelava regionalnih študij in na tej osnovi naj bi se sestavile monografije o posameznih pokrajinah. Prav ta zahteva je priključila razmišljanja o timskih raziskavah, v katerih bi naj po besedah prof. Ilešiča ob redkih starejših posameznikih (Zgonik, Hočevnar) delovala predvsem skupina »agilnih in zavzetih povojnih diplomantov geografije pretežno iz SV Slovenije« (Klemenčič, Pak, Kert, Olas, Polajnar, Belec, op. avtoric). »Poudarjeno je bilo, da so za kraj zborovanja izbrali Maribor tudi zaradi študij o severovzhodni Sloveniji iz vrst takratnih študentov in najmlajših diplomantov. Prav tako ni naključje, da je geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji v Mariboru leta 1972 obravnaval rezultate geografskega proučevanja tega dela Slovenije preteklih dveh desetletij. Predhodna raziskovalna aktivnost je bila nedvomno pomembna za zgodnjo ustanovitev mariborskega oddelka za geografijo in z njo povezano zahtevo po ustrezni kadrovski zasedbi in krepitvi oddelka« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

Posebne pomena za razvoj geografije in prepoznavnost Slovenije je bilo sodelovanje članov mariborskega oddelka za geografijo v različnih delovnih telesih, študijskih komisijah in kongresih v okviru Mednarodne geografske zveze (IGU). Med njimi je bil posebej aktiven prof. dr. Belec, ki je s sodelavci največ raziskav usmerjal v razvoj ruralne pokrajine SV Slovenije in se je še posebej uveljavil v Komisiji za uravnotežen ruralni razvoj ter v študijskih skupinah in komisijah za razvojne probleme v marginalnih regijah. Problematika ruralnega razvoja je bila v obdobju 1974 do 1990 predstavljena na 15 srečanjih komisij in 5 mednarodnih kongresih IGU, zato tudi ni naključje, da se je mariborskega oddelka za geografijo (v veliki meri tudi po zaslugi prof. Boruta Belca) zaradi njegove intenzivne vpetosti v mednarodni prostor, oprijel vzdevek »paradni konj ustanove« (Bračič 1991).

Prof. dr. Belec je objavljala doma in v tujini, tako v slovenskih in jugoslovanskih geografskih časopisih (Geografski zbornik, Geografski vestnik, Geografski obzornik, Geographica Iugoslavica, Geographica Slovenica, Časopis za zgodovino in narodopisje, zborniki geografskih kongresov in simpozijev) kot v mednarodnih publikacijah. Med temi gre omeniti zlasti kongresne zbornike Mednarodne geografske zveze in njenih komisij ter publikacije geografskih inštitutov univerz v Frankfurtu/M, Münchnu, Marburgu/L in Bayreuthu in mednarodne znanstvene konference z 52 objavljenimi znanstvenimi prispevki (Cobbis 1955-2008). Od leta 1974 je sodeloval v različnih delovnih telesih Mednarodne geografske zveze, predvsem njenih komisijah za rabo tal in ruralni razvoj. V obdobju 1992 do 1996 je opravljal dolžnosti rednega člana Komisije za uravnotežen razvoj ruralnih sistemov, od leta 1996 pa je deloval kot član mednarodne Študijske skupine za razvojne probleme v marginalnih regijah v okviru Komisije za dinamiko marginalnih in kritičnih regij. Z referati se je udeležil kongresov Mednarodne geografske zveze v Moskvi 1976, Tokiu 1980, Parizu 1984, Sidneyu 1988 in Washingtonu 1992 ter njenih simpozijev v Veroni 1974, Parizu 1975, Szegedu 1979, Naganu 1980, Fresnu 1981, Barceloni 1983, Aucklandu 1984, Bodou 1991, Manhattnu (Kansas) 1992, Pragi 1994, Mendози in Santiagu 1995, Glasgowu 1996 in Harareu 1997. Sodeloval je tudi na mednarodnih simpozijih v Oulu 1987 in Ljubljani 1990. Poleg tega je dela predstavil na mnogih meddržavnih, tako nemško- in poljsko-jugoslovanskih, slovensko-slovaških in slovensko-nemških simpozijih in seminarjih ter na državnih in republiških kongresih in posvetovanjih.

Prof. dr. Belec vidi kot enega najpomembnejših segmentov svojega dela prav odprtost v mednarodni prostor. »Preko tega nam je bilo omogočeno seznaniti se z raziskovalnim delom in dosežki drugih geografov, predstaviti naša raziskovanja ter obiskati dobršen del sveta. Navedeno je podprlo vse vidike mojega dela, še posebej raziskovalni in pedagoški vidik. Tako mi je uspelo oblikovati zbirko preko 2500 diapozitivov, ki so pomembno ilustrirali predavanja s področja regionalne geografije«. (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

Bibliografija prof. Boruta Belca (Cobbis 1955-2008) obsega 433 enot, med njimi 30 izvirnih znanstvenih člankov, 20 elaboratov, 70 objavljenih predavanj in povzetkov na znanstvenih konferencah, 38 samostojnih sestavkov v znanstvenih in strokovnih knjigah, 28 sestavkov v enciklopedijah, 1 znanstveno in 3 strokovne monografije, 6 univerzitetnih učbenikov in do leta 1980 138 enot mentorskih del.

Prof. dr. Borut Belec danes v smislu osebne navezanosti najvišje vrednoti svoja najzgodnejša raziskovalna dela, sploh doktorat in kasneje znanstveno monografijo Ljutomersko-Ormoške gorice objavljene 1968 leta. Svoje izobraževalne in raziskovalne usmeritve vidi tako: »...kot odziv na obstoječe situacije: intenzivna dogajanja v družbi npr. viničarstvo, nacionalizacija, depopulacija in posledično raziskovalne trende, kot tudi seveda vpliv mojih mentorjev iz ljubljanskega geografskega oddelka, ki je bil v času začetkov delovanja mariborskega oddelka za geografijo že uveljavljena inštitucija, ter vpliv preostalih geografskih kolegov.« V njegovih razmišljanjih je zaznati družabnost ter kolegialno in timsko naravnost, ki je: »... pomembno oplemenitila moj študij in delo«. (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015). Tudi danes se mu zdi zelo pomembno, da se ne bi zanemarljivo pomen dela številnih sodelavcev, ki jih vedno znova navaja v upanju, da ne bi koga nehote izpustil. Ta naravnost je vedno pospremljena s posebno skromnostjo, saj se je prof. dr. Belec nerad izpostavljala v javnosti, nenazadnje tudi zato, ker: »...sem imel vedno časovno stisko zaradi izjemno veliko raziskovalnega, organizacijskega in

drugega dela.« Po navedbah dr. Paka (2010) so si geografi v Ljubljani vrsto let zaman prizadevali, da bi prišel predavat tudi k njim in prof. dr. Belec to komentira: »... res jim ni uspelo, a edini vzrok zato je bilo kronično pomanjkanje časa« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

4. Pedagoško delo

Prof. dr. Borut Belec je bil nosilec številnih študijskih predmetov iz področja fizične, družbene in regionalne geografije, med njimi: geomorfologije, klimatogeografije, ekonomske geografije, regionalne geografije sveta in regionalne geografije Slovenije. Na Višji in Visoki ekonomsko-komercialni šoli v Mariboru je pogodbeno predaval ekonomsko, turistično in prometno geografijo. Čas zaposlitve prof. Boruta Belca na Oddelku za geografijo Pedagoške akademije v Mariboru ter čas razvoja te inštitucije v Pedagoško fakulteto je bil: »... zahteven, kot so zahtevni vsi razvojni začetki in gradnja visokošolskega sistema. Pri razvijanju oddelka za geografijo sem od leta 1962 intenzivno sodeloval z dr. Vladimирjem Bračičem, od leta 1964 z dr. Mavricijem Zgonikom in asistentom Borisom Sternišo, od leta 1968 z dr. Božidarjem Kertom in od leta 1975 s prof. Ludvikom Olasom. V sedemdesetih in osemdesetih letih so prihajali mlajši sodelavci: mag. Anka Kristan, mag. Zoran Kus, prof. Miro Štefanac mag. Vlado Drozg, mag. Karmen Kolnik, mag. Uroš Horvat, kasneje pa tudi s svojimi nekdanjimi študenti in sedanji člani oddelka za geografijo«. Spomini na obdobja pred ustanovitvijo oddelka ter na obdobja pričetkov višješolskega in nato visokošolskega študija, ki so ga vsi navedeni sprejeli z veliko odgovornostjo in delovno zagnanostjo: »... so tudi zelo nostalgčni, kar zlasti velja za terensko delo in številne ekskurzije po Sloveniji, zamejstvu in tedanji skupni državi« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

Slika 4: Priključitev Pedagoške akademije k Univerzi v Mariboru leta 1975. Prof. dr. Borut Belec, dekan Pedagoške akademije, podpisuje priključitveno izjavo v Unionski dvorani Maribor.

Vir: Osebni arhiv B. Belca.

Bibliografija prof. dr. Boruta Belca (Cobiss 1955-2008) zajema tudi 6 univerzitetnih učbenikov, ki so bili dragocen študijski vir za generacije študentov s konca šestdesetih, v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja: Osnove fizične geografije (1968, 1973), Osnove fizične geografije: Geomorfologija, klimatogeografija (1977), Osnove fizične geografije: Hidrogeografija, pedogeografija, biogeografija, človek in okolje (1977), Matematična geografija (1979), Prometna geografija (1982), Fizična geografija I in II (1983).

Slika 5: Portret prof. dr. Boruta Belca.

Vir: Studio Hochstatter 2011, osebni arhiv B. Belca.

Prof. dr. Belec visoko vrednoti in se spominja pedagoškega dela s študenti. Posebej se mu je zdelo pomembno: »... da lahko študentom prenesem svojo mednarodne izkušnje in spoznanja s številnih terenskih del ter ekskurzij«. V ta namen je posnel: »... preko 2500 diapozitivov, ki so imeli v času odsotnosti svetovnega spleta in drugih množičnih medijev, zelo veliko vrednost kot didaktični material za predavanja zlasti z regionalne geografije«. Prav tako se mu je vedno zdelo pomembno, da je podatke, ki jih je želel posredovati študentom zbral v: »... študijsko gradivo, ki sem ga opremil s skicami in fotografijami, ki so imele izjemno spoznavno nazorno vrednost. Gradiva so uporabljali ne samo mariborski in ljubljanski študenti geografije, temveč tudi kot učitelji kasneje v pedagoški praksi, ko so naleteli na težave pri pojasnjevanju določenih geografskih procesov svojim učencem in dijakom.« Vrednost profesorjevih predavanj je bila, poleg njegovega obsežnega znanja in metodoloških veščin, tudi njegova pregovorna pozitivna naravnost in humor. »... pa še nekaj: bil sem vedno sorazmerno točen pri predavanjih...« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

5. Zaključek

V prispevku smo s pomočjo polstrukturiranega intervjuja v kombinaciji z analizo obstoječih objavljenih in osebnih, neobjavljenih gradiv prof. dr. Boruta Belca, podali pregled štirih področij profesionalnega dela jubilanta, to so: izobraževanje, kariera, raziskovanje in pedagoško delo.

V sintezi spoznanj bi želeli izpostaviti, da je zaslužni prof. dr. Borut Belec s svojim delom bistveno prispeval k razvoju tako fizične geografije kot zlasti agrarne in socialne geografije v okviru geografske znanosti ter k afirmaciji slovenske geografije v svetu in z njo k večji prepoznavnosti Slovenije (Bračič 1991, Kert in Olas 2001, Pak 2010, Lorber 2011).

Izjemno pomembno je njegovo intenzivno sodelovanje v upravnih vidikih univerzitetnega dela, ki je pripeljalo do zgodovinsko pomembnih odločitev na področju institucionaliziranja slovenske geografije. Pri razvoju predhodnice Filozofske fakultete v Mariboru in njenega geografskega oddelka je bil pomemben dolgoletni trud njenih visokošolskih učiteljev, njihova ambiciozna razvojna usmeritev, odprtost v mednarodni prostor ter vera v končni uspeh, kar vse so odlike jubilanta.

Prejel je Prešernovo nagrado za študente (1954), nagradi Sklada Štefana Kovača (1962) in Sklada Borisa Kidriča (1982), Red dela s srebrnim vencem SFRJ (1975), zlato plaketo Pedagoške akademije (1980), srebrno (1980) in zlato (1990) plaketo Univerze v Mariboru. Zveza geografskih društev Slovenije mu je za izjemne znanstvenoraziskovalne dosežke pri proučevanju Slovenije podelila Melikovo priznanje (1997), prejel je priznanja Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani (1972), Oddelka za geografijo Univerze v Ljubljani (1999) in Visoke ekonomsko-komercialne šole Univerze v Mariboru (1984) za dolgoletno uspešno sodelovanje na raziskovalnem področju ter prispevek k njihovem razvoju in uveljavitvi. Prof. Belec je častni član Zveze geografskih društev Slovenije (2003) in Društva geografov Pomurja (2006). Univerza v Mariboru mu je leta 2000 ob odhodu v pokoj za izredne zasluge na pedagoškem in znanstvenoraziskovalnem področju podelila naslov zaslužnega profesorja Univerze v Mariboru. Nenazadnje velja poudariti profesorjevo timsko naravnost in globoko spoštovanje do sodelavcev iste generacije kot tudi do mlajših geografov. Za vse goji: »... najlepše želje in še naprej visoka pričakovanja do slovenske geografije« (Kolnik in Konečnik Kotnik 2015).

Literatura

- Belec, B. 2012: Govor ob petdesetletnici Oddelka za geografijo v Mariboru. Tipkopis.
- Belec, B. 1981: Pedagoška fakulteta v Mariboru – pogledi na prehojeno pot. Tipkopis.
- Beverley, J. 2000: Testimonio, Subalternity and Narrative Authority. V N. K. Denzin in Y. Lincoln, S. Handbook of Qualitative Research (str. 555–565). Thousand Oaks. London, New Delhi: Sage Publications.
- Bračič, V. 1991: Ob šestdesetletnici prof. dr. Boruta Belca. Geografski vestnik, 63 (str. 174-175).
- Clandinin, D. J. in Connelly, F. M. 1995: Teachers Professional Knowledge Landscapes. New York: Teachers College Press.

Cobiss: Borut Belec, Osebna bibliografija za obdobje 1955-2008,
<http://izumbib.izum.si/bibliografije/Y20160104145349-A1555043.html>
(3.10.2015)

Kert, B., Olas, L. 2001: Borut Belec - sedemdesetletnik, Maribor, 13.1.2001,
Geografski vestnik, letn. 73, št. 1 (str. 101-102).

Kolnik, K., Konečnik Kotnik, E. 2015: Zapis posnetka intervjuja s prof. dr. Borutom
Belcem, Maribor.

Lorber, L. 2011: Zaslužni profesor dr. Borut Belec – osemdesetletnik, Časopis za
zgodovino in narodopisje, 82. Maribor.

Pak, M. 2010: Profesor Borut Belec, osemdesetletnik, Dela, št. 34, Znanstvena
založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

PROFESSOR EMERITUS DR. BORUT BELEC: THE IMPORTANCE OF HIS WORK FOR THE DEVELOPMENT OF MARIBOR AND SLOVENIAN GEOGRAPHY

Summary

In this paper we have used a semi-structured interview in combination with the analysis of existing and personal unpublished professional work of Professor Emeritus of University of Maribor dr. Borut Belec to pass and overview of the four areas of his professional work: education, career, research and teaching.

In the synthesis we would like to point out that his work significantly contributed to the development of physical geography and human geography of Slovenia, especially rural and social geography, in the context of affirmation of Slovenian geography in the world, and with it to greater recognition of Slovenia (Bračič 1991, Kert and Olas 2001, Pak 2010, Lorber 2011).

Also is extremely important his intensive cooperation in the management aspects of university work, which led to historically important decisions in the design of different institutions of Slovenian researching and schooling scheme of geography. In developing the predecessor of Faculty of Arts in Maribor and its geographic department it was an important long-standing effort of its teaching staff and their ambitious development policy in the second half of the 20th Century, especially the openness to the international environment and a belief in ultimate success, all of which are distinctive features of the celebrator. Prof. dr. Borut Belec has received numerus awards, prizes and medals: Prešeren's award for students (in 1954), awards of Fund of Štefan Kovač (in 1962) and Fund of Boris Kidrič (in 1982), medal: Red dela s srebrnim vencem SFRJ (in 1975), gold medal of Pedagogical Academia (In 1980), silver medal (in 1980) and gold medal (in 1990) of University of Maribor. Association of Geographical Societies of Slovenia grand him for his outstanding scientific research achievements of geography of Slovenia the Melik's prize (In 1997). For many years of successful cooperation in the field of research and contribution to their development and enforcement Professor has also received recognition of The Institute for Geography University of Ljubljana (In 1972), Department for Geography Faculty of Arts University of Ljubljana (1999) and Faculty of Economic and Business University of Maribor (In 1984). Prof. dr. Borut Belec is an honorary member of the Association of Geographical Societies of Slovenia (since 2003) and the Association of Geographers of Pomurje (since 2006). University of Maribor honoured him with the title of Professor Emeritus of the University of Maribor (in 2000).

Finally, we have to underline Professors' true team attitude and a deep respect for the colleagues of the same generation as well as to young geographers. For all of them: "... best wishes and continued high expectations towards the Slovenian geography."

PRISPEVEK BORUTA BELCA K OBRAVNAVI OBROBNIH (MARGINALNIH) OBMOČIJ SLOVENIJE

Lučka Lorber

Dr., diplomirana geografinja, izredna profesorica
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: lucka.lorber@um.si

UDK: 929:911.375.635

COBISS: 1.02

Izvleček

Prispevek Boruta Belca k obravnavi obrobni (marginalni) območij Slovenije

Slovenski geograf, zaslužni profesor Borut Beleč je kot raziskovalec največ prispeval v drugi polovici 20. stoletja, ko sta bila za agrarno geografijo značilna predvsem nazadovanje njene teorije in obročnost zanimanja vodilnih slovenskih geografov. Proučeval je spremembe v rabi tal obrobni in obmejni območij severovzhodne Slovenije. Njegovo aktivno sodelovanje v raziskovalnih projektih in zgodnja vključitev v mednarodni prostor je imela za posledico, da je svoje raziskave nadgradil s proučevanjem obročnosti z vidika humanističnih komponent agrarne in regionalne geografije. Borut Beleč je slovensko agrarno geografijo obogatil predvsem s proučevanjem rabe tal glede na razvoj vinogradništva v daljših časovnih obdobjih. Na lokalnem nivoju je raziskoval spremembe rabe tal in zaznal njene posledice na demografske spremembe, dnevno mobilnost delovne sile, obmejnost in prometno dostopnost obrobni območij. Bil je začetnik znanstvenega pristopa proučevanja obročnosti in marginalnosti v Sloveniji. Svoja znanstvena spoznanja je objavljala v priznanih revijah in predstavljal na mednarodnih geografskih kongresih. Z vključevanjem diplomantov v raziskovalno delo, je svoje znanje prenašal na nove generacije mladih geografov.

Ključne besede

Borut Beleč, geograf, agrarna geografija, obročnost, marginalnost, obmejnost

Abstract

Borut Beleč's Contribution to the Study of Peripheral (Marginal) Areas of Slovenia

The Slovenian geographer and professor emeritus Borut Beleč made his greatest scientific contribution in the second half of the 20th century, when Agrarian Geography was characterized by a decline in its theory and by the lack of interest of the leading Slovenian geographers. Borut Beleč studied changes in land use of peripheral and border areas of the North-Eastern Slovenia. His active participation in research projects and his early entry into the international area resulted in the upgrade of his research work with the study of distant locations from the perspective of the humanistic components of the Agrarian and Regional Geography. Borut Beleč has enriched the Slovenian Agrarian Geography above all by studying land use in relation to the development of viticulture over long periods of time. At the local level, he studied changes in land use and acknowledged their influence on demographic changes, on workforce commuting, and on the marginality and transport accessibility of peripheral areas. He was the pioneer of the scientific approach to the study of the peripherality and marginality in Slovenia. His scientific findings were published in renowned journals and presented at international geographical congresses. With the integration of graduates into his scientific work, he was able to transmit his knowledge to new generations of young geographers.

Key words

Borut Beleč, geographer, Rural Geography, peripherality, marginality, border areas

Uredništvo je članek prejelo 20.11.2015.

1. Uvod

Prispevek zaslužnega profesorja dr. Boruta Belca k razvoju slovenske geografije ocenjujemo skozi njegov znanstveni opus, ki je pomembno prispeval k razvoju agrarne geografije. Geografi so že na svojem drugem zborovanju v Mariboru leta 1954 sklenili, da je potrebno sistematično pristopiti k podrobnemu proučevanju severovzhodnega slovenskega prostora, še posebej tistih njegovih predelov, ki niso bili v središču takratnega zanimanja geografskih znanstvenih proučevanj in ki so bili odmaknjeni tudi od družbenogospodarskih procesov, ki so zajeli osrednjo Slovenijo. To je bilo obdobje začetka kompleksnih prostorskih raziskav, ki so po Ilešičevem mnenju presegale meje ožjega zanimanja geografske stroke. Belec je svoje raziskovanje usmeril v proučevanje kompleksnih geografskih vprašanj Prlekije in širše subpanonske Slovenije. Njegovi prispevki o preoblikovanju agrarne pokrajine, o zemljiški razdrobljenosti in nerazvitosti severovzhodne Slovenije ter o regionalno razvojni problematiki obmejnih območij kažejo na njegovo raziskovalno usmerjenost v proučevanje degradiranih, manj razvitih, obrobnih in obmejnih območij Slovenije (Lorber 2010, 2011a, 2013; Horvat 2011, 2013; Žiberna 2013). Svoje delo je zasnoval na tehnikah terenskega raziskovalnega dela (kartiranja rabe tal, anketiranje prebivalstva) in na osnovi izkušenj, pridobljenih v okviru mednarodnega sodelovanja z nekaterimi univerzitetnimi geografskimi institucijami v tedanji Zvezni republiki Nemčiji (München, Frankfurt, Bayreuth, Marburg an der Lahn), Avstriji (Dunaj) in na Poljskem (Oddelek za agrarno podeželje Poljske akademije znanosti in umetnosti v Varšavi). Mednarodno sodelovanje je bilo povezano s projektno zasnovanim terenskim delom, katerega cilj je bil dopolnjevanje teoretičnih izhodišč in metodologije za uporabnost novih spoznanj v praksi (Klemenčič 2009). Njegova socialnogeografska proučevanja vinorodnih predelov in tipologije podeželskega prostora pomenijo pomemben metodološki prispevek k teoriji agrarne geografije. Vladimir Klemenčič je v svoji razpravi O dilemah in dejanskem stanju slovenske geografije v času delovanja tretje generacije slovenskih geografov (Klemenčič 2009) kot odgovor na Vrišerjev prispevek Geografske dileme (Vrišer 2007) opozoril, da Vrišer razen svojih in nekaterih Gamsovih del žal ne navaja nobenega drugega dela geografov tretje generacije. Tako je Vladimir Klemenčič med drugimi raziskovalci in njihovimi deli opozoril tudi na Belčevo delo, ki obravnava probleme Ljutomerskih goric (Belec 1968). Po njegovem mnenju so bila omenjena dela zasnovana na novih tehnikah terenskega raziskovalnega dela na osnovi izkušenj, pridobljenih v okviru mednarodnega sodelovanja s tujimi raziskovalnimi institucijami ter uporabljenimi mednarodno primerljivimi geografskimi metodami raziskovalnega dela, katerih cilj je bil dopolnjevanje teoretičnih izhodišč in metodologije za uporabnost novih spoznanj v praksi (Lorber 2011a). Prav to pa demantira Vrišerjevo navedbo o ozki specializaciji in drobljenju geografske znanosti v Sloveniji in geografiji na sploh (Klemenčič 2009). Pri svojem nadvse plodnem strokovnem, pa tudi pedagoškem delu je posegel na različna geografska področja, kar je bilo nedvomno povezano z njegovim več kot petdesetletnim intenzivnim sodelovanjem z osrednjimi slovenskimi geografskimi institucijami, Oddelkom za geografijo Filozofske fakultete, tri desetletja z Inštitutom za geografijo Univerze v Ljubljani in na začetku svoje strokovne poti z akademskim geografskim inštitutom. Vključil se je v raziskovalne projekte Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, ki je pod vodstvom ter mentorstvom Vladimirja Klemenčiča in Svetozarja Ilešiča pritegnil širok krog, predvsem za novo socialnogeografsko smer vnetih slovenskih geografov (Pak 2010). Aktivno je sodeloval v Komisiji za trajnostni razvoj podeželja pri Mednarodni geografski zvezi (International Geographical Union, IGU), kjer je prepoznavno vplival na smernice znanstvenoraziskovalne problematike, ki jo je usmerjala Mednarodna geografska

zveza. V okviru Mednarodne geografske zveze že od leta 1996 deluje komisija za proučevanje geografske marginalnosti. Njenemu nastanku je botrovalo zanimanje za proučevanje tako ali drugače geografsko marginalnih območij. V delo podkomisij in študijskih skupin so se vključevali tudi posamezni slovenski geografi (Belec 1996; Klemenčič 2003; Vojvoda 1996), danes aktivno pri delu komisije sodeluje Stane Pelc (2004). Terenske raziskave, sodelovanje s tujimi geografskimi institucijami in organizacijami so vplivale, da je Belec že zelo zgodaj vključeval v svoje raziskovalno delo tudi tematiko prostorske in družbene obrobnosti obravnavanega prostora.

2. Obrobnost - marginalnost

V slovenski geografski literaturi je o marginalnosti največ pisal Stanko Pelc (2012; 2011; 2006; 2004). Tujka je svoje mesto našla predvsem v družboslovju in je do določene mere, povsem ustrezno nadomestljiva s slovenskim izrazom obrobnost, ki lahko tako ali drugače nadomešča tujki marginalnost in perifernost. Slednja v izvirni angleški različici nastopa v okviru Friedmannovega modela »center-periphery«, tudi »core-periphery« modela in opredeljuje obrobje kot nasprotje središču oziroma središčnim območjem. Slovenci imamo torej en sam domač izraz za dva tuja, pri čemer gre samo za deloma istovetne izraze. Vendar s tem lahko zaidemo v pojmovno nejasnost, saj je obrobje lahko tako marginalno kot periferno območje, pri čemer ne gre vedno za ista območja (Pelec 2004).

Hkrati pa med strokovnjaki ni enotne definicije in ima pojem več različnih pomenov:

- a) nerazvitost, pomanjkanje virov, oddaljenost,
- b) razmerja, zatiranje, zaprtost - izolacija in
- c) pomanjkanje kulturne integracije, pomanjkanje prilagajanja kulturnim in urbanim normam (Gurung in Kollmar 2005).

Menimo, da je za proučevanje slovenskega prostora izraz obrobnost primeren. Z njim opisujemo in analiziramo družbeno-kulturne, politične, upravne in gospodarske sfere, kjer se prikrajšani prebivalci borijo za dostop (družbeni in prostorski) do virov, in za polno sodelovanje v družbenem življenju (Gurung in Kollmar 2005). Obrobnost delimo na družbeno in prostorsko obrobnost.

2.1. Družbena obrobnost

Družbeno obrobnost lahko analiziramo glede na socialne razmere v družbi. Razlike nastanejo ob izključenosti iz glavnih tokov. Obseg in stanje socialnih, gospodarskih in političnih razlik med obrobnimi in centralnimi območji lahko ocenjujemo glede na pravičen in zakonit dostop do virov in do odločanja. Družbena obrobnost se na splošno odraža na kvaliteti osnovnih socialnih razmer prebivalstva. Na njih vplivajo slabše možnosti preživetja (pomanjkanje virov, spretnosti in priložnosti), omejena udeležba v javnem odločanju, manjša uporaba javnih prostorov in površin, občutek izključenosti na osnovi nižjega samospoštovanja (Gurung in Kollmar 2005). Obrobnost se pojavlja po vsem svetu, tako v razvitih, razvijajočih se in nerazvitih družbah.

2.2. Prostorska obrobnost

Običajno je vezana na geografsko oddaljenost območja od večjih centralnih naselij – gospodarskih središč (lokacija), in se nanaša na težje dostopna področja vsled pomanjkanja ustrezne infrastrukture, ki so zato izven glavnih razvojnih tokov. Prostorsko obrobnost lahko preučujemo na regionalnem (makro) ali lokalnem nivoju

in to tako v razvitih kot nerazvitih okoljih (Gurung in Kollmar 2005). Pomembno je, katere kazalnike si izberemo kot izhodišče za analizo obrobnosti.

2.3. Medsebojno prepletanje družbene in prostorske obrobnosti

Medsebojno prepletanje družbene in prostorske obrobnosti je posledica dejstva, da se obe obliki pojavljata tako v razvitih kot nerazvitih okoljih. Kot primer lahko navedemo družbeno odrinjenost na rob glede na spol, raso, etičnost in družbeno hierarhijo, ki je razširjena tako v najbolj izoliranih področjih kot v velikih urbanih aglomeracijah. Podobna obrobnost obstaja v okviru urbanih slumov metropolitanskih mest (tako v razvitih kot nerazvitih regijah) v dostopnosti do storitev (Müller-Böker et al. 2004). Prekrivanje med družbeno in prostorsko obrobnostjo ne obstaja samo v določenem prostoru in socialnem okolju, temveč na vseh nivojih od posameznika do globalne skupnosti.

2.4. Obrobnost in ranljivost

Obrobnost je tesno povezana z ranljivostjo obeh, tako prebivalstva kot okolja, je posledica lokacije in enega ali več dejavnikov ranljivosti skupnosti (Sommers et al. 1999). Kot najpogostejše prepoznan dejavnik ranljivosti se pojavlja slaba lokacija in pomanjkanje naravnih virov (Hurni et al. 2004). Ranljivost je najbolj očitna, ko prihaja do prepletanja družbene in prostorske obrobnosti.

2.5. Kazalniki za vrednotenje obrobnosti – marginalnosti

V Tabeli 1 predstavljeni kazalniki temeljijo na skrbnem izboru raziskovalne skupine IP6 (Geiser 2003), ki je sodelovala v večletnem projektu Švicarskega Nacionalnega kompetenčnega centra na področju raziskav (NCCR) sever-jug in temelji na globalni mreži partnerstva z raziskovalnimi ustanovami, s poudarkom na analizah in umirjanju sindromov globalnih sprememb in globalizacije (<http://www.north-south.unibe.ch/>) in dodanimi iz literature (Davis 2003; Darden 1989; Jussila et al. 1999a, 1999b; Larsen 2002a, 2002b; Leimgruber 2004; Müller-Böker et al. 2004). Večino podatkov je možno pridobiti iz podatkovnih baz mednarodnih inštitucij in državnih statističnih uradov. Izbor kazalnikov omogoča razumevanje družbenih, gospodarskih in političnih razlik med posamezniki, skupinami in regijami. Kazalniki so splošni in omogočajo holistični pristop pri raziskovalnem delu različnih znanstvenih ved.

Tabela 1: Predlagani kazalniki marginalnosti.

Vrsta	Kazalniki
Družbeni	delo otrok; neenakosti med spoloma; socialna izključenost; kršitve človekovih pravic
Infrastrukturni	dostop do čiste vode, oddaljenost do prevoza, bank in informacijskih storitev, oskrba z energijo
Zdravstveni	pričakovana življenjska doba; umrljivost otrok; podhranjenost
Izobrazbeni	stopnja pismenosti, bruto stopnja vključenosti v izobraževanje
Politični	udeležba na volitvah; indeks korupcije; varnostno stanje (nasilje, kriminal)
Gospodarski	BDP na prebivalca; stopnja brezposelnosti
Okoljski	onesnaževanje okolja; kvaliteta naravnih virov
Razvojni	indeks človekovega razvoja (HDI); s spolom povezan razvojni indeks (GDI); indeks revščine (HPI)

Vir: (Gurung in Kollmar 2005).

Pri proučevanju družbenogeografskih sprememb v prostoru uporabljamo kazalnike, ki služijo za analitično ocenjevanje obrobnosti. Velikokrat rezultati raziskav neposredno ne poudarjajo družbene ali prostorske obrobnosti proučevanega prostora, ker so v ospredju raziskav običajno drugi cilji.

3. Pregled bibliografskih del, v katerih prof. dr. Borut Belec posredno obravnava družbeno in prostorsko obrobno ali njuno medsebojno prepletanje

3.1 Obdobje do leta 1975

V sredini šestdesetih let se je Belec intenzivno ukvarjal s proučevanjem Ljutomersko-ormoških goric (Belec 1968a; 1968b). Za razumevanje prostorskih sprememb (raba tal) je raziskoval zemljiškoposestne strukture v Ljutomersko-Ormoških goricah leta 1824 in 1961 (Belec 1965a) in spoznal, da so te spremembe vplivale na novejšje družbeno-geografske probleme v povojni preobrazbi slovenske pokrajine (Belec 1995b). Tako je svoja znanstvena raziskovanja razširil na proučevanje socialno-geografskih procesov (Belec 1969). Z raziskavami zemljiškoposestnih razmer v Jeruzalemskih Goricah leta 1824 je Belec analiziral njihov razvoj in učinek na aktualno agrarnosocialno diferenciacijo (Belec 1970a). V bistvu gre za prepletanje prostorske in družbene obrobnosti, kar se dopolnjuje z objavo raziskave Zmanjševanje vinogradniških površin v Podravju in južnem Pomurju med leti 1896 do 1967 (Belec 1970b) in vrednotenjem socialnogeografskih procesov in tipov pokrajinske transformacije (Belec 1970c).

Konec šestdesetih let se je dvignil življenjski standard slovenskega prebivalstva. Razvijati se je pričela industrija proizvodnje blaga široke potrošnje. Gospodarska rast je temeljila na infrastrukturnih vlaganjih, kar se je vidno odražalo v prostoru, še posebej v urbanih okoljih. Skupina intelektualcev je 1969 objavila tekst Siti in lačni Slovenci, v katerem je prvič javno opozorila na velike regionalne razlike v obrobni območjih severovzhodne Slovenije. Politični krogi so se odzvali in pristopili k spremembi zakonodaje za pospeševanje razvoja manj razvitih obrobni področij (Lorber 2011b).

3.2 Obdobje 1976 – 1978

Težišče svojega raziskovalnega dela je Belec usmeril na proučevanje obmejnega območja. Mariborski geografi so sodelovali z Inštitutom za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pri izvedbi projekta Problemi obmejnih področij Slovenije z obravnavo Obmejna območja v severovzhodni Sloveniji (Bračič et al. 1976). Raziskoval je gibanje prebivalstva in spreminjanje demografske strukture – družbena obrobno (Belec 1976). Z analizo demografskih sprememb je obrazložil prostorsko diferenciranost – prepletanje družbene in prostorske obrobnosti (Belec 1978).

3.3 Obdobje 1978 – 1983

V tem obdobju so se slovenski geografi aktivno vključevali v raziskave problemov obrobni območij. Iskali so odgovore na družbene in gospodarske vzroke regionalnih razlik in za zmanjševanje le-teh. V prvi fazi tega obdobja je Belec sodeloval z Inštitutom za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pri projektu Razreševanje nerazvitosti v severovzhodni Sloveniji (Belec et al. 1978; 1979; Belec 1980; 1981). V republiškem projektu Usmerjanje družbeno razvojnih procesov v prostoru in manj razvitih območij SRS je sodeloval z Urbanističnim inštitutom (Belec in Peterle 1983) in Inštitutom za geografijo FF UL (Belec et al. 1983).

3.4 Obdobje 1983 – 1990

V tem obdobju se je Belec vrnil k svojim raziskavam, v katerih obravnava obrobna področja na lokalni ravni. Izhajal je iz socialnoposestne strukture in rabe tal v Ljutomerskih Goricah leta 1824 kot dejavniku pokrajinske transformacije (Belec

1983). Družbeno obrobnost je proučeval na primeru stopenj preseljivosti in starostne strukture prebivalstva naselij Žihlave in Slaptincev (Belec 1985). V članku Razdrobljenost kmetijskih zemljišč kot persistenčni dejavnik inovacijskih procesov v kmetijstvu na primeru Murskega polja (Belec 1990 b), je kot eno glavnih ovir za posodabljanje slovenskega kmetijstva prepoznal v zemljiški razdrobljenosti, ki je bila posledica zapletenega socialnega in gospodarskega razvoja na slovenskem podeželju v drugi polovici preteklega stoletja.

3.5 Obdobje 1991 – 1999

Obdobje osamosvojitve in vzpostavitve slovensko-hrvaške meje je pomenil nov izziv za geografe. Zato ne čudi, da je Belec svoje raziskovalno področje razširil na proučevanje novo nastalih razmer v obmejnem prostoru. V prvem obdobju je raziskoval zemljiškoposestne razmere in zaposlitvene povezave med novo nastalima državama (Belec 1992; Belec et al. 1995). Problem za obmejno prebivalstvo je predstavljala prekomejna zemljiškoposestna pomešanost in zaposlitvena povezanost (Belec 1993a; 1993b). Raziskave je nadaljeval s tipizacijo obmejnih območij z vidika stopnje razširjenosti in deleža hrvaške zemljiške posesti ob slovensko-hrvaški meji v Spodnjem Podravju s Prlekijo (Belec 1996a; 1996d; 1996g). Meja s Hrvaško je prinesla nove omejitve za prebivalstvo in določena območja premaknila na obrobje. Meja je otežila mobilnost prebivalstva, zlasti je vplivala na dnevne migracije delovne sile. V zaključnem poročilu projekta Socioekonomska in demografska problematika mejnih območij s Hrvaško ob nastanku državne meje so predstavljeni problemi, s katerimi se je soočalo prebivalstvo ob slovensko-hrvaški meji (Belec 1996f). V raziskovalnem projektu Posestna razdrobljenost v severovzhodni Sloveniji z vidika poseljenosti pokrajine in problematike vključevanja v integrirano evropsko kmetijstvo sta avtorja obravnavala prednosti in nevarnosti vključevanja slovenskega kmetijstva v evropsko (Belec in Žiberna 1999). Prav posestna razdrobljenost je eden izmed ključnih vzrokov zaostajanja razvoja podeželja in znižuje konkurenčno sposobnost slovenskega kmetijstva. Mariborski in zagrebški geografi so sodelovali pri bilateralnem projektu Vpliv družbenoekonomskih sprememb na razvojne procese in transformacijo slovensko-hrvaških mejnih območij (Belec et al. 2000). V letu 1991 je z razpadom Jugoslavije prišlo do družbeno-gospodarskih sprememb. Novo nastale razmere v tranzicijskem obdobju so vplivale na razvojne procese in transformacijo slovensko-hrvaških mejnih območij. Nekatera območja so se znašla še bolj na obrobju, zaradi poslabšanja dostopnosti do trga dela in uslug.

3.6 Leto 2003

Med zadnja Belčeva znanstvena dela uvrščamo prispevka Demografski razvoj v slovenskem Porabju v obdobju 1990-2001 (Belec in Olas 2003) in Socialnopoestni razvoj porabskega naselja Andovci (Belec 2003). V njih avtor na osnovi prepletanja družbene in prostorske obrobnosti analizira družbeni položaj slovenske manjšine.

4. Zaključki

Pri svojem znanstvenoraziskovalnem delu proučevanja rabe tal v severovzhodni Sloveniji se je Belec kot agrarni geograf že zelo zgodaj srečal z različnimi razvojnimi stopnjami obravnavanih območij. Terensko raziskovalno delo in izmenjava pogledov na širšo geografsko problematiko podeželja s tujimi geografi, mu je odpirala nove raziskovalne pristope in spoznanja. Ob proučevanju rabe tal in trajnih nasadov (vinogradov) je na lokalnem nivoju opazil razlike v razvitosti posameznih okolij. Vzroke je iskal v razdrobljenosti posesti in v zemljiškolastniških odnosih skozi čas. Aktivna vključenost v Mednarodno geografsko zvezo mu je omogočila, da je v

začetku devetdesetih let sodeloval pri oblikovanju nove komisije, ki se je ukvarjala z marginalnostjo. Na kongresu IGU v Mendози je leta 1996 predstavil prispevek o geografski marginalnosti v Sloveniji v povezavi s politiko regionalnega razvoja (Belec, 1996). Marginalnost, kot geografski pojem, še ni bila opredeljena. Zato lahko razumemo, da je na osnovi preteklega raziskovalnega dela kot marginalna območja predstavil obmejna območja, katera je desetletja proučeval. Kljub njegovi ugotovitvi, da se je po vojni vzpostavil odnos med centrom in periferijo, ne enači neposredno perifernosti z marginalnostjo. Iz marginalnih območij je izvil le najbolj prehodna območja ob slovensko-italijanski meji, kar je razumljivo, saj spadajo ta območja med razvitejša v Sloveniji. Hkrati pa iz njegovega dela opažamo, da je zaradi pomanjkanja kriterijev in ustrezne terminologije, na osnovi razvojnih kazalcev kot marginalnost upošteval tudi perifernost. Pri proučevanju problematičnih obmejnih območij severovzhodne Slovenije je spoznal vzroke, ki so privedli do razvojnega zaostanka lokalnih okolij. Na istem kongresu je svoj prispevek predstavil Vojvoda (1996). Izhajal je iz globalnega razumevanja marginalnosti in znotraj Evrope Slovenijo opredelil kot marginalno državo. V Sloveniji je kot marginalna območja opredelil območja, ki jih uvrščamo med manj primerna območja tako za poselitev kot rabo tal. Sem sodi predvsem slovensko visokogorje, kraška in hribovita področja, kar je utemeljil na osnovi demografskih kazalnikov.

Obe, tako prostorska kot družbena obrobnost sta prisotni po vsem svetu, čeprav se glede na vrsto in obseg pojava lahko razlikujeta v različnih geografskih (prostorskih) in socialnih (družbenih) okoljih. Slovenija se uvršča med razvite države (članica OECD) in kot taka ne sodi med marginalne evropske države ali druge marginalne države sveta. Po vseh pokazateljih regionalne razvitosti (NUTS 3 nivo) sodi med članicami Evropske zveze, med države z najmanjšimi regionalnimi razlikami. Marginalna območja znotraj slovenskega prostora obstajajo in so posledica slabega dostopa do fizične (dostopnost, promet) in družbene infrastrukture (informacije, tehnologije in javne in storitvene usluge). Ranljivost obrobni območij se bo verjetno povečala z naraščajočo globalizacijo, mednarodno konkurenčnostjo, menjavo blaga in uslug ter selitvijo delovnih mest.

Obrobnost je pomemben večplastni koncept na področju empiričnih raziskav družbenih in humanističnih ved, ki preučujejo razloge za prostorske, gospodarske in socialne razlike znotraj in med regijami (državami in posameznikov) glede na legitimnost, enakost in socialno pravičnost. Pomembno je, da so raziskave inter in transdisciplinarne, kar omogoča definiranje vzročnih povezav in razmerij, ki jih je potrebno raziskati. Razumeti je potrebno kompleksnost družbenih pojavov, raziskati alternative izhoda iz obrobnosti ter zmanjšanje razvojnih razlik v širšem prostoru (Gurung in Kollmar, 2005). Belčeva odprtost v mednarodni prostor mu je omogočila dostop do znanstvenoraziskovalnih novosti na področju geografske vede, ki so jih uvajali njegovi stanovski kolegi. Kot vodilni agrarni geograf je ob svojem znanstvenoraziskovalnem proučevanju posestne razdrobljenosti, rabe tal in širjenja trajnih nasadov v severnovzhodni Sloveniji analiziral razvojne razlike med lokalnimi okolji. S proučevanjem demografskih kazalnikov, zgodovinskih vzrokov obrobnosti, predvsem obmejnih območij pred in po osamosvojitvi je pomembno prispeval k razumevanju regionalnih in lokalnih razvojnih razlik.

Literatura

- Belec, B., Olas, L. 2003: Demografski razvoj v slovenskem Porabju v obdobju 1990-2001. V: Lorber, L. (ur.). Družbenogeografska in narodnostna problematika slovenske manjšine v Porabju na Madžarskem. Maribor, str. 57-61.
- Belec, B. 2003: Socialnopošestni razvoj porabskega naselja Andovci (Orfalu, Madžarska). V: Lorber, L. (ur.). Družbenogeografska in narodnostna problematika slovenske manjšine v Porabju na Madžarskem. Maribor, str. 68-98.
- Belec, B., Feletar, D., Lorber, L., Stiperski, Z. 2000: Vpliv družbenoekonomskih sprememb na razvojne procese in transformacijo slovensko-hrvaških mejnih območij = Utjecaj društvenoeekonomskih promena na razvojne procese i transformacijo slovensko-hrvatskih graničnih područja : slovensko-hrvaški medvladni program sodelovanja v znanosti in tehnologiji za leto 1998-1999.
- Belec, B., Žiberna, I. 1999: Pošestna razdrobljenost v severovzhodni Sloveniji z vidika poseljenosti pokrajine in problematike vključevanja v integrirano evropsko kmetijstvo : sklepno poročilo za raziskovalni projekt. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1 zv. (loč. pag.), zvd.
- Belec, B. 1997: Hrvaška zemljiška pošest v občini Lendava kot sestavina mejne problematike = Croatian real estates in Lendava municipality as a constituent of the border problems. V: Klemenčič, M. (ur.). Socialnogeografski problemi, Dela, 12, str. 183-194, Ljubljana.
- Belec, B. 1996: Marginality and policy of regional development in Slovenia. Development issues in marginal regions II. Mendoza.
- Belec, B. 1996a: Tipi obmejnih območij z vidika stopnje razširjenosti in deleža zemljiške pošesti ob slovensko-hrvaški meji v Spodnjem Podravju s Prlekijo : (območje občine Ormož ter občin Ptuj in Ljutomer po stanju pred letom 1995). Novice, let. 1, št. 1, str. 43-47.
- Belec, B. 1996b: The problems of the sustainable regional development of border-line areas in Slovenia. V: Jones, G. (ur.), Morris, A. (ur.). Issues of environmental, economic and social stability in the development of marginal regions: practices and evaluation : proceedings, University of Strathclyde, University of Glasgow, str. 230-233.
- Belec, B. 1996c: Problematika trajno uravnoteženega regionalnega razvoja obmejnih območij v Sloveniji. V: Drozg, V. (ur.). Nove smeri prostorskega razvoja = New directions in regional development : zbornik. Maribor, str. 155-160.
- Belec, B. 1996d: Tipi obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji v Spodnjem Podravju s Prlekijo = Types of border areas along the Slovenian-Croatian border in Spodnje Podravje with Prlekija. V: Pak, M. (ur.). Spodnje Podravje s Prlekijo : možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Ljubljana: str. 313-321, zvd., graf. prikazi.
- Belec, B. 1996e: The Slovene-Croatian border - an example of cross-border links in northeastern Slovenia. V: Gosar, A. (ur.). Slovenia : a gateway to Central Europe : published on the occasion of the 28th International Geographical Congress, The Hague, str. 52-56, zvd.
- Belec, B. 1996f: Socioekonomska in demografska problematika mejnih območij s Hrvaško ob nastanku državne meje : zaključno poročilo o rezultatih znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja. Maribor, 5 f., 11 f. pril.
- Belec, B. 1996g: Tipi obmejnih območij z vidika stopnje razširjenosti in deleža hrvaške zemljiške pošesti ob slovensko-hrvaški meji v Spodnjem Podravju s Prlekijo (Raziskovalni projekt: Možnosti regionalnega prostorskega razvoja Spodnjega Podravja s Prlekijo). Maribor, 29 f.

- Belec, B. 1995: Typologie der Grenzgebiete an der slowenisch-kroatischen Grenze in Nordostslowenien. V: TÓTH, József (ur.). Városok, vonzáskörzetek, határmenti térségek = Towns, districts attraction, border regions = Städte, Bezugskreise, Grenzregionen. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Földrajzi Tanszékek, str. 40-48.
- Belec, B., Horvat, U., Počkaj Horvat, D. 1995: Nekaj geografskih in socio-ekonomskih značilnosti območja ob slovensko-hrvaški meji v Severovzhodni Sloveniji. *Geografija v šoli*, 1, str. 37-46.
- Belec, B. 1994: Prekomejna zemljiškoposestna pomešanost v občini Ormož. *Znanstvena revija, Družboslovje in filozofija*, 6, 1, str. 5-11.
- Belec, B. 1993a: Differenzierung der Grenzgebiete mit Kroatien unter Beruecksichtigung der Grundbesitzvermischung und Beschaeftigung - Beispiel Nordostslowenien V: Croatia - A New European State : (Proceedings of the symposium held in Zagreb and Čakovec, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, str. 166-172.
- Belec, B. 1993b: Prekomejna zemljiškoposestna pomešanost in zaposlovanje - primer obmejnih občin SV Slovenije s Hrvaško. *Dela*, 10, str. 73-82.
- Belec, B. 1992: Nekaj značilnosti zemljiškoposestne in zaposlitvene povezanosti med republikama Slovenijo in Hrvatsko v obmejnih območjih severovzhodne Slovenije. V: Socialna geografija v teoriji in praksi. *Geographica Slovenica*, 23, str. 363-372.
- Belec, B. 1990a: Land use and typological characteristics of rural areas in Slovenia : (on the example of NE Sub-Pannonian region). *Geographica Iugoslavica*, 12, str.11-17.
- Belec, B. 1990b: Razdrobljenost kmetijskih zemljišč kot persistentni dejavnik inovacijskih procesov v kmetijstvu na primeru Murskega polja. *Znanstvena revija, Družboslovje in filozofija*, = Social sciences and philosophy, 2, str. 209-221.
- Belec, B. 1985: Stopnja preselitve in starostna struktura prebivalstva naselij Žihlava in Slaptinci. *Geografski vestnik*, 57, str. 51-56.
- Belec, B. 1983: Socialnopolosestna struktura in izraba tal v Ljutomerskih Goricah leta 1824 kot dejavnik pokrajinske transformacije. V: Der pannonische Raum zwischen Beharrung und Fortschritt = Panonski prostor med tradicijo in napredkom (Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf, Bd 14). Graz: DBV - Verlag für die Technische Universität, str. 264-268.
- Belec, B. Ogrinc, T., Genorio, R., Klemenčič, V., Olas, L. 1983: Razreševanje nerazvitosti v severovzhodni Sloveniji : sklepna faza, (Usmerjanje družbeno razvojnih procesov v prostoru in manj razvitih območjih SRS II. del). Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze E. Kardelja v Ljubljani, 1 zv. (loč. pag.).
- Belec, B. Peterle, L. (ur.) 1983: Usmerjanje družbeno razvojnih procesov v prostoru in razvoj manj razvitih območij v SRS, Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije, 59 str.
- Belec, B., Kert, B., Piry, I. 1982: Usmerjanje družbeno razvojnih procesov v prostoru in razvoj manj razvitih območij v SRS. Ljubljana, RSS, 1 zv. (loč. pag.).
- Belec, B., Ogrinc, T. 1982: Razreševanje nerazvitosti v SV Sloveniji : letno poročilo. V: Belec, B., Kert, B., Piry, I. 1982: Usmerjanje družbeno razvojnih procesov v prostoru in razvoj manj razvitih območij v SRS. Ljubljana, RSS, 1982, str. 4-19.
- Belec, B. 1981: Razreševanje nerazvitosti v severovzhodni Sloveniji : 4. faza. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 46 f.
- Belec, B. 1980: Razreševanje nerazvitosti v severovzhodni Sloveniji : 3. faza. Ljubljana, 75 str.

- Belec, B., Genorio, R., Olas, L. 1979: Razreševanje nerazvitosti v severovzhodni Sloveniji : 2. faza. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 36 f.
- Belec, B. 1978: Prostorska diferenciranost obmejnih območij severovzhodne Slovenije v luči demografskih sprememb. V: Pak, M. (ur.). Socialnogeografski aspekti obmejnih območij Slovenije : geografski simpozij ob 15-letnici Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani, Geographica Slovenica, 6, str. 35-44.
- Belec, B., Genorio, R., Olas, L. 1978: Razreševanje nerazvitosti v severovzhodni Sloveniji : 1. faza. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 28 f.
- Belec, B. 1976: Gibanje prebivalstva in spreminjanje demografske strukture v obmejnih področjih severovzhodne Slovenije. Geografski vestnik, 48, str. 141-146.
- Bračič, V., Belec, B., Kert, B., Olas, L., Zgonik, M. 1976: Problemi obmejnih področij Slovenije. 1. faza, Obmejna območja v severovzhodni Sloveniji. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 92 f.
- Belec, B. 1974: Nekaj značilnosti razvoja vinogradništva na Sotelskem in Voglajnskem v zadnjih sedemdesetih letih. V: Žagar, M. (ur.). Voglajnsko-sotelska Slovenija : [referati in material na plenarnem delu IX. zborovanja slovenskih geografov v Rogaški Slatini. Ljubljana: str. 205-210.
- Belec, B. 1972: Razširjenost in nekatere značilnosti družbenega vinogradništva v severovzhodni Sloveniji. Časopis za zgodovino in narodopisje, 8=43, št. 2, str. 298-306.
- Belec, B. 1970a: Zemljiškoposestne razmere v Jeruzalemskih Goricah leta 1824, njihov razvoj in učinek na današnjo regionalno agrarnosocialno diferenciacijo. Časopis za zgodovino in narodopisje, 6=41, št. 1, str. 50-69.
- Belec, B. 1970b: Zmanjševanje vinogradniških površin v Podravju in južnem Pomurju med leti 1896 do 1967. V: Zgonik, M. (ur.). Zbornik Pedagoške akademije v Mariboru 1960-1970. Maribor, Obzorja, str. 254-272.
- Belec, B. 1970c: Socialnogeografski procesi in tipi pokrajinske transformacije v Ljutomersko-Ormoških goricah. V: Kerin, D. (ur.). Zbornik razprav : Mariborski visokošolski zavodi 1959-1969. Maribor, Obzorja, str. 99-117.
- Belec, B. 1969: Transformacija vinorodne pokrajine vzhodnih Slovenskih goric v luči socialno geografskih procesov. Geografski obzornik, 16, št. 3/4, str. 1-5.
- Belec, B. 1968a: Družbenogeografski razvoj Ljutomersko-ormoških goric in njihovi agrarnostrukturni tipi. V: Vrtnjak, V. (ur.). Svet med Muro in Dravo : ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868-1968. Maribor, Obzorja, str. 50-71, graf. prikazi.
- Belec, B. 1968b: Ljutomersko-ormoške gorice : agrarna geografija. Maribor, Obzorja, 290 str., ilustr.
- Belec, B. 1968c: Zemljiškoposestna struktura katastrskih občin Plešivica in Kog leta 1824 in 1961. Časopis za zgodovino in narodopisje, 39=4, str. 204-222.
- Belec, B. 1965a: Prispevek k zemljiškoposestni strukturi v Ljutomersko-Ormoških goricah leta 1824 in 1961. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1, str. 103-114.
- Belec, B. 1965b: Novejši družbeno geografski problemi v Jeruzalemskih Goricah. V: Vodnik po razstavi "Povojna preobrazba slovenske pokrajine". Ljubljana, str. 22-30.
- Darden, J. 1989: Blacks and other Racial Minorities: The Significance of Colour in Inequality. Urban Geography, Vol. 10.
- Davis, B. 2003b: What is Marginality?
http://www.psichi.org/pubs/articles/article_145.asp,
- Gurung, G.S., Kollmar, M. 2005: Marginality: Concepts and their Limitations, IP6 Working Paper No. 4, www.nccr-north-south.unibe.ch.

- Horvat, U. 2013: Petdeset let geografije v Mariboru. *Geografski obzornik*, 60, št. 3, str. 10-19, ilustr.
- Horvat, U. 2011: Petdeset let delovanje Oddelka za geografijo in študija geografije v Mariboru. *Revija za geografijo*, 6, št. 1, str. 103-121, ilustr.
- Hurni, H., Wiesmann, U. and Schertenleib, R. 2004: Marginal Regions of South Asia, Research for Mitigating Syndromes of Global Change. A Transdisciplinary Appraisal of Selected Regions of the World to Prepare Development-Oriented Research Partnerships www.nccr-north-south.unibe.ch.
- Jussila, H., Leimgruber, W. and Majoral, R. 1999a: Perceptions of Marginality: Theoretical Issues and Regional Perceptions of Marginality in Geographical Space. Ashgate Publishing Ltd, England.
- Jussila, H., Majoral, R. and Mutambirwa, C. C. 1999b: Marginality in Space – Past, Present and Future: Theoretical and methodological aspects of cultural, social and economical parameters of marginal and critical regions. Ashgate Publishing Ltd, England.
- Klemenčič, M. M. 2003: Civilizacijske razvojne stopnje in razvojni problemi obrobni območij v Sloveniji. *Dela*, 19, str. 153-164.
- Klemenčič, V. 2009: O dilemah in dejanskem stanju slovenske geografije v času delovanja tretje generacije slovenskih geografov. *Geografski vestnik*, 81, št. 2, str. 83-91, ilustr. <http://zgds.zrc-sazu.si/GV2009/gv81-2/gv81-2-klemencic.pdf>.
- Larsen, J. E. 2002a: Spatialization and Culturalization of Social Policy: Conducting Marginal People in Local Communities. Paper presented at the conference Area-Based initiatives in contemporary urban policy, Danish Building and Urban Research and European Urban Research Association. Copenhagen 17-19 May 2001. www.ihis.aau.dk/gep/publicationer/nr2.pdf.
- Larsen, J. E. 2002b: Who Cares about and for Marginal People? Danish Social Science Research Council, Copenhagen. www.ihis.aau.dk/gep/publicationer/nr3.pdf.
- Leimgruber, W. (2004) *Between Global and Local: Marginality and Marginal Regions in the Context of Globalization and Deregulation*. Ashgate Publishing Limited, Gower House, England.
- Lorber, L. 2013: Mednarodna prepoznavnost Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. *Revija za geografijo*, 8, št. 1, str. 147-160, ilustr.
- Lorber, L. 2011a: Zaslužni profesor dr. Borut Belec - osemdesetletnik. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 82 = n. v. 47, zv. 1, str. 5-9.
- Lorber, L. 2011b: Recent transformation of economic inequality in NUTS 3 regions in Slovenia *Geoadria*, 16, no. 2, str. 237-251. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=119562.
- Lorber, L. 2010: Geografija in evropske razvojne smernice izobraževalne in raziskovalne dejavnosti. *Dela*, 33, str. 129-137. <http://revije.ff.uni-lj.si/Dela/article/view/dela.33.8.129-137/1486>.
- Müller-Böker, U., Geiger, D., Geiser, U., Kansakar, V.B.S., Kollmair, M., Molesworth, K. and Suleri, A. (2004) 'Sustainable Development in Marginal Regions of South Asia', p. 225-261. In: Hurni H., Wiesmann U., Schertenleib R. (eds.): *Research for Mitigating Syndromes of Global Change; A Trans-disciplinary Appraisal of Selected Regions of the World to Prepare Development-Oriented Research Partnerships*. www.nccr-north-south.unibe.ch.
- Pak, M. 2010: Profesor Borut Belec, osemdesetletnik. *Dela*, 34, str. 245-246.
- Pelc, S. 2012: Geographical marginality as a research topic in Slovenian geography. V: Zorn, M. (ur.), Ciglič, R. (ur.), Perko, D. (ur.). *Geographical tidbits from Slovenia : special issue on the occasion of the 32nd International Geographical Congress in Cologne*, *Geografski vestnik*, 84, št. 1, str. 209-217, ilustr.

- Pelc, S. 2011: Geografska marginalnost in družbeni vidiki trajnostnosti. *Revija za geografijo*, 6, št. 2, str. 19-28, ilustr.
- Pelc, S. 2006: Geographical marginality in Slovenia from the point of demographical indicators. *Revija za geografijo*, 1, št. 2, str. 121-131.
- Pelc, S. 2004: Geografska obrobnost. *Geografski vestnik*, 76, št. 2, str. 65-74, ilustr. http://zgs.zrc-sazu.si/Portals/8/Geografski_vestnik/gv76-2-pelc.pdf.
- Sommers, Lawrence M., Mehretu, A. and Pigozzi, Bruce W.M. (1999): Towards typologies of socio-economic marginality: North/South Comparisons. In: Jussila, H., Majoral, R. and Mutambirwa, C. C. (eds.) *Marginality in Space – Past, Present and Future: Theoretical and methodological aspects of cultural, social and economical parameters of marginal and critical regions*. Ashgate Publishing Ltd, England, pp. 7-24.
- UNDP (2001) *Nepal Human Development Report 2001, Poverty Reduction and Governance*. Kathmandu, Nepal. www.undp.org/publications/nhdr2001/index.html.
- Vojvoda, M 1996: Developmental issues in the Slovene Alps after independence – Bohinj case-study. *Development issues in marginal regions II*. Mendoza.
- Vrišer, I. 2007: Geografske dileme. *Geografski vestnik*, letn. 79, št. 1, str. 77-84. <http://www.zrc-sazu.si/zgds/GV2007/gv79-1-vriser.pdf>.
- Žiberna, I. 2013: Aplikativne raziskave in projekti Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru od leta 1961 naprej. *Revija za geografijo*, 8, št.1, str. 161-166.

BORUT BELEC'S CONTRIBUTION TO THE STUDY OF PERIPHERAL (MARGINAL) AREAS OF SLOVENIA

Summary

The Slovenian geographer and professor emeritus Borut Belec made his greatest scientific contribution in the second half of the 20th century, when Agrarian Geography was characterized by a decline in its theory and by the lack of interest of the leading Slovenian geographers. Slovenian geographers concluded in 1954 that it is necessary to systematically approach to the meticulous study of the North-East of Slovenian territory, particularly those of its parts that were not in the centre of the geographic scientific studies at that time and which were detached from the socio-economic processes that have engulfed central Slovenia. In his researches Belec focused on the study of the complex geographical issues and a broader sub-Pannonian region of Prlekija in Slovenia. His contributions were focused on the transformation of the agrarian landscape of land fragmentation and underdevelopment of the North-Eastern Slovenia, as well as on the regional development problems of border areas, pointing to its social commitment. He also focused on the study of degraded, less developed, peripheral and border areas in Slovenia. Belec's study of the socio-growing areas and typologies of rural areas constitute an important methodological contribution to the theory of agrarian geography. In his greatest scientific, professional, and pedagogical work he has reached into different geographic areas, which were clearly connected with his more than fifty years of intensive cooperation with the central Slovenian geographical institutions. Active involvement in the International Geographical Union (IGU) enabled him that in the early nineties he participated in the creation of a new commission, which dealt with marginality. Marginality as a geographical term, had not yet been identified. Therefore, we can understand that on the basis of the previous researches of marginal areas, he outlined the border areas. We believe that marginalization is more appropriate term when it concerns the study of Slovenian areas. With this term we describe and analyse the socio-cultural, political, administrative and economic sphere, where disadvantaged residents struggle access (social and spatial) to resources and to participate fully in social life. Marginality is an important multi-faceted concept in the field of empirical research in social and humanist sciences, that examine the reasons for spatial, economic and social disparities within and between regions (countries and individuals) in respect of legitimacy, equality and social justice. By examining demographic indicators, historical causes of marginality, particularly border areas before and after independence Belec made an important contribution to the understanding of regional and local disparities in development of the peripheral areas.

SPREMINJANJE RABE TAL V VZHODNIH LJUTOMERSKO-ORMOŠKIH GORICAH V OBDOBJU 2000-2015 V POVEZAVI Z IZBRANIMI FIZIČNO GEOGRAFSKIMI ZNAČILNOSTMI

Igor Žiberna

Dr., prof. geografije, docent

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Koroška cesta 160, SI - 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: igor.ziberna@uni-mb.si

UDK: 711.14:911.2

COBISS: 1.01

Izvleček

Spreminjanje rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah v obdobju 2000-2015 v povezavi z izbranimi fizično geografskimi značilnostmi

Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice sodijo med vinogradniško najvitalnejša območja severovzhodne Slovenije. Kljub temu pa regijo niso zaobšli procesi deagrarizacije in z njo povezane spremembe rabe tal, ki gredo tudi tu v smeri opuščanja obdelovalnih zemljišč, ozelenjevanja, zaraščanja in ogozdovanja. Analizirane so spremembe v rabi tal na območju Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric v obdobju 2000-2015 v povezavi z izbranimi fizično geografskimi značilnostmi. Posebno pozornost smo namenili obdelovalnim, predvsem vinogradniškim površinam. Analizirane so tudi smeri sprememb rabe tal v omenjenem obdobju.

Ključne besede

raba tal, obdelovalne površine, vinogradništvo, naravnogeografske značilnosti, Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice

Abstract

Land Use Changes in Eastern Ljutomersko-Ormoške Gorice in the Period 2000-2015 in Relation to Selected Physical Geographical Features

Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice are among the most vital vineyard areas of Northeastern Slovenia. Nevertheless, the region has not been spared from the processes of deagrarization and subsequent land use changes which are going in the direction of the abandonment of cultivated areas, greening, overgrowth and afforestation. The article analyses land use changes in the area of Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice between 2000 and 2015 in relation to selected physiographic features. Main focus was on cultivated areas, particularly vineyard areas. The directions of land use changes for the studied period are also analysed.

Key words

Land use, arable areas, viticulture, physical geographic features, Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice

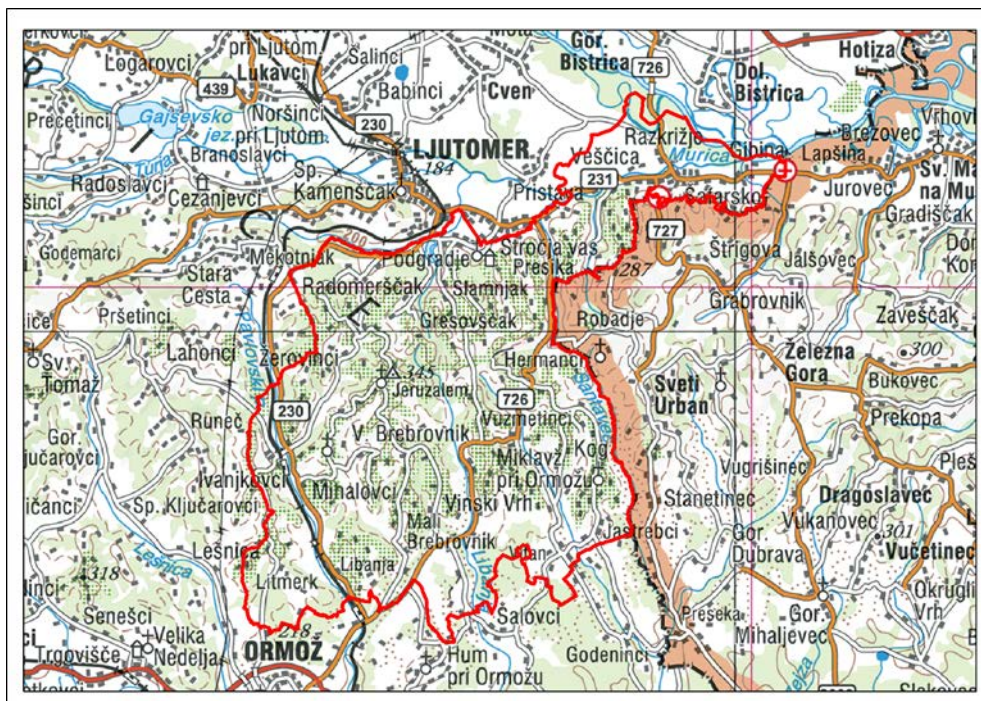
1. Uvod

Leksikon geografije podeželja rabo tal opredeljuje kot »koriščenje zemljišč, povzročeno s človekovo dejavnostjo v pokrajini... Raba tal je ena izmed najboljših pokazateljev pokrajinskih struktur in procesov«. Isti vir kmetijsko rabo tal definira kot »klasifikacijo zemljiških kategorij glede na njihovo uporabo v kmetijstvu, kar je eden od temeljnih vidikov preučevanja tako v agrarni geografiji, kot geografiji podeželja. Kmetijska raba tal se preučuje z vidika vplivov naravnih in družbenih dejavnikov na njene značilnosti ... pa tudi z vidika njenih vplivov na pokrajino, predvsem na njen razvoj in videz« (Kladnik 1999, 192). Raba tal je torej tisti element pokrajine, ki le-tej daje enega od najpomembnejših pečatov in predstavlja vidno manifestacijo prepletanja naravno- in družbeno geografskih pojavov in procesov v tej pokrajini.

Slovenske gorice sodijo med tipične gričevnate obpanonske pokrajine severovzhodne Slovenije. V podrobnostih pa pokrajina kaže tako v naravnogeografskem kot družbeno geografskem smislu veliko posebnosti. Izstopajo razlike v morfoloških značilnostih med Zahodnimi, Srednjimi in Vzhodnimi Slovenskimi goricami. Nanje se vežejo razlike v podnebnih značilnostih, saj se obpanonske poteze stopnjujejo proti vzhodu (Žiberna 1992). Še bolj kot v vodoravni smeri se lokalne podnebne poteze spreminjajo v navpični smeri, predvsem zaradi oblikovanja termalnega pasu (Gams 1972, 110). Po formalnih morfoloških kriterijih nekatera območja v Zahodnih Slovenskih goricah sodijo že v nizko hribovje. Ena od najznačilnejših oblik kmetijskega gospodarstva je prav gotovo vinogradništvo. V Slovenskih goricah se je v preteklosti le-to osredotočilo na območja, ki so imele z lokalno klimatskega in historično geografskega vidika dobre možnosti za pridelavo kakovostnega grozdja in vina. Med nje med drugim sodijo Svečinske, Mariborske, Radgonsko-Kapelske in Ljutomersko-Ormoške gorice. Slednje so bile v preteklosti poglobljeno preučevane (Belec 1968) in še danes sodijo med najbolj vitalne vinogradniške pokrajine v severovzhodni Sloveniji. Po drugi strani pa vse omenjene regije Slovenskih goric ni zaobšel proces deagrarizacije in z njimi povezane spremembe v rabi tal, ki gredo bodisi v smeri ozelenjevanja in ogozdovanja, ponekod pa tudi v smeri pozidave obdelovalnih površin (Lorber, Žiberna 2014a). V našem prispevku smo se omejili na vinogradniško najbolj intenziven del Ljutomersko-Ormoških goric – Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice (ali Jeruzalemske gorice).

2. Metodologija dela

Pri omejitvi Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric smo se naslonili na Belčevo regionalizacijo (1968) in regionalizacijo, ki je bila izdelana v okviru projekta Regionalno geografska monografija Slovenije (Belec 1994). V našo obravnavo smo vključili naslednje katastrske občine: Radomerje, Gresovščak, Plešivica, Ilovci, Slamnjak, Rinčetova Graba, Nunska Graba, Presika, Globoka, Veščica, Razkrižje, Šafarsko, Gibina, Ivanjkovci, Cerovec Stanka Vraza, Veličane, Mihalovci, Mali Brebrovnik, Veliki Brebrovnik, Vinski Vrh, Miklavž, Hermanci, Gomila, Kog, Vuzmetinci, Kajžar, Zasavci, Lačaves, Jastrebc, Vitan, Pavlovski Vrh, Libanja in Litmerk.

Slika 1: Območje Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric.

Vir: DPK 250, GURS, 2005.

V članku obravnavamo spremembe rabe tal med leti 2000 in 2015, pri obravnavi vinogradniških površin pa smo zaradi umestitve v širši časovni kontekst dodali še podatke iz Franciscejskega katastra iz leta 1824 (Medmrežje 1) in podatke iz Leksikona občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru (Leksikon... 1904) za leto 1900. Podatke o rabi tal za leti 2000 in 2015 smo povzeli po Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP). To letno objavlja podatke o kmetijski rabi tal v shp formatu (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano 2015). Vektorske podatke smo za vsako zemljiško kategorijo spremenili v rastrske, z velikostjo celice 5m x 5m. Metodologija zajemanja rabe tal se je vmes spremenila, tako da so vse oblike rabe tal za leto 2000 uvrščene v 21 kategorij, za leto 2015 pa v 26 kategorij. Z združevanjem razredov smo ustvarili enajst kategorij rabe tal:

- njive in vrtovi
- vinogradi
- sadovnjaki
- ostali trajni nasadi
- travniki
- zemljišča v zaraščanju
- mešana raba zemljišč
- pozidana in sorodna zemljišča
- gozd
- ostalo
- vodne površine.

Podatke o rabi tal smo primerjali z legami (nadmorskimi višinami, relativnimi višinami, nakloni pobočij in ekspozicijami pobočij) ter z globalnim sončnim obsevanjem. Podatke o legah smo prikazali s pomočjo podatkov digitalnega modela višin z velikostjo celice 5 m x 5 m (Arhiv GURS, 2011). Globalno sončno obsevanje smo za vsako celico modelirali (Žiberna 2011). Podatke o rabi tal za leti 2000 in 2015 smo medsebojno primerjali in ugotavljali smeri spreminjanja rabe tal, intenzivnost teh sprememb ter njihovo povezanost z legami. Pri tem smo posebno pozornost namenili intenzivnejši oblikam rabe tal, predvsem njivam in vrtovom, vinogradom in sadovnjakom.

Za potrebe analize izkoriščenosti vinogradniškega potenciala smo območje Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric tipizirali tudi glede na topoklimatsko primernost leg za vinogradništvo. Pri tem smo uporabili dva glavna kriterija: relativno višino in globalno sončno obsevanje. Pomen relativne višine za vinsko trto je znan: v višjih relativnih višinah je pojav slane in pozebe redkejši, zaradi manj pogoste megle pa je večja tudi insolacija (trajanje sončnega obsevanja). Večje globalno sončno obsevanje pomeni večjo prejeto količino energije, kar godi vinski trti (Žiberna 1992). Pri modeliranju globalnega sončnega obsevanja (GSO) smo poleg astronomskih dejavnikov (geografska širina, višina Sonca, ki je odvisna od dneva v letu in ure v dnevu) upoštevali še reliefne značilnosti (naklon in ekspozicija pobočij) (Žiberna 2011, 49-50). Relativna višina ima večji pomen v nočnem času, globalno sončno obsevanje pa podnevi (Žiberna 1992, 129-130). Pri topoklimatskem bonitiranju vinogradniških leg smo te razdelili v štiri razrede, pri čemer prvorazredne lege predstavljajo najkakovostnejša vinogradniška območja. Metodologija in tipizacija topoklimatskega bonitiranja je prikazana v Preglednici 1.

Preglednica 1: Metodologija in tipizacija topoklimatskega bonitiranja.

GSO (kWh/m ²) Rel. viš. (m)	nad 1200	1000 – 1200	pod 1000
nad 50 m	1. razred	1. razred	2. razred
25 – 50 m	2. razred	2. razred	3. razred
pod 25 m	3. razred	3. razred	4. razred

Vir: Žiberna 2014.

V okviru analize spremembe rabe tal so nas zanimale predvsem razlike v površinah pri posameznih razredih. V nadaljevanju smo analizirali tudi smeri sprememb rabe tal znotraj obravnavanih 11 kategorij. Pri tem smo smeri sprememb generalizirali v naslednje kategorije:

- spremembe rabe tal vendar znotraj obdelovalnih površin (npr. njiva v vinograd ali vinograd v sadovnjak)
- spremembe rabe tal vendar znotraj neobdelovalnih površin (npr. travnik v pozidane površine ali zemljišče v zaraščanju v gozd)
- spremembe rabe tal iz neobdelovalnih v obdelovalne površine ali intenzifikacija (npr. travnik v vinograd ali zemljišče v zaraščanju v njivo)
- spremembe rabe tal iz obdelovalnih v neobdelovalne površine ali ekstenzifikacija (npr. njiva v zemljišče v zaraščanju ali vinograd v travnik).

Ker je vinogradništvo ena od najpomembnejših gospodarskih dejavnosti v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah, smo želeli njihove spremembe postaviti v širši

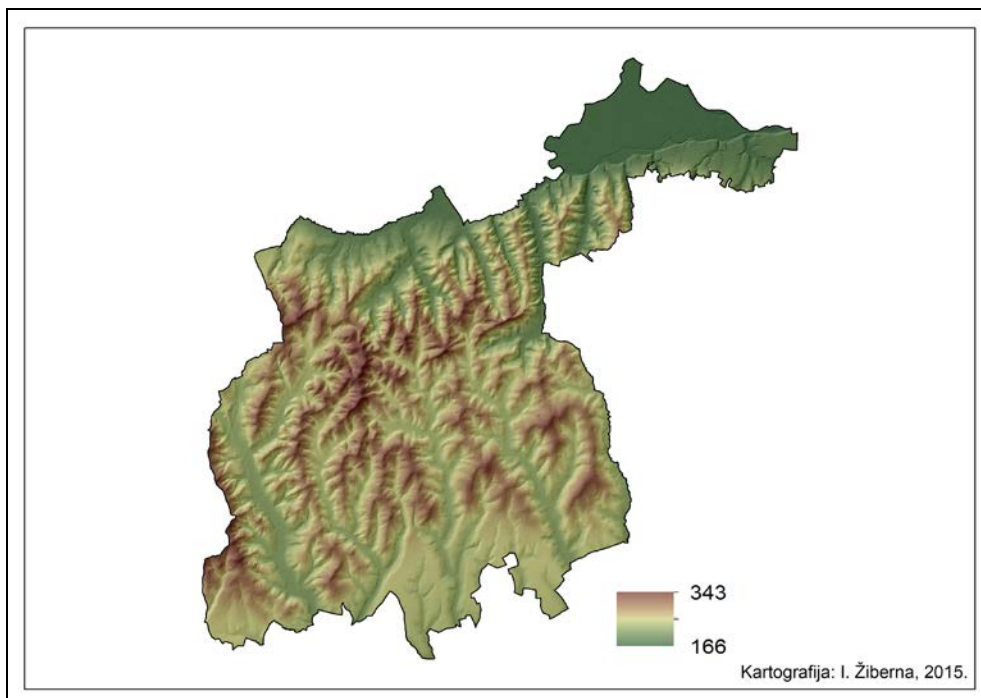
časovni okvir. V ta namen smo v našo analizo vključili še podatke o vinogradniških površinah leta 1824 in leta 1900. Podatke o vinogradniških površinah za leto 1824 smo pridobili s skeniranih kart Franciscejskega katastra, ki so objavljene na spletni strani Arhiva RS (Medmrežje 1). Posamezne liste za vse katastrske občine v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah smo združili in jih georeferencirali, v naslednjem koraku pa digitalizirali vse vinogradniške površine in na ta način ustvarili nov sloj, ki smo ga lahko uporabili v nadaljnjih prostorskih analizah, predvsem v smislu primerjave vinogradniških površin z naravnogeografskimi dejavniki. Pri tem smo naleteli na določene težave, saj kartografskega materiala Franciscejskega katastra za katastrske občine Globoka, Veščica, Razkrižje, Šafarsko in Gibina kart v Arhivu RS nimajo. To je – poleg dejstva, da so se meje katastrskih občin spreminjale – tudi vzrok, da prihaja do odstopanj med našimi podatki o razširjenosti vinogradov in sumarniki, izdelanimi v okviru Franciscejskega katastra. Podatke o vinogradniških površinah za leto 1900 smo prikazali le na tabelaričnem nivoju, tako kot so objavljeni v Leksikonu občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru (Leksikon... 1904).

3. Geografski oris Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric

Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice kot del Vzhodnih Slovenskih goric so terciarno gričevje, ki gravitira proti naseljema Ljutomer in Ormož. Na severu mejijo Vzhodne Slovenske gorice na Spodnje Mursko polje, na zahodu v dolini Pavlovskega potoka in Kostanjevice prehajajo v Zahodne Ljutomersko-Ormoške gorice, na vzhodu prehajajo na hrvaški strani v Međimurske gorice, na jugu pa v ravnino Ptujskega polja in Središkega polja. Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice v tektonskem smislu predstavljajo krilo in teme koške antiklinale, ki poteka v smeri JZ – SV in so nadaljevanje antiklinale iz Haloz. V temenu je antiklinala erodirana, zato je tu njeno jedro, ki ga sestavljajo odpornejši miocenski (tortonški) laporji, razgaljeno, kar se odraža v višjih relativnih višinah. Slednje je ugodno za gojenje vinske trte in sadnega drevja. Na krilih antiklinale se pojavljajo tudi apneni peščenjaki in celo litotamnijiški apnenci, ki gradijo markantno vzpetino Hum v bližini Ormoža. Zaradi precejšnje premočrtnosti dolin je odtok hladnega zraka s pobočij neoviran, kar prav tako godi posebnim kulturam. Izteki stranskih dolin se običajno zaključijo v majhnih, proti jugu obrnjenih amfiteatralnih pobočjih, ki so zelo primerni za gojenje vinske trte. Ob vsem omenjenem tako ni presenetljivo, da je delež vinogradniških površin tu najvišji v vseh Slovenskih goricah in med najvišjimi v Sloveniji (Žiberna 2000).

Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice so v klimatskem smislu tipična subpanonska pokrajina z zmernimi kontinentalnimi podnebnimi potezami. Vzhodne Slovenske gorice so v zadnjih štiridesetih letih beležile padec prebivalstva. Med popisi v letih 1953 in 1991 se je število prebivalstva zmanjšalo za 16%. Izseljevanje je bilo najintenzivnejše v območjih z visoko stopnjo podružbljenih vinogradov. Vendar pa se je v zadnjem času val izseljevanja nekoliko upočasnil. Večje možnosti za zaposlovanje v Ormožu in Ljutomeru, pa tudi v manjših centralnih krajih Ormoških goric ter boljše komunikacije so povečale delež dnevnih migrantov, hkrati pa prispevale k zmanjševanju izseljevanja. Kmetijstvo je temeljna gospodarska dejavnost Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric. Znotraj tega je že od 10. stol. naprej igralo pomembno vlogo vinogradništvo. Ugodni naravni pogoji in bližina večjih središč (Ormož, Ljutomer), iz katerih je prihajal kapital meščanstva in cerkvenih ustanov, so prispevali k večjemu razmahu vinogradništva v Ormoških goricah. Mesta so hkrati predstavljala točke, iz katerih so po trgovskih poteh razvažali

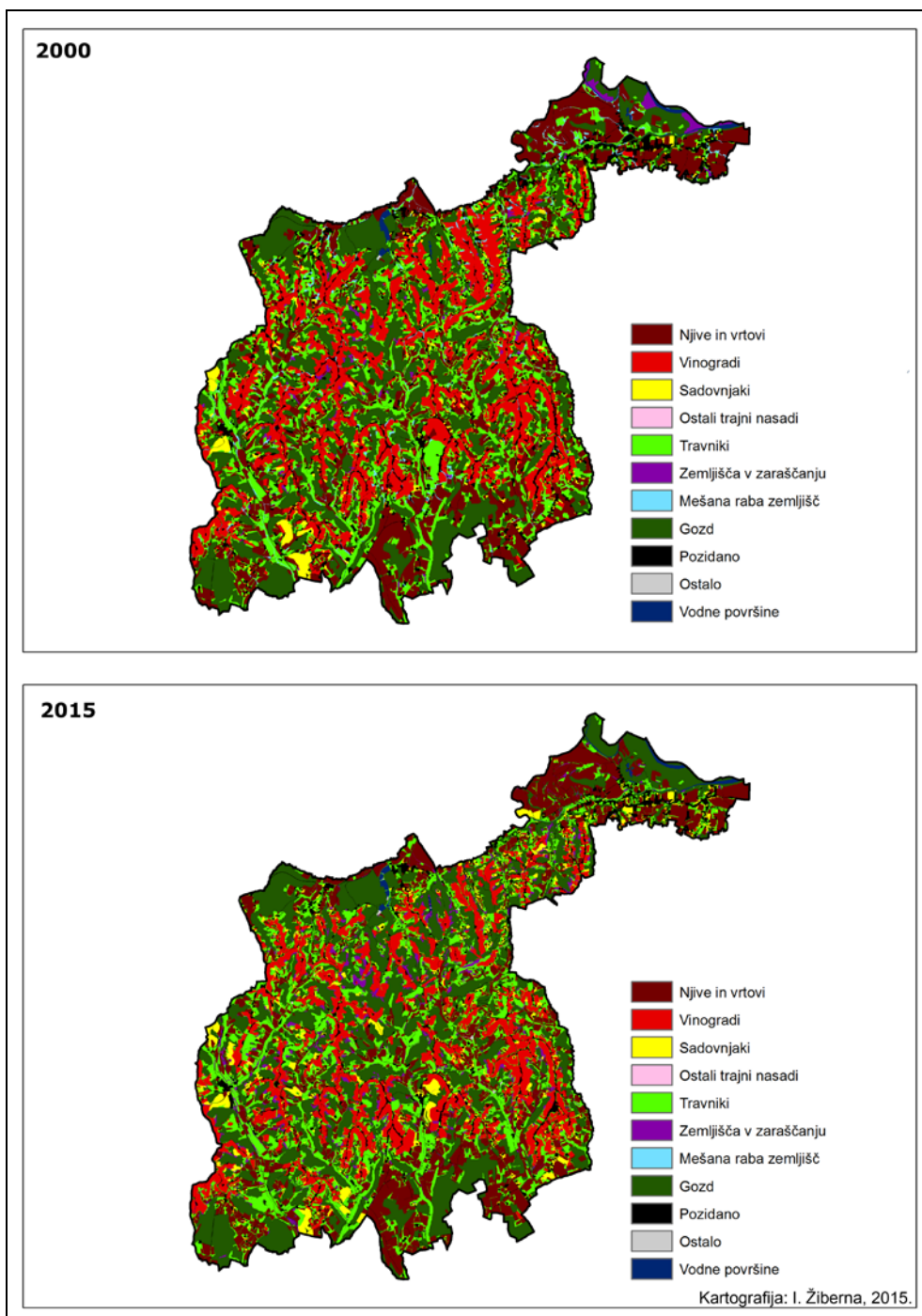
vino. Trtna uš je v zadnjem desetletju 19. stoletja prizadela tudi Ljutomersko-Ormoške gorice. Obnova vinogradov je stekla le na najkvalitetnejših legah. Ob tem se je vinorodna posest domačinov skrčila, saj niso zmogli stroškov obnove. Razlike med Zahodnimi in Vzhodnimi Ljutomersko-Ormoškimi goricami nastopajo tudi v obliki rabe tal. V vzhodnem delu je prisotnost vinogradništva pomembnejša, v zahodnem pa je opaznejša vloga poljedelstva in živinoreje (Belec 1994).

Slika 2: Nadmorske višine v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah.
Vir: DMV5, GURS 2005.

4. Raba tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah v letih 2000 in 2015 v povezavi z izbranimi fizično geografskimi značilnostmi

Leta 2000 so na območju Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric prevladovali gozdovi, ki so od skupaj 7758,4 ha pokrivali 2082,2 ha ali 26,8 % površja. Sledile so njive in vrtovi (1724,7 ha ali 22,2 %), vinogradi (1528,6 ha ali 19,7 %), travniki (1442,0 ha ali 18,6 %), pozidane in sorodne površine (559,3 ha ali 7,2 %) in sadovnjaki (174,0 ha ali 2,2 %). Leta 2015 so na obravnavanem območju še vedno prevladovali gozdovi (2471,0 ha ali 31,8 %), sledile pa so njive in vrtovi (1565,1 ha ali 20,2 %), travniki, (1469,9 ha ali 18,9 %), ki so na drugem mestu zamenjali vinograde, vinogradi (1253,7 ha ali 16,2 %), pozidane in sorodne površine (457,0 ha ali 5,9 %), sadovnjaki (281,7 ha ali 3,6 %) in zemljišča v zaraščanju (213,5 ha ali 2,8 %). V absolutnem smislu so se največje spremembe zgodile pri gozdnih površinah (povečanje za 388,8 ha ali 5,0 %), vinogradih (zmanjšanje za 276,0 ha ali za 3,6 %), njivah in vrtovih (zmanjšanje za 159,6 ha ali 2,1 %), zemljiščih v zaraščanju (povečanje za 130,1 ha ali za 1,7 %) in pri sadovnjakih (povečanje za 107,8 ha ali 1,4 %). Zaradi nekoliko nerodno zastavljene metodologije zajemanja

Slika 3: Raba tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah leta 2000 in 2015.
Vir: MKGP, 2015.

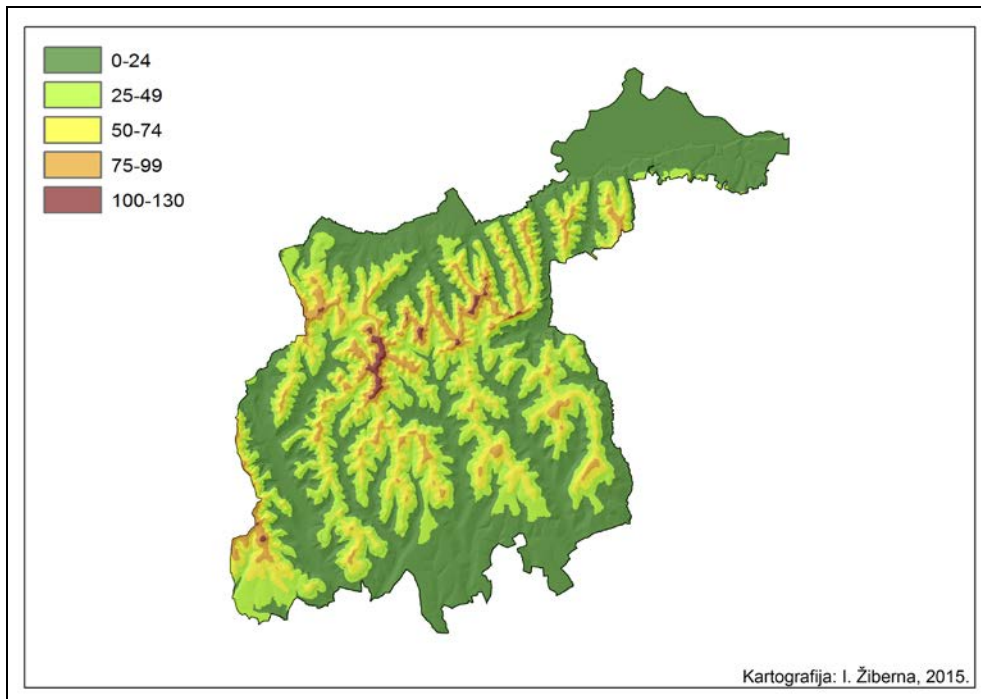
podatkov s strani Ministrstva za kmetijstvo, prehrano in gozdarstvo, pri kateri so pozidane površine združene z ostalimi sorodnimi površinami (predvsem površinami zinfrastrukturo, ki služi za opravljanje človekovih dejavnosti in ostalimi funkcionalnimi zemljišči), so se površine v kategoriji pozidane in sorodne površine v obdobju 2000-2015 celo zmanjšale in sicer za 388 ha (ali 1,3 %). Obdelovalne površine so se v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah v obdobju 2000-2015 zmanjšale za 326,0 ha ali za 4,2 % in so leta 2015 pokrivale 40,0 % celotnega površja (leta 2000 44,2 %).

Najvišje nadmorske višine so na poldnevniškem slemenu, ki poteka med Plešivico, Jeruzalemom in Velikim Brebrovnikom, sicer pa na že omenjeni antiklinali, ki se čez Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice vleče v smeri JZ-SV. Analiza strukture rabe tal v posameznem višinskem pasu kaže, da z višanjem nadmorske višine delež vinogradov narašča: nad 275 m vinogradi predstavljajo prevladujočo obliko rabe tal, saj tam pokrivajo več kot polovico površja. V višinskem pasu med 275 m in 299 m vinogradi pokrivajo 51,2 % površja, v pasu med 300 m in 324 m 55,9 %, v pasu med 325 in 349 m pa že 59,0 % površja. V najvišjih legah je višji tudi delež pozidanih površin, kar je razumljivo, saj gre v tem primeru za razložena naselja na vrhovih slemen. V najnižjih legah je sorazmerno najvišji delež njiv in vrtov ter gozda. V višinskem pasu med 150 m in 174 m njive in vrtovi pokrivajo 42,2 % površja (225,0 ha), gozdovi pa 35,0 % (186,6 ha).

Zaradi vpliva termalnega pasu na rabo tal je bolj zanimivo analizirati povezavo med rabo tal in relativnimi višinami. Za razliko od Srednjih Slovenskih goric, kjer so relativne višine slemen med najnižjimi v Slovenskih goricah (Kert 1973), se relativne višine v Vzhodnih Slovenskih goricah ponovno dvignejo: 5,9 % površja ima relativne višine nad 75 m, 21,8 % pa relativne višine nad 50 m (Slika 4). V pasu z relativnimi višinami med 0 m in 24 m prevladujejo gozdovi, ki pokrivajo 34,5 % ali 1408,4 ha površja v tem pasu, sledijo pa njive in vrtovi (29,9 % ali 1222,7 ha) in travniki (21,5 % ali 880,1 ha). Vinogradov je v tem višinskem pasu le 1,7 % ali 69,4 ha. V naslednjem pasu relativnih višin (25 m – 49 m) vinogradi pokrivajo 19,2 % površja (379,7 ha), v pasu 50 m – 74 m pa že 45,6 % površja (563,9 ha). V višinskih pasovih 75 m – 99 m in 100 m do 124 m pa vinogradi pokrivajo že več kot polovico površja. V pasu relativnih višin med 100 m in 124 m se poleg vinogradov pojavljajo še pozidane površine, ki pokrivajo 17,4 % ali 8,0 ha, travniki (12,2 % ali 5,6 ha) in gozd (10,7 % ali 5,0 ha) (Slika 5). Ostale kategorije rabe tal se v pasu najvišjih relativnih višin pojavljajo redkeje. Ugotovimo torej lahko, da se današnja struktura rabe tal v odvisnosti od relativne višine še vedno ujema s tradicionalno. Na dnu dolin prevladujejo njive in travniki, na pobočjih (predvsem osojnih) gozd, na slemenih pa vinogradi in razložena naselja.

Nakloni pobočij so pomemben pokrajnotvorni element, saj vplivajo na količino prejetega sončnega obsevanja, po drugi strani pa zaradi nevarnosti denudacije ali erozije omejuje človekove posege v prostor. Zaradi že omenjenih tektonskih in litoloških značilnosti (v temenu koške antiklinale so se zaradi erozije na površju znašli starejši in odpornejši laporji in peščenjaki), so nakloni pobočij v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah nekoliko nad povprečjem, značilnim za Slovenske gorice (Slika 6). 30,8 % površja se nahaja na strminah med 5° in 9°, na strminah nad 20° pa še vedno 8,1 % površja. V naklonskem razredu med 0° in 5° prevladujejo njive in vrtovi, ki pokrivajo 39,1 % površja v tem razredu, sledijo pa gozdovi (26,0 %) in travniki (18,9 %). Z višanjem naklonov pobočij delež njiv in

vrto razumljivo pada. Na pobočjih z naklonom nad 14° se nahaja le 4,1 % vseh njiv in vrtov.

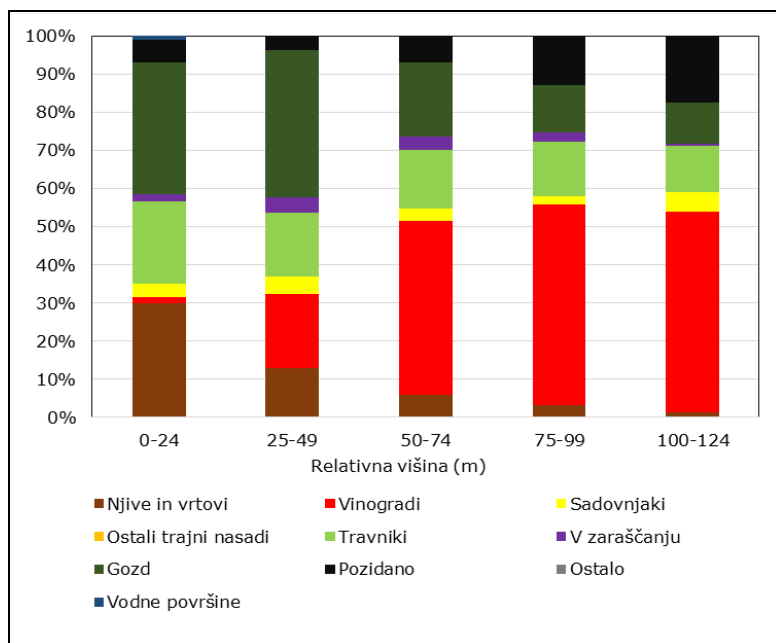

Slika 4: Relativne višine v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah.

Vir: Lastni izračuni, 2015.

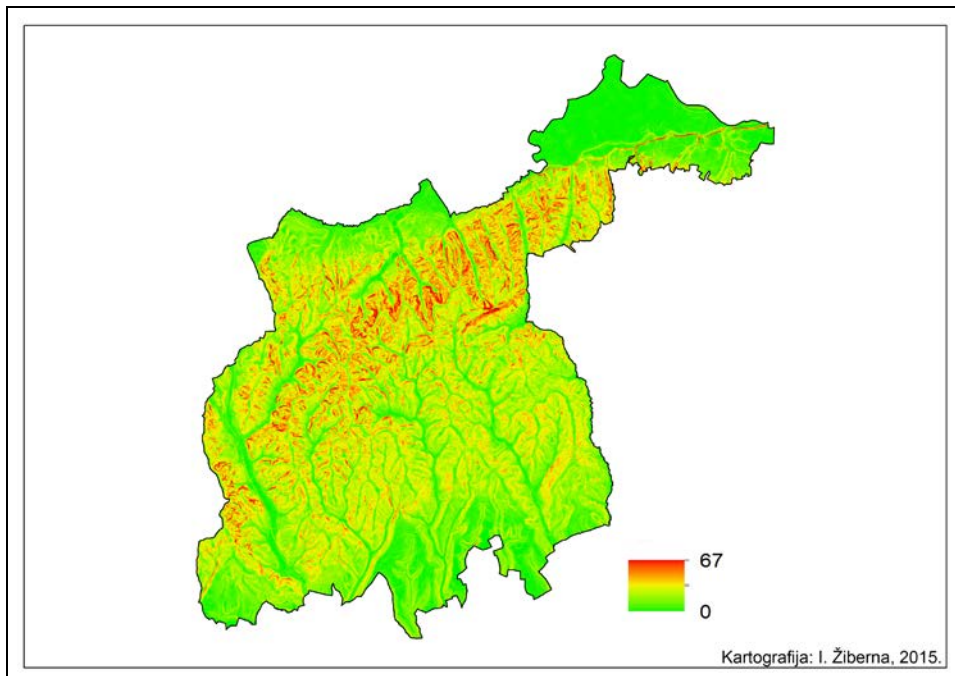
Delež vinogradov na naklonih pod 5° je le 2,9 %, pa še v tem primeru gre v glavnem za vinograde na vrhu slemen. Delež vinogradov z nakloni razumljivo narašča, vendar le do naklonskih razredov 10° - 14° , kjer se nahaja 32,6 % vseh vinogradov v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah ter 15° - 19° , kjer je 33,3 % vseh vinogradov. Že v naklonskem razredu med 20° - 24° se nahaja le 7,5 % vseh vinogradov, na strminah nad 24° pa le še 1,8 % vseh vinogradov. S topoklimatskega vidika je taka razporeditev neugodna, saj bolj obsevane (torej tudi bolj strme) prisojne lege niso izkoriščene. Zaradi prehoda na strojno obdelavo vinogradov po 2. svetovni vojni in s tem povezanimi višjimi stroški urejanja vinogradov na strmih legah, se je delež vinogradov tam znižal. Ekonomski kriteriji so v pogojih tržne pridelave torej prevladali nad naravnogeografskimi (Žiberna 1992, 118).

Z višanjem naklonov pobočij se večja delež gozda. Ta v razredu 20° - 24° pokriva že 50 % površja. Delež gozda se viša in na najstrmejših pobočjih z nad 40° pokriva kar 96,4 % površja. Tu ima gozd pomembno funkcijo predvsem zaradi varovanja pred denudacijo in erozijo. Zemljišča v zaraščanju se nahajajo pogosteje prav na manjših strminah, ki so v splošnem bolj primerne za kmetijsko obdelavo: na pobočjih z nakloni do 14° se nahaja 49,0 % vseh zemljišč v zaraščanju. Razporeditev pozidanih površin je logična, saj se na strminah pod 10° nahaja 74,3 % vseh pozidanih površin.

Slika 5: Struktura rabe tal v odvisnosti od relativne višine v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah leta 2015.

Vir: Lastni izračuni, 2015.

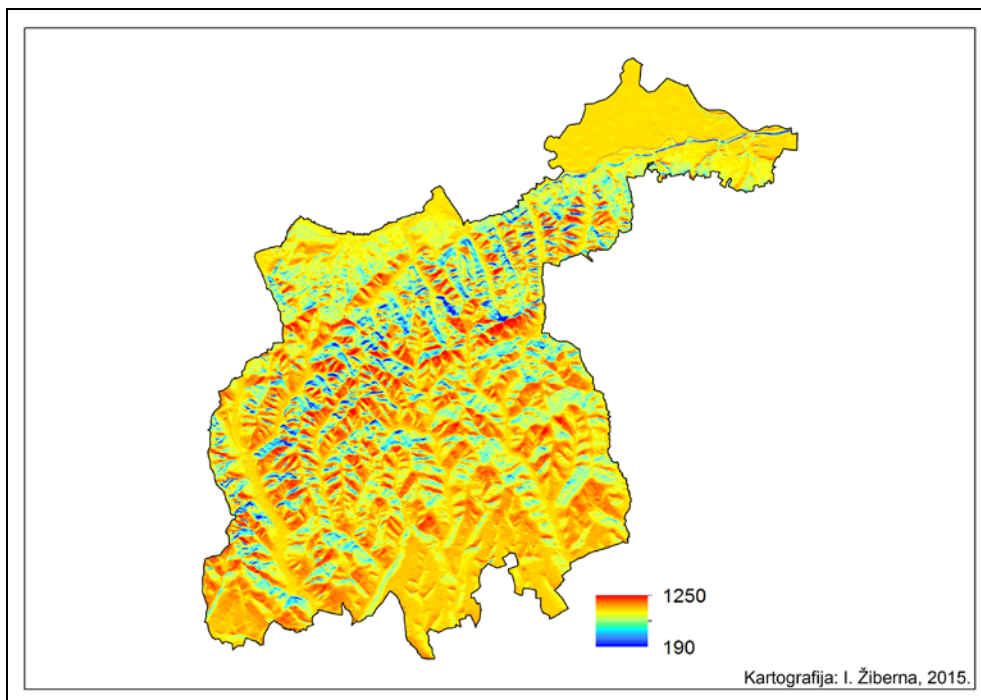

Slika 6: Nakloni površja v stopinjah v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah.

Vir: Lastni izračuni, 2015.

Tudi ekspozicije pobočij so zaradi razlik v sončnem obsevanju pomemben element v vinogradniški pokrajini. V Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah zaradi prevladujočih slemen v poldnevniški smeri prevladujejo vzhodna pobočja (16,6 % površja) in zahodna pobočja (14,5 %). Jugovzhodna pobočja pokrivajo 12,8 % površja, jugozahodna 11,3 %, južna pa 8,9 %, kar je manj kot severna pobočja (9,1 %). Južne, jugovzhodne in jugozahodne lege skupaj torej pokrivajo 33,0 % površja, kar bi z vidika pogojev za vinogradništvo lahko ocenili kot sorazmerno ugodno. Kljub temu pa vinogradi niso prevladujoča kategorija rabe tal na najbolj obsevanih južnih pobočjih, pač pa so to njive in vrtovi, ki pokrivajo 23,8 % vseh južnih leg, travniki (22,9 %) in gozd (21,3 %). Vinogradi pokrivajo 18,9 %, sadovnjaki pa le 3,7 % južnih leg. Nasploh se 20,2 % vseh vinogradov nahaja na vzhodnih legah, 17,2 % na zahodnih, 16,5 % na jugovzhodnih, 14,1 % na jugozahodnih in le 10,4 % na južnih legah. Na osojnih severovzhodnih, severozahodnih in severnih legah se nahaja kar 21,7 % vinogradov Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric. Na 43,6 % vseh severnih leg se nahaja gozd, pogosti pa so še njive in vrtovi (20,6 %) in travniki (14,6 %).

V vinogradniški pokrajini je eden od najpomembnejših naravnogeografskih dejavnikov globalno sončno obsevanje. V tem elementu so dejansko zajeti podatki o naklonih in ekspozicijah, ki v kombinaciji z ostalimi dejavniki (geografska širina, višina Sonca) in meteorološkimi dejavniki (oblačnost, prosojnost atmosfere) vplivajo na prejeta količino energije na dani točki na površju. Zaradi ugodne kombinacije naklonov in ekspozicij je letni potencial globalnega sončnega obsevanja na četrtini površja nad 1100 kWh/m², nad 1000 kWh/m² pa kar na 80,7 % površja (Slika 7).

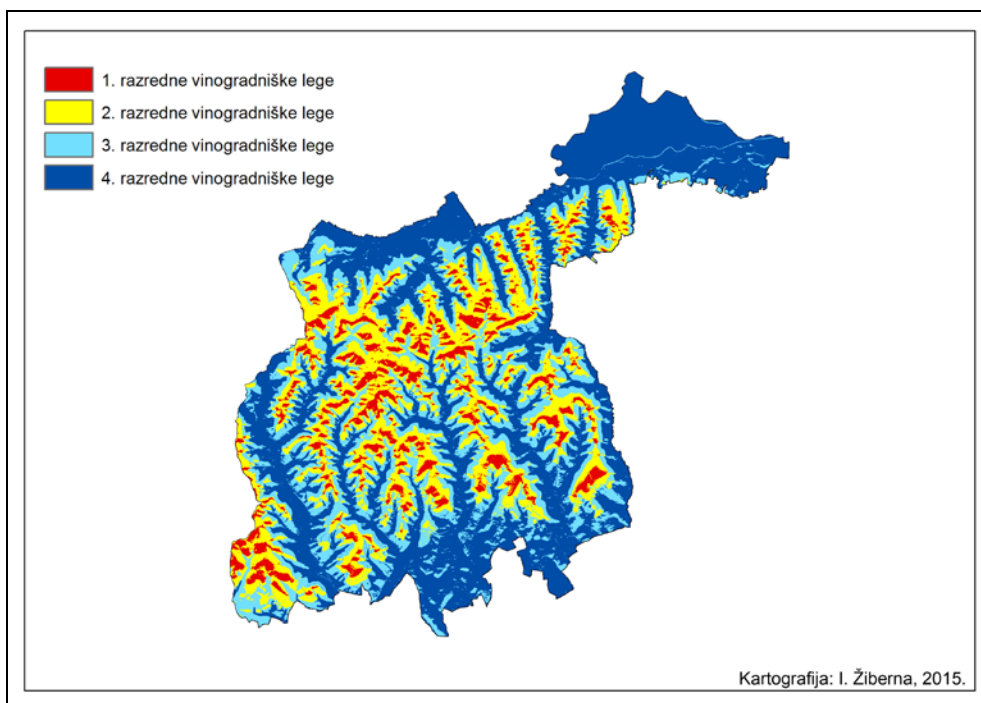

Slika 7: Globalno sončno obsevanje v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah (v kWh/m²).

Vir: Lastni izračuni, 2015.

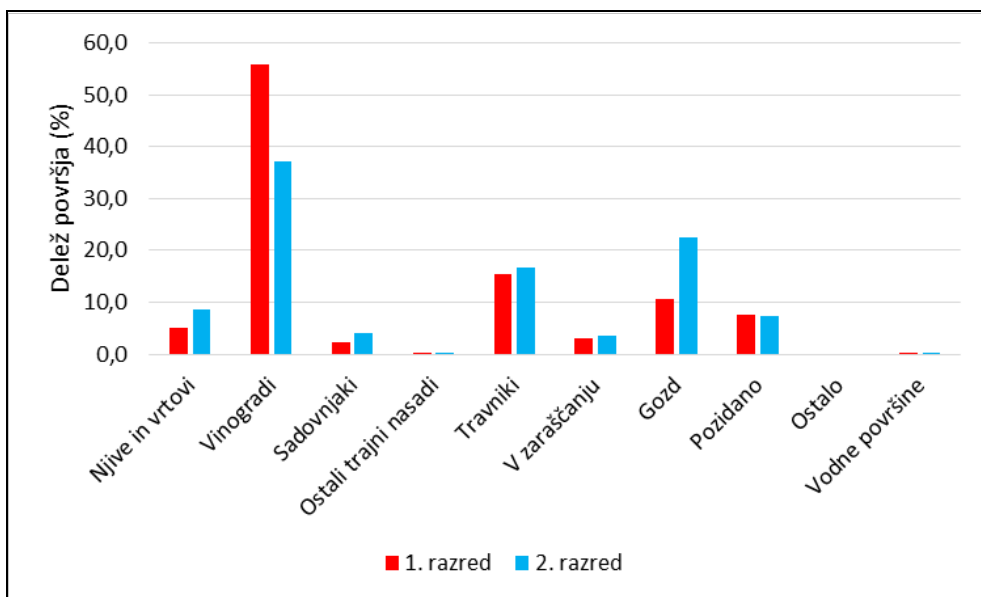
Na najbolj obsevanih pobočjih z nad 1200 kWh/m² prevladujejo vinogradi, ki pokrivajo 44,4 % površja v tem razredu. Izkoriščenost najbolj obsevanih pobočij pa bi lahko bila še višja, saj travniki pokrivajo 23,4 % najbolj obsevanih leg, gozdovi pa 18,1 %. Slednji so prevladujoča kategorija na pobočjih s pod 900 kWh/m², šele v bolj obsevanih legah njihov delež pade pod 50 %.

S kombiniranjem podatkov o relativnih višinah in globalni sončnim obsevanjem smo določali primernost leg za vinogradništvo. Prvorazredne lege pokrivajo 7,6 % površja Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric (Slika 8), še vedno kakovostne drugorazredne lege pa 22,4 % površja (skupaj torej 30,0 %). Ob popolnem izkoristku kakovostnih vinogradniških leg bi ob upoštevanju dejstva, da vinogradi pokrivajo 16,2 % površja lahko njihov delež skoraj podvojili. Na prvorazrednih vinogradniških legah vinogradi pokrivajo le 55,9 % površja, travniki 15,5 %, gozd 10,5 % in pozidane površine 7,6 %. Vinogradi so prevladujoča oblika rabe tal tudi na drugorazrednih legah, saj tam pokrivajo 37,2 % površja (Slika 9). Zanimivo je, da se le 26,4 % vseh vinogradov v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah nahaja na območju prvorazrednih leg, medtem ko je v drugorazrednih legah, ki jih še vedno lahko uvrščamo med kakovostne lege le-teh 51,7 %, v tretje- in četrtorazrednih legah pa je 21,9 % vseh vinogradov.

Slika 8: Primernost leg za vinogradništvo na območju Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric.

Vir: Lastni izračuni, 2015.

Slika 9: Raba tal na prvo- in drugorazrednih vinogradniških legah v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah leta 2015.

Vir: Lastni izračuni, 2015.

Poleg reliefnih in podnebnih pogojev na rabo tal pomembno vplivajo tudi tipi prsti. Na območju Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric prevladujejo predvsem na prisojnih pobočjih in vrhovih slemen rigolane prsti, ki pokrivajo 27,5 % površja. Pogoste so še evtrične rjave prsti na laporju (21,9 %), psevdoglej (19,8 %), obrečne prsti (16,2 %) in distrične rjave prsti (11,9 %). Evtrične rjave prsti na kvartarnih nanosih pokrivajo le 1,9 % površja. Njive in vrtovi se pojavljajo predvsem na psevdogleju (33,2 %), obrečnih prsteh (30,6 %) in evtričnih rjavih prsteh na laporju (20,4 %). Velika večina vinogradov se pojavlja na rigolanih prsteh (77,7 %) in na evtričnih rjavih prsteh na laporju (11,8 %). Zanimivo je, da se na rigolanih prsteh, ki so zaradi specifičnega obdelovanja tudi indikator nekdanjih vinogradniških površin, nahaja 35,7 % vseh površin v zaraščanju, kar nakazuje na proces umikanja vinogradniških površin. Tu bi lahko potegnili vzporednico z Mariborskimi goricami (Žiberna 2014, 78). Na rigolanih prsteh se danes nahajajo vinogradi le na 45,6 % površja, medtem ko travniki pokrivajo 16,9 % površja s tem tipom prsti, gozd 14,3 %, pozidane površine 7,7 %, njive in vrtovi ter sadovnjaki pa vsak po 5,9 % površja.

5. Smeri sprememb rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah v obdobju 2000-2015

V Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah je v obdobju 2000-2015 prišlo do spremembe rabe tal na 2003,7 ha ali na 25,8 % površja. Na 170,5 ha (2,2 % površin Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric) je prišlo do spremembe rabe tal znotraj obdelovalnih kategorij rabe tal (med te štejemo njive in vrtove, vinograde in sadovnjake), na 665,5 ha (8,6 %) pa so se spremembe dogajale znotraj neobdelovalnih kategorij rabe tal (med te štejemo vse ostale kategorije). Na 420,9 ha (5,4 %) je prišlo do sprememb neobdelovalnih kategorij v obdelovalne (proces intenzifikacije), na 746,9 ha (9,6 %) pa do sprememb obdelovalnih površin v

neobdelovalne (proces ekstenzifikacije). Razmerje med površinami s procesom intenzifikacije in ekstenzifikacije je torej 1:1,8. Povedano drugače: na vsak hektar površin s procesom intenzifikacije rabe tal smo imeli 1,8 ha površin s procesom ekstenzifikacije. Po taki dinamiki smo v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških gorica v obdobju 2000-2015 dnevno izgubili 0,128 ha obdelovalnih površin. V Sloveniji je bilo to razmerje v obdobju 2000-2012 1:1,3, pri čemer smo v tem obdobju dnevno izgubili 7,2 ha obdelovalnih površin (Žiberna 2013, 28). Proces opuščanja obdelovalnih površin je sicer zelo prisoten v Sloveniji, še posebej v Severovzhodni Sloveniji (Lorber Žiberna 2014a; Lorber Žiberna 2014b).

Najpogostejše smeri sprememb rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških gorica v obravnavanem obdobju so bile njiva v travnik (na 256,0 ha ali 12,73 % površja, kjer je prišlo do sprememb rabe tal), vinograd v travnik (184,7 ha ali 9,18 %), travnik v njivo (179,1 ha ali 8,90 %), travnik v gozd (141,8 ha ali 7,05 %), vinograd v gozd (128,8 ha ali 6,40 %) in travnik v zemljišče v zaraščanju (124,9 ha ali 6,21 %) (Preglednica 2).

Oglejmo si še najpogostejše smeri spremembe rabe tal po pomembnejših zemljiških kategorijah. Njive in vrtovi so najpogostejše prehajali v travnike (256,0 ha ali na 14,8 % vseh travniških površin leta 2000), vinograde (45,5 ha), sadovnjake (30,8 ha), gozd (26,3 ha) in v zemljišča v zaraščanju (19,5 ha). Vinogradi so najpogostejše prehajali v travnike (184,7 ha ali na 12,1 % vseh vinogradniških površin leta 2000), gozd (128,8 ha), sadovnjake (48,4 ha), njive (24,9 ha) in zemljišča v zaraščanju (20,8 ha). Tudi sadovnjaki so najpogostejše prehajali v travnike. Ta proces se je odvijal na 40,2 ha (ali na 23,1 % vseh sadjarskih površin leta 2000). Na 24,3 ha površin so sadovnjaki prešli v gozd. Travniki so najpogostejše prehajali v njive in vrtove, kar se je zgodilo na 179,1 ha površin ali na 12,4 % travniških površin leta 2000. Po drugi strani pa so bili tudi pogosti prehodi travnikov v gozd (na 141,8 ha ali na 9,8 % travniških površin leta 2000) in v zemljišča v zaraščanju (na 124,9 ha ali 8,7 %). Zemljišča v zaraščanju so na 68,5 ha (76,1 %) prehajala v gozd. Gozdne površine so doživljale manjšo spremembo, saj se je današnji gozd ohranil kar na 81,0 % gozdnih površin iz leta 2000. Gozd je najpogostejše prehajal v travnike (na 35,3 ha) in v zemljišča v zaraščanju (na 18,4 ha).

Zanimiv je tudi pogled na smeri sprememb rabe tal z drugega zornega kota, predvsem na nekatere ekstenzivne kategorije. Na kar 58,5 % (124,9 ha) današnjih zemljišč v zaraščanju so se leta 2000 nahajali travniki, na 9,7 % (20,8 ha) vinogradi, na 9,1 % (19,5 ha) njive in vrtovi, na 8,6 % (18,4 ha) pa gozd. Na 5,7 % (141,8 ha) današnjih gozdnih površin se je leta 2000 nahajal travnik, na 5,2 % (128,8 ha) pa vinogradi.

Med procesi intenzifikacije so bile najpogostejše spremembe travnikov v njive (179,1 ha), travnikov v vinograde (77,6 ha) in travnikov v sadovnjake (66,4 ha). V procesih ekstenzifikacije so bili najpogostejši procesi sprememb njiv v travnike (256,0 ha), vinogradov v travnike (184,7 ha), vinogradov v gozd (128,8 ha), sadovnjakov v travnike (40,2 ha), njiv v gozd (26,3 ha), sadovnjakov v gozd (24,3 ha) in vinogradov v zemljišča v zaraščanju (20,8 ha).

Preglednica 2: Najpogostejše smeri sprememb rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah v obdobju 2000-2015.

Smer spremembe rabe tal	ha	%
Njiva-travnik	256,0	12,73
Vinograd-travnik	184,7	9,18
Travnik-njiva	179,1	8,90
Travnik-gozd	141,8	7,05
Vinograd-gozd	128,8	6,40
Travnik-zemljišče v zaraščanju	124,9	6,21
Ostalo-travnik	100,7	5,01
Travnik-vinograd	77,6	3,86
Mešana raba zemljišč-gozd	66,8	3,32
Travnik-sadovnjak	66,4	3,30
Zemljišče v zaraščanju-gozd	63,5	3,16
Vinograd-sadovnjak	48,4	2,41
Njiva-vinograd	45,5	2,26
Ostalo-sadovnjak	42,6	2,12
Sadovnjak-travnik	40,2	2,00
Gozd-travnik	35,3	1,75
Njiva-sadovnjak	30,8	1,53
Njiva-gozd	26,3	1,31
Travnik-pozidano	26,2	1,30
Vinograd-njiva	24,9	1,24
Sadovnjak-gozd	24,3	1,21
Mešana raba zemljišč-travnik	21,1	1,05
Vinograd-zemljišče v zaraščanju	20,8	1,03
Njiva-zemljišče v zaraščanju	19,5	0,97
Gozd-zemljišče v zaraščanju	18,4	0,91
Njiva-pozidano	18,1	0,90
Vinograd-pozidano	16,6	0,83
Ostalo-gozd	15,2	0,76
Ostalo-njiva	11,9	0,59
Mešana raba zemljišč-zemljišče v zaraščanju	11,6	0,58

Vir: Lastni izračuni.

Opomba: Prikazanih je le trideset najpogostejših smeri sprememb rabe tal. Vrednosti v zadnji koloni predstavljajo deleže površin od vseh površin, na katerih so se odvijale spremembe rabe tal.

Smeri spremembe rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah, kljub dosednji vitalnosti pokrajine nakazujejo negativne trende, ki jih je mogoče zaznati na območju celotne Severovzhodne Slovenije. Kljub velikemu naravnemu potencialu

za gojenje nekaterih posebnih kultur kot so vinska trta in sadno drevje, pa prav pri teh oblikah rabe tal beležimo trende zmanjševanja njihovih površin, kar lahko ocenjujemo kot neugodno.

6. Spremembe vinogradniških površin v odvisnosti od izbranih fizično geografskih elementov v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah v obdobju 1824-2015

Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice so kot vinogradniška pokrajina slovele že v srednjem veku (Valenčič 1970; Zupanič 1969). Prav vinogradništvo je tej, sicer izrazito agrarno usmerjeni pokrajini prinašalo glavno dohodka. Še danes to območje slovi predvsem po odličnih vinogradnikih in dobrem vinu, ki dosega svetovni sloves. To je bil vzrok, da smo v okviru analize spremembe rabe tal posebno pozornost namenili vinogradniškim površinam. Pri tem smo časovni lok obravnave raztegnili od leta 1824, ko so v Habsburški monarhiji bile izdelane karte Franciscejskega katastra (Slika 10), preko leta 1900, ko je raba tal na nivoju katastrskih občin v tabelarični obliki prikazana v Leksikonu občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru tudi za Štajersko.

Slika 10: Karta franciscejskega katastra za območje Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric leta 1824 (brez k.o. Globoka, Veščica, Razkrižje, Šafarsko in Gibina).

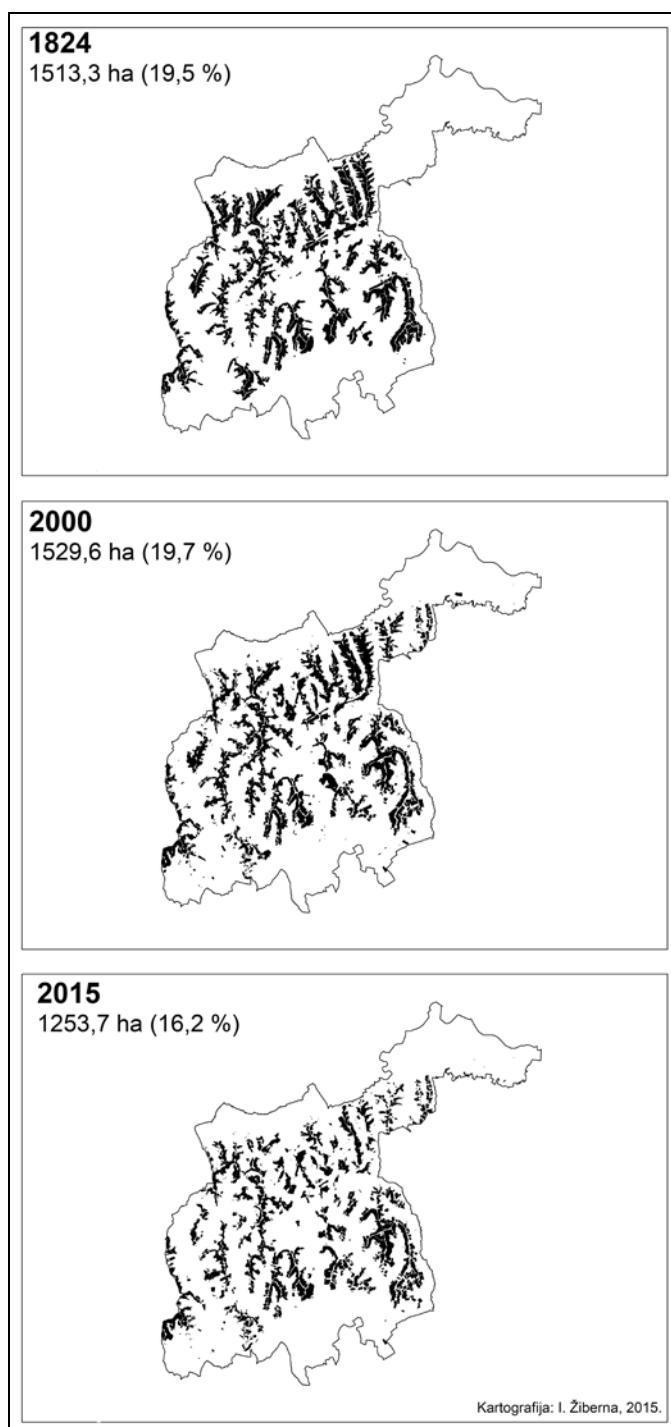
Vir: Arhiv RS, 2015.

Pri analizi vinogradniških leg po katastrskih občinah za leto 1824 smo se naslonili na današnje meje le-teh. Ker so se meje katastrskih občin s časom spreminjale, se podatki o vinogradniških površinah (kot tudi podatki o celotni površini Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric) ne ujemajo s podatki, ki so objavljeni v sumarnikih Franciscejskega katastra, po drugi strani pa smo na ta način dosegli primerljivost s podatki za leti 2000 in 2015, kar pa je tudi namen prispevka.

Na območju Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric so se leta 1824 vinogradi nahajali na skupaj 1513,3 ha površin (19,5 %). Številka v resnici ni povsem realna, saj v naši analizi za leto 1824 nismo zajeli petih, na skrajnem severovzhodnem delu obravnavanega območja (dejansko so se vinogradi nahajali le v gričevju ležeči k.o. Globoka, medtem ko se v k.o. Veščica, Razkrižje, Šafarsko in Gibina niso pojavljali v taki meri). Po Belcu (1968) je bilo leta 1824 v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah 1579 ha (24,1 %) vinogradov. Ta podatek je zanesljivejši, res pa je, da je preračunan na tedanje površine katastrskih občin, ki so se do danes nekoliko spremenile. Leta 1900 so po podatkih Leksikona občin vinogradniške površine pokrivalo 1575 ha (24,2 %), do leta 2000 pa so se znižale na 1529,6 ha (19,7 %). Leta 2015 so se vinogradi nahajali na 1253,7 ha površin (16,2 %) (Slika 11).

Analiza sprememb vinogradniških površin po letu 1900 kaže na zmanjševanje le-teh: med leti 1900 in 2000 so se vinogradniške površine zmanjšale za 45,4 ha (z dinamiko 4,54 ha/10 let), v obdobju 2000-2015 pa za 276,0 ha (ali z dinamiko 172,5 ha/10 let). Med leti 1900 in 2000 zmanjševanje vinogradniških površin seveda ni potekalo premočrtno. Podatki o vinogradniških površinah namreč prikazujejo stanje v času obnove vinogradov po trtni uši, ko se je država s finančno podporo širokopotezno lotila obnove vinogradov, pri čemer so začeli uvajati trse na kakovostnejši, a bolj občutljivi ameriški podlagi. Vinogradne površine so se zaradi težav z boleznimi in trtno ušjo na eni strani, ter zaradi kakovostnejše podlage, ki je bila zahtevnejša glede naravnih pogojev za uspevanje na drugi strani do začetka 1. svetovne vojne zmanjšale. Vendar pa se je zaradi žlahtnejših sort in kvalitetnejšega vinogradništva proizvodnja vina na Slovenskem Štajerskem vsaj na začetku stoletja dvignila. V obdobju 1890-1894 je ocenjena proizvodnja vin na območju Slovenske Štajerske znašala 342566 hl, v obdobju 1904-1908 se je dvignila na 755175 hl, nato pa v obdobju 1909-1913 ponovno padla na 499712 hl (Valenčič 1970). Belec (1968, 128) navaja, da je obnova vinogradov zajela predvsem Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice, zahodne pa manj, pa še tam je obnova šla deloma na račun širjenja manj žlahtnih sort in samorodnice. Konec prve svetovne vojne je z novimi političnimi mejami Slovensko vino izpostavil južnemu trgu, kjer so močno konkurenco predstavljala cenejša dalmatinska, banatska in druga vina. To je v vinogradništvu povzročilo sprva upadanje vinogradnih površin, ki pa je tik pred 2. svetovno vojno ponovno začela naraščati, vendar nekdanjega obsega ni nikoli dosegla (Valenčič 1970). Kljub obnovi vinogradov po trtni uši pa nikoli nismo dosegli vinogradniških površin iz 19. stoletja. Po koncu 2. svetovne vojne so bili vinogradi dotrajani, tudi zaradi slabe obdelave in oskrbe. Obnova po letu 1945 je potekala pozno in počasi, tudi zaradi neurejenih lastniških razmer. Obnova je bila v Zahodnih Ljutomersko-Ormoških goricah manj intenzivna tudi zaradi manj ugodnih leg in oddaljenosti večjih mest, res pa je, da tudi v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah niso vinogradov niso obnovili na vseh odličnih legah (Belec 1968, 130).

Kljub že omenjenem naglem zmanjševanju vinogradniških površin v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah, pa so te v letih 2000 in 2015 imele največ vinogradniških površin in najvišji delež le teh med vsemi mikroregijami obpanonske

Slika 11: Vinogradniške površine v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah leta 1824, 2000 in 2015.

Vir: Arhiv RS, 2015; MKGP, 2015.

severovzhodne Slovenije (Preglednica 3). S 1253,7 ha vinogradov, ki pokrivajo 16,2 % površja Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice močno odstopajo od nekaterih mikroregij, ki so že tradicionalno usmerjene v vinogradništvo (Radgonsko-Kapelske gorice 909,8 ha oz. 7,7 %, Vzhodne Haloze 810,8 ha oz. 5,8 %, Zahodne Slovenske gorice 655,4 ha oz. 3,7 %, Ptuijske gorice 423,5 ha oz. 2,4 %). Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice so ena od tistih mikroregij obpanonske Severovzhodne Slovenije, ki je v obdobju 2000-2015 beležila najvišji upad vinogradniških površin. Le v Vzhodnih Halozah je bil upad višji (za 417,1 ha ali 3,0 %), medtem ko so na drugem mestu po intenzivnosti zmanjševanja vinogradniških površin prav Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice (upad za 275,9 ha ali 3,6 %), sledile pa so Dravinjske gorice (173,1 ha ali za 0,8 %) in Zahodne Slovenske gorice (171,9 ha ali 1,0 %).

Primerjava vinogradniških leg v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah med leti 1824 in 2015 glede na izbrane naravne dejavnike pokaže zanimivo sliko. V pasu z relativnimi višinami pod 25 m so se vinogradniške površine v letu 2015 glede na leto 1824 celo povečale, kljub temu, da so zaradi drugačne podlage danes trsi bolj občutljivi na nizke temperature in pojav pozebe. V pasu relativnih višin pod 25 m se je leta 1824 nahajalo 3,4 % vseh vinogradov, leta 2015 pa 5,5 % vseh vinogradov v tej mikroregiji. Po drugi strani pa se je delež vinogradov v termalnem pasu zmanjšal: v pasu z relativnimi višinami med 50 m in 74 m z 46,2 na 45,0, v pasu med 75 m in 99 m z 18,2 % na 17,3 %, v pasu med 100 m in 124 m pa z 2,2 % na 1,9 %. Umik je seveda rezultat splošnega zmanjševanja vinogradniških površin, ob tem pa nas podatki opozarjajo, da ostajajo prvorazredne lege čedalje manj izkoriščene.

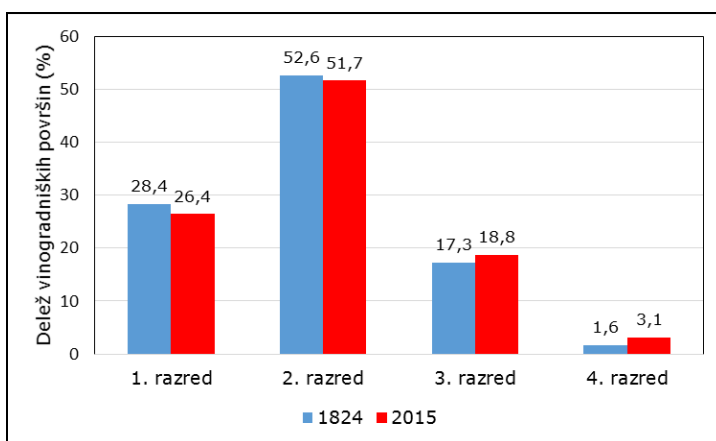
Umikanje vinogradniških površin na večjih strminah je zaradi prehoda iz izključno ročne obdelave vinogradov na strojno obdelavo splošen pojav (Žiberna 1992). Podobne trende lahko opazimo tudi v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah. Vinogradi so se med leti 1824, ko so le-te obdelovali izključno ročno, še najmanj zmanjšali na položnih pobočjih, med 0° in 4° in sicer le za 9,1 ha (ali za 0,1 %). Večje zmanjšanje vinogradniških površin beležimo na strminah med 5° in 9° (s 302,7 ha na 275,8 ha ali za 26,9 ha), med 15° in 19° (s 519,2 ha na 417,0 ha ali za 102,2 ha), med 20° in 24° (z 141,8 ha na 93,9 ha ali za 47,9 ha) in med 25° in 29° (s 36,0 ha na 18,8 ha ali za 17,2 ha). Na pobočjih z nakloni 30° in več so se vinogradi zmanjšali z 11,5 ha na 3,3 ha ali za 8,2 ha oziroma kar za 71 %. Ob upoštevanju dejstva, da je bilo vsaj po drugi svetovni vojni v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah veliko vinogradniških površin terasiranih, zaradi česar je bila obdelava na strmih legah olajšana in z nekaj nižjimi stroški, je opuščanje vinogradniških površin na strmejših legah manj razumljivo.

Do podobnih ugotovitev pridemo tudi pri primerjavi vinogradniških površin med leti 1824 in 2015 glede na globalno sončno obsevanje. Na območjih z globalnim sončnim obsevanjem med 1000 in 1099 kWh/m² so se vinogradniške površine zmanjšale s 590,7 ha na 508,2 ha (ali za 82,5 ha), v razredu med 1100 in 1199 kWh/m² od 628,2 ha na 505,9 ha (ali za 122,3 ha), in v razredu nad 1200 kWh/m² od 48,4 ha na 31,1 ha (ali za 17,3 ha). Struktura današnjih vinogradniških površin glede na globalno sončno obsevanje je celo manj ugodna od tiste leta 1824, saj je danes prav na najbolj obsevanih pobočjih manj vinogradov (Slika 12).

Preglednica 3: Vinogradniške površine po mikroregijah obpanonske severovzhodne Slovenije v letih 2000 in 2015.

Mikroregija	2000 (ha)	2000 (%)	2015 (ha)	2015 (%)	Razlika 2015-2000 (ha)	Razlika 2015-2000 (%)
Zahodno Goričko	96,3	0,8	83,3	0,7	-13,0	-0,1
Srednje Goričko	141,9	1,5	103,9	1,1	-38,0	-0,4
Severovzhodno Goričko	48,1	0,4	32,4	0,3	-15,6	-0,1
Jugovzhodno Goričko	135,6	1,2	97,9	0,9	-37,7	-0,3
Lendavske gorice	240,0	8,4	147,5	5,2	-92,6	-3,3
Ravensko	37,2	0,2	23,0	0,1	-14,2	-0,1
Dolinsko	455,7	1,5	295,3	0,9	-160,4	-0,5
Apaško polje	32,4	0,6	36,5	0,7	4,1	0,1
Mursko polje	17,5	0,2	5,3	0,1	-12,1	-0,1
Zahodne Slovenske gorice	827,3	4,7	655,4	3,7	-171,9	-1,0
Mariborske gorice	533,4	6,1	384,4	4,4	-149,0	-1,7
Osrednje Slovenske gorice	407,5	1,7	281,0	1,2	-126,5	-0,5
Radgonsko-Kapelske gorice	935,3	7,9	909,8	7,7	-25,5	-0,2
Ptujske gorice	569,3	3,3	423,5	2,4	-145,8	-0,8
Spodnja Ščavniška dolina	12,4	0,4	8,2	0,3	-4,2	-0,2
Zahodne Ljutomersko-Ormoške gor.	538,4	4,8	388,4	3,4	-149,9	-1,3
Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gor.	1529,6	19,7	1253,7	16,2	-275,9	-3,6
Dobrava s Središkim poljem	25,8	0,4	18,8	0,3	-6,9	-0,1
Dravsko polje	24,6	0,1	17,0	0,1	-7,6	0,0
Ptujsko polje	69,0	0,6	35,1	0,3	-34,0	-0,3
Zahodne Haloze	226,0	2,0	125,2	1,1	-100,8	-0,9
Vzhodne Haloze	1227,8	8,8	810,7	5,8	-417,1	-3,0
Dravinjske gorice	482,8	2,1	309,7	1,3	-173,1	-0,8
Podpohorske gorice	403,9	6,1	272,7	4,1	-131,2	-2,0
Savinsko	33,3	0,8	11,7	0,3	-21,6	-0,5
Mariborska mestna regija	89,9	2,4	61,0	1,6	-29,0	-0,8
Skupaj	9140,9	2,9	6791,3	2,1	-2349,6	-0,7

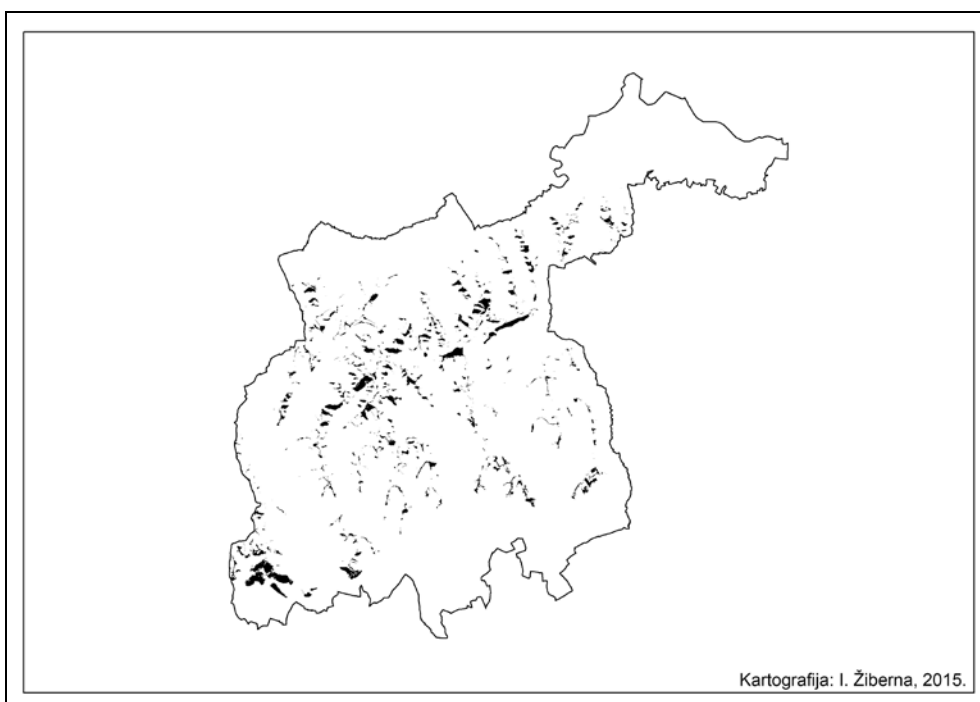
Vir: Lastni izračuni, 2015.

Slika 12: Primerjava deleža vinogradniških površin med leti 1824 in 2015 glede na vinogradniške bonitete v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah.

Vir: Lastni izračuni, 2015.

Da so današnje vinogradniške površine racionalno razporejene in da je vinogradniški potencial izkoriščen, bi na osnovi zgoraj zapisanega težko pritrdili. Po eni strani lahko trdimo, da so bili tudi leta 1824 vinogradi smiselno razširjeni na ugodnih legah, kar je bil rezultat večstoletnih empiričnih izkušenj. Po drugi strani pa lahko zatrdimo, da je današnji vinogradniški potencial izkoriščen manj, kot bi pričakovali. Leta 2015 smo imeli v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah kar 261,4 ha neizkoriščenih (potencialnih) prvorazrednih leg, kar predstavlja 3,4 % celotnega površja Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric (Slika 13). Če k prvorazrednim dodamo za vinogradništvo še vedno zelo primerne neizkoriščene drugorazredne lege, pridemo do 1354,5 ha neizkoriščenih (potencialnih) prvo- in drugorazrednih, kar predstavlja 17,5 % celotnega površja Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric. Če bi današnje vinogradniške površine razširili na potencialne prvorazredne lege, bi lahko le-te povečali za dobro petino, če pa bi jih razširili še na potencialne drugorazredne lege, pa bi današnje površine vinogradov več kot podvojili.

Slika 13: Neizkoriščene (potencialne) prvorazredne vinogradniške površine leta 2015 v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah znašajo 261,4 ha ali 3,4 % celotnega površja Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric.

Vir: Lastni izračuni, 2015.

7. Zaključek

Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice so bile že od srednjega veka znane po vinogradništvu. Dobre pogoje za razvoj vinogradništva so - med drugim - sestavljali sklop reliefno – podnebnih (topoklimatskih) dejavnikov (sorazmerno velike relativne višine, visoka količina globalnega sončnega obsevanja, ugodne temperaturne in vlažnostne razmere), litoloških dejavnikov (v temenu koške antiklinale so razgaljene mehke karbonatne kamnine, ki godijo vinski trti), pedoloških dejavnikov in

historičnih oziroma družbeno geografskih dejavnikov (bližina trga oziroma naselij Ljutomer in Ormož, od koder je bilo trgovanje z vinom zaradi ugodnejših komunikacij olajšano). V procesu deagrarizacije pa je bilo tudi območje Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric izpostavljeno procesom ekstenzifikacije rabe tal oziroma prehodu obdelovalnih površin v neobdelovalne. Proces deagrarizacije se je pričel že po 2. svetovni vojni, v času po letu 1991 pa se samo še stopnjuje.

V Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah je v obdobju 2000-2015 prišlo do spremembe rabe tal na 2003,7 ha ali na 25,8 % površja. Na 170,5 ha (2,2 % površin Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric) je prišlo do spremembe rabe tal znotraj obdelovalnih kategorij rabe tal (med te štejemo njive in vrtove, vinograde in sadovnjake), na 665,5 ha (8,6 %) pa so se spremembe dogajale znotraj neobdelovalnih kategorij rabe tal (med te štejemo vse ostale kategorije). Na 420,9 ha (5,4 %) je prišlo do sprememb neobdelovalnih kategorij v obdelovalne (proces intenzifikacije), na 746,9 ha (9,6 %) pa do sprememb obdelovalnih površin v neobdelovalne (proces ekstenzifikacije). Razmerje med površinami s procesom intenzifikacije in ekstenzifikacije je torej 1:1,8. Povedano drugače: na vsak hektar površin s procesom intenzifikacije rabe tal smo imeli 1,8 ha površin s procesom ekstenzifikacije. Po taki dinamiki smo v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah v obdobju 2000-2015 dnevno izgubili 0,128 ha obdelovalnih površin. V Sloveniji je bilo to razmerje v obdobju 2000-2012 1:1,3, pri čemer smo v tem obdobju dnevno izgubili 7,2 ha obdelovalnih površin.

Njive in vrtovi so najpogostejše prehajali v travnike (256,0 ha ali na 14,8 % vseh travniških površin leta 2000), vinograde (45,5 ha), sadovnjake (30,8 ha), gozd (26,3 ha) in v zemljišča v zaraščanju (19,5 ha). Vinogradi so najpogostejše prehajali v travnike (184,7 ha ali na 12,1 % vseh vinogradniških površin leta 2000), gozd (128,8 ha), sadovnjake (48,4 ha), njive (24,9 ha) in zemljišča v zaraščanju (20,8 ha). Tudi sadovnjaki so najpogostejše prehajali v travnike. Ta proces se je odvijal na 40,2 ha (ali na 23,1 % vseh sadjarskih površin leta 2000). Na 24,3 ha površin so sadovnjaki prešli v gozd. Travniki so najpogostejše prehajali v njive in vrtove, kar se je zgodilo na 179,1 ha površin ali na 12,4 % travniških površin leta 2000. Po drugi strani pa so bili tudi pogosti prehodi travnikov v gozd (na 141,8 ha ali na 9,8 % travniških površin leta 2000) in v zemljišča v zaraščanju (na 124,9 ha ali 8,7 %). Zemljišča v zaraščanju so na 68,5 ha (76,1 %) prehajala v gozd. Gozdne površine so doživljale manjšo spremembo, saj se je današnji gozd ohranil kar na 81,0 % gozdnih površin iz leta 2000. Gozd je najpogostejše prehajal v travnike (na 35,3 ha) in v zemljišča v zaraščanju (na 18,4 ha).

Kljub že omenjenem naglem zmanjševanju vinogradniških površin v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah, pa so te v letih 2000 in 2015 imele največ vinogradniških površin in najvišji delež le teh med vsemi mikroregijami obpanonske Severovzhodne Slovenije (Preglednica 3). S 1253,7 ha vinogradov, ki pokrivajo 16,2 % površja Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice močno odstopajo od nekaterih mikroregij, ki so že tradicionalno usmerjene v vinogradništvo (Radgonsko-Kapelske gorice 909,8 ha oz. 7,7 %, Vzhodne Haloze 810,8 ha oz. 5,8 %, Zahodne Slovenske gorice 655,4 ha oz. 3,7 %, Ptuijske gorice 423,5 ha oz. 2,4 %). Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice so ena od tistih mikroregij obpanonske Severovzhodne Slovenije, ki je beležila najvišji upad vinogradniških površin v obdobju 2000-2015. Le v Vzhodnih Halozah je bil upad višji (za 417,1 ha ali 3,0 %), medtem ko so na drugem mestu po intenzivnosti zmanjševanja vinogradniških površin prav Vzhodne

Ljutomersko-Ormoške gorice (upad za 275,9 ha ali 3,6 %), sledile pa so Dravinjske gorice (173,1 ha ali za 0,8 %) in Zahodne Slovenske gorice (171,9 ha ali 1,0 %).

Analiza sprememb vinogradniških površin po letu 1900 kaže na zmanjševanje le-teh: med leti 1900 in 2000 so se vinogradniške površine zmanjšale za 45,4 ha (z dinamiko 4,54 ha/10 let), v obdobju 2000-2015 pa za 276,0 ha (ali z dinamiko 172,5 ha/10 let). Današnji vinogradniški topoklimatski potencial Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric je izkoriščen manj, kot bi pričakovali. Leta 2015 smo imeli v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah kar 261,4 ha neizkoriščenih (potencialnih) prvorazrednih leg, kar predstavlja 3,4 % celotnega površja Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric. Če k prvorazrednim dodamo za vinogradništvo še vedno zelo primerne neizkoriščene drugorazredne lege, pridemo do 1354,5 ha neizkoriščenih (potencialnih) prvo- in drugorazrednih, kar predstavlja 17,5 % celotnega površja Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goric. Analiza spremembe rabe tal v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah nas torej navdaja z občutkom, da vse naravne danosti niso izkoriščene do zadovoljive mere in da trendi spreminjanja obdelovalnih v neobdelovalne površine postaja čedalje hitrejši, tudi v taki, nekoč zelo vitalni pokrajini, kot so Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice.

Literatura

- Belec B., 1968: Ljutomersko-Ormoške gorice-agrarna geografija. Založba Obzorja. Maribor.
- Belec, B. 1994: Haloze. Gradivo za Regionalno geografsko monografijo Slovenije. Elaborat. Maribor. Raziskovalni inštitut Pedagoške fakultete.
- DPK 1:250000. Arhiv GURS, 2005.
- Gams, I. 1972: Vprašanje klimatogeografske rajonizacije Severovzhodne Slovenije. Geografski simpozij o Severovzhodni Sloveniji. Založba Obzorja. Maribor. str. 104-116.
- Kert, B. 1973: Družbena geografija osredja Zahodnih Slovenskih goric (območje občine Lenart). Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Kladnik, D., 1999: Leksikon geografije podeželja. Ljubljana. Inštitut za geografijo.
- Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru. IV. Štajersko. C.kr. statistična komisija. Dunaj. 1904.
- Lorber, L., Žiberna, I. 2014a: Evropska kmetijska politika in strukturne spremembe kmetijskih gospodarstev v Podravju v obdobju 2002 – 2012. Podravina. Vol.13. 25. Meridijani. Samobor. str. 19-44.
- Lorber, L., Žiberna, I. 2014b: The influence of the new rural development paradigm on changes in land use: the case of Pomurje region. Podravina. Vol.13. 26. Meridijani. Samobor. str. 20-38.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Javno dostopni podatki. URL: <http://rkg.gov.si/GERK/> (Citirano 30.2.2015).
- Schmutz, C. 1822-23: Historisch-Topographisches Lexicon I-IV. Graz.
- Valenčič, V. 1970: Vinogradništvo. V: Blaznik, P. et. al. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Založba Obzorja. Maribor.
- Zupanič, I. 1969: Vinogradništvo Slovenskih goric. Založba Obzorja, Maribor.
- Žiberna, I. 1992: Vpliv klime na lego in razširjenost vinogradov na primeru Srednjih Slovenskih goric. Geografski zbornik. 32. SAZU. Ljubljana. str. 51-139.
- Žiberna, I. 2000: Geografski oris slovenskega Podravja. Drava nekoč in danes : zemljepisne, zgodovinske in etnološke značilnosti sveta ob Dravi; splavarstvo in energetika. Založba Obzorja. Maribor.

Žiberna, I. 2011: Izbrane naravnogeografske značilnosti občine Radlje. Revija za geografijo. 11. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Maribor. str. 47-60.

Žiberna, I. 2013: Spreminjanje rabe tal v Sloveniji v obdobju 2000-2012 in prehranska varnost. Revija za geografijo. 15. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Maribor. str. 23-40.

Žiberna, I. 2014: Spremembe rabe tal v Mariborskih goricah v obdobju 2000-2014 v luči izbranih fizičnogeografskih kazalcev. Revija za geografijo. 17. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Maribor. str. 73-88.

Medmrežje 1: <http://arsq.gov.si/Query/suchinfo.aspx> (9.5.2015).

LAND USE CHANGES IN EASTERN LJUTOMERSKO-ORMOŠKE GORICE IN THE PERIOD 2000-2015 IN RELATION TO SELECTED PHYSICAL GEOGRAPHIC FEATURES

Summary

Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice have been known for their viticulture since the Middle Ages. Good conditions for the development of viticulture encompassed, among other things, set of relief-climate (topoclimate) factors (relatively large relative heights, large amount of global solar radiation, adequate temperature and humidity conditions), lithological factors (the apex of koška anticline is covered with soft carbonate rocks which are suitable for a grapevine), pedological and historical or socio-geographical factors (proximity to the market or to the settlements Ljutomer and Ormož, from where the wine trading was easier due to a more favourable communication). During the process of deagrarization the area of Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice was also exposed to the processes of land use extensification, and to the transition of arable land into uncultivated land. The process of deagrarization already began after the Second World War, and has been increasing since 1991.

In Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice, between 2000 and 2015, land use changes occurred over 2033,7 ha or 25,8% of the area. On 170,5 ha (2,2% of the area of the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice), land use changes occurred within the land use category of arable land (these include tilled grounds and gardens, vineyards and orchards), and on 665,5 ha (8,6%) changes occurred within the category of uncultivated land use (these include the remaining categories). On 420,9 ha (5,4%) there was a change of uncultivated land category into arable land category (intensification process), and on 746,9 ha (9,6%), a change of arable lands into uncultivated lands (extensification process). Ratio between the areas affected by the process of intensification and those affected by extensification is thus 1:1,8. In other words: for each hectare of intensified land we had 1,8 hectares of extensified land. Such dynamics accounted for the daily loss of 0,128 ha of arable lands in the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice, between 2000 and 2015. In Slovenia, in the period 2000-2012, this ratio was 1:1,3, which resulted in the loss of 7,2 ha of arable land during the period.

Tilled grounds and gardens most frequently transformed into grasslands (256,0 ha or 14,8% of all grasslands in the year 2000), vineyards (45,5 ha), orchards (30,8 ha), forest (26,3 ha), and into abandoned lands (19,5 ha). Vineyards most frequently transformed into grasslands (184,7 ha or 12,1% of all vineyard areas in the year 2000), forest (128,8 ha), orchards (48,4 ha), tilled grounds (24,9 ha), and into abandoned lands (20,8 ha). Like vineyards, orchards also most frequently transitioned into grasslands. This process took place over 40,2 ha (or 23,1% of all fruit growing areas in the year 2000). On 24,3 ha, orchards transitioned into the forest. Grasslands most frequently transitioned into tilled grounds and gardens; transition occurred over 179,1 ha or 12,4% of grassland areas in the year 2000. On the other hand, the transitions of grasslands into forest (on 141,8 ha or 9,8% of grasslands in the year 2000) and into abandoned land (124,9 ha or 8,7%), were also common. On 68,5 ha (76,1%), the abandoned lands transitioned into forest. Forest areas underwent lesser changes, for 81,0% of the forest area in the year 2000 is still preserved today. The forest most frequently transitioned into grasslands (on 35,3 ha) and into abandoned lands (on 18,4 ha).

Despite the previously mentioned rapid reduction of vineyard areas in the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice, in the years between 2000 and 2015, these areas had the most vineyard lands and the highest proportion of such lands among all micro-regions of subpanonian Northeastern Slovenia. With 1253,7 ha of vineyards which cover 16,2% of the area, Eastern Ljutomerske-Ormoške gorice greatly deviate from certain micro-regions which are traditionally focused on wine growing (Radgonsko-Kapelske gorice 909,8 ha or 7,7%, Eastern Haloze 810,8 ha or 5,8%, Western Slovenske gorice 655,4 ha or 3,7%, Ptujске gorice 423,5 ha or 2,4%). Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice are one of those micro-regions of subpanonian Northeastern Slovenia which recorded the highest decline of vineyard areas in the period 2000-2015. Only in the Eastern Haloze the decline was higher (for 417,1 ha or 3,0%). The second highest intensity of the decline of the vineyard areas was recorded in the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice (a decline of 275,9 ha or 3,6%), followed by Dravinjske gorice (a decline of 173,1 ha or 0,8%), and Western Slovenske gorice (171,9 ha or 1,0%).

Analysis of the changes in the vineyard areas reveals the reduction of such areas after 1900: between 1900 and 2000, the vineyard areas decreased by 45,4 ha (with the dynamics of 4,54 ha/10 years), and in the period 2000-2015 by 276,0 ha (or with the dynamics of 172,5 ha/10 years). Today's wine-growing topoclimatical potential of Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice is less exploited than one would expect. In 2015, the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice had 261,4 ha of unused (potential) first-class sites, representing the 3,4% of the total area of the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice. If we add to that the unused second-class site that is also very suitable, we get 1354,5 ha of unused (potential) first- and second class sites, which represent 17,5% of the total area of the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice. Analysis of the land use changes in the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice thus gives the impression that not all natural resources are utilized to the satisfactory extent, and that the transformation trends of arable lands into uncultivated lands are becoming increasingly faster, even in such, once very vital areas as the Eastern Ljutomersko-Ormoške gorice.

SOCIALNE RAZMERE V SLOVENIJI PO IZBRANIH KAZALCIH

Vladimir Drozg

dr., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-mail: vlado.drozg@um.si

UDK: 911.3:30

COBISS: 1.01

Izvleček

Socialne razmere v Sloveniji po izbranih kazalcih

V prispevku so prikazane nekatere socialne razmere v Sloveniji na podlagi izbranih kazalcev. Kazalce socialnih razmer smo razdelili v štiri sklope, in sicer: vitalnost prebivalstva, socialna infrastruktura, materialno blagostanje ljudi ter socialno ranljive skupine prebivalcev. Podatki so zbrani in prikazani na nivoju statističnih regij. Rezultati analize podatkov niso obetavni. Slovensko prebivalstvo se hitro stara, demografska rast je posledica priseljevanj in ne naravne rasti, socialna neenakost se povečuje, obseg sredstev za socialne namene v državnem proračunu se zmanjšuje, število socialno ranljivih oseb narašča, regionalne razlike se povečujejo.

Ključne besede

socialna struktura, statistične regije, Slovenija

Abstract

Social circumstances in Slovenia according to selected elements

The paper shows some characteristics of social structure of Slovenia. The elements of social structure are discussed in four groups: vitality of population, social infrastructure, material wealth of population and social vulnerable social groups. The situation in discussed areas is not very promising. The population is ageing rapidly; the trends of demographic growth are not favourable because the number of people is growing due to immigration and not due to natural growth; social inequality is growing, social systems prevent social collapse; budget expenditures in the future will show the most severe cuts into social activities while regional differences will not decrease but rather the opposite. The number of people risking poverty has been increasing, so are the numbers of recipients of social support.

Key words

Social structure, statistical regions, Slovenia

Uredništvo je članek prejelo 3. 12. 2015

1. Uvod in namen prispevka

Prikazovanje ekonomskih razmer na določenem območju je v geografiji pogosta in uveljavljena tema. Drugače pa je s socialnimi razmerami, ki so prav tako del družbene in prostorske stvarnosti, a jim v geografiji posvečamo manj pozornosti. Morda zato, ker v prostoru niso neposredno vidne, morda zato, ker za prikazovanje socialnih razmer pogosto uporabljamo posredne kazalce, ki so bolj ali manj vsi povezani s prebivalstvom. Vendar pojma socialne razmere (tudi socialna struktura), ni mogoče povsem povezati s prebivalstvom, ker je vsebinsko širši. Pod pojmom »socialne razmere« razumemo okoliščine, ki se nanašajo na vitalnost prebivalstva, kakovost življenja ter na institucionalne pogoje za zadovoljevanje človekovih potreb. Nekoliko bolj določno lahko socialne razmere označimo kot osebne in družbene pogoje za življenje ljudi, kar se nanaša na dohodkovni položaj posameznika (in gospodinjstva), materialno blaginjo (opremljenost gospodinjstev z materialnimi dobrinami), materialno prikrajšanost, tveganje za revščino in socialno izključenost. Pomembni so tudi nematerialni vidiki socialnega položaja, kot je dostop do zdravstvenih in socialnih storitev, možnosti izobraževanja, kulturnega udejstvovanja, participacija na različnih področjih družbenega življenja. Pojem socialne razmere je soroden pojmu gospodarske razmere ali pojmu regionalna politika – vsi se nanašajo na določene pokrajnotvorne elemente, lastnosti sistema in posredno, na prostorske značilnosti. Slednje v smislu regionalnih razlik in neenakosti. Namen besedila je prikazati izbrane kazalce socialnih razmer v Sloveniji med letoma 2004 in 2014.

2. Metodološka pojasnila in kazalci socialnih razmer

Osnovno metodološko vprašanje je, s katerimi kazalci je primerno prikazati socialne razmere, na kakšnem teritorialnem nivoju ter v kakšnem časovnem obdobju? Pri izboru kazalcev socialnih razmer smo izhajali iz opredelitve, ki pravi, da se pojem socialno nanaša na socialne lastnosti prebivalcev, njihove pogoje za življenje (preživljanje) in socialno infrastrukturo na obravnavanem območju. Kazalce prikazujemo v treh časovnih presekih, in sicer leta 2000, tik pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo, leta 2004 ter zadnji dosegljiv podatek, ki je običajno za leto 2014, pri čemer je potrebno opozoriti, da časovne vrste uporabljenih podatkov niso vedno enake. S tem želimo prikazati trend in spreminjanje vrednosti posameznega kazalca. Izbrane socialne kazalce prikazujemo še iz regionalnega vidika, ki kaže razmere v posameznih delih Slovenije, s čemer želimo pokazati regionalno diferenciranost socialnih razmer. Predpostavljamo namreč, da se socialne razmere razlikujejo po posameznih delih Slovenije. Uporabljali smo podatke Statističnega urada Republike Slovenije. Izbrane kazalce socialnega razvoja smo združili v štiri vsebinske sklope:

1. Vitalnost prebivalcev
2. Socialna infrastruktura
3. Materialno blagostanje ljudi
4. Socialno ranljive skupine.

Socialne razmere lahko bolje spoznamo, če poznamo razmere iz katerih so nastale. Zato podajamo kratek oris družbenih razmer v Sloveniji ob koncu prejšnjega stoletja.

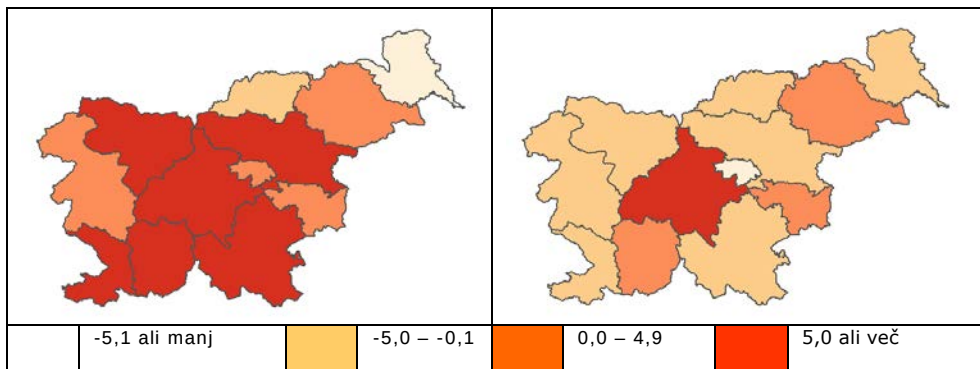
3. Družbene razmere v Sloveniji na prehodu v 21. stoletje

V Sloveniji je dobrih 40 let, od leta 1945 do 1991, družbeni sistem temeljil na socialni enakosti (zmanjševanju socialnih razlik med ljudmi), polni zaposlenosti ter močni vlogi države pri razvoju družbenih dejavnosti, to je zdravstva, kulture in šolstva. Gospodarstvo je slonelo na industrijskih panogah, deloma še na turizmu. Regionalni razvoj je temeljil na konceptu policentrizma, ki je v 80-tih letih sicer doživel nekaj modifikacij, a kljub temu je bil enakomeren razvoj celotnega (republiškega) teritorija ena od stalnic ekonomskega in socialnega razvoja Slovenije. Po letu 1991 so se razmere močno spremenile. Pojavi zasebne lastnine, podjetništva in zasebne iniciative so močno omajali nekdanjo socialno stabilnost sistema in socialno varnost prebivalcev. Socialne razlike med ljudmi so se pričele povečevati, zaposlitev ni bila več samoumevna, nasprotno, vse bolj je postala privilegij. Skrb države za socialne razmere je pričela usihati, del socialnih dejavnosti je iz državnih prešel v zasebne roke. Prišlo je tudi do prestrukturiranja gospodarstva; veliko industrijskih podjetij je propadlo, povečal pa se je pomen storitvenih dejavnosti. Ob tem se je spremenila razmestitev gospodarskih subjektov; gospodarska moč številnih industrijskih mest je zelo oslabela, okrepila pa se je vloga središč storitvenih dejavnosti. Zaradi propada industrijskih podjetij so razlike v razvitosti posameznih regij pričele naraščati. Po letu 1994 je gospodarska rast ponovno oživela in do leta 2006 je Slovenija veljala za eno od perspektivnejših gospodarstev med novimi članicami Unije. Zaradi pozitivne gospodarske rasti in konjunktura tudi v drugih evropskih državah (po mnenju mnogih pa zaradi širjenja neoliberalistične politike, ki sledi interesom kapitala, ne pa interesom ljudi) so se številna slovenska podjetja, pa tudi država, pričela zadolževati pri tujih bankah. Ko je ta ugoden investicijski cikel ugasnil in je nastopila gospodarska kriza (leta 2008), so se gospodarske in socialne razmere v Sloveniji čez noč spremenile. Zasebni dolgovi nekdanjih kreditojemalcev so postali del državnega dolga, država je bila prisiljena sprejeti ostre varčevalne ukrepe, ki so močno prizadeli socialne dejavnosti. Raven BDP na prebivalca po kupni moči se je od leta 2008 (ko je dosegel 91 % povprečja EU) do leta 2010 znižala za sedem odstotnih točk in je do leta 2013 ostala na ravni 84 % povprečja EU. Slovenija se zato uvršča med države Evropske unije z največjim poslabšanjem gospodarske aktivnosti, trga dela in javnih financ od začetka gospodarske krize. V letu 2015 so se pokazali prvi znaki okrevanja gospodarstva, s tem pa tudi izboljšanja socialnih razmer.

4. Vitalnost prebivalstva

Pod tem pojmom razumemo naravni prirast, migracijski prirast, starostno strukturo in stopnjo demografske rasti prebivalcev. Vsaj od leta 1990 nastaja v Sloveniji drugačna razmestitev prebivalcev, za katero je značilna koncentracija v obmestjih večjih mest. Predpostavljamo, da je to posledica propada industrijskih obratov na podeželju in razvoja storitvenih dejavnosti v večjih mestih. Disperzna poselitev na podeželju se sicer ohranja, vendar število prebivalcev na teh območjih stagnira ali se zmanjšuje. Demografska rast je intenzivnejša na gospodarsko stabilnejših (razvitejših) delih podeželja in v gospodarsko hitreje razvijajočih se mestih. Na nivoju statističnih regij se ta proces kaže v naraščanju števila prebivalcev v osrednji in zahodnih regijah, v statističnih regijah na vzhodnem delu države pa je demografski razvoj manj intenziven, ponekod celo negativen. Najbolj se število prebivalcev povečuje v Osrednjeslovenski ter v Obalno Kraški regiji, in to skozi celotno opazovano obdobje. Pozitivna demografska rast je zabeležena še v jugovzhodni Sloveniji, Gorenjski, Primorski, Savinjski in Podravske regiji; v zadnjih

dveh bi lahko govorili tudi o pozitivni stagnaciji. Število prebivalcev narašča v slabi polovici vseh regij. Največje zmanjšanje števila prebivalcev je v Zasavski regiji, nekoliko manjše v Pomurski in Koroški, v Goriški in Posavski regiji pa lahko govorimo o (negativni) stagnaciji. Tak demografski razvoj spremljamo že od sredine 90-tih let, po letu 2004 se ni niti okrepil, niti oslabil.

Slika 1: Skupni prirast števila prebivalcev po statističnih regijah 2008 in 2014. Skupni prirast je seštevek naravnega in selitvenega prirasta na določenem območju v koledarskem letu. Vir: Stat.si, lastni preračun.

Preglednica 1: Število prebivalcev po statističnih regijah.

Regija	2000	2004	2008	2010	2014	indeks 2004/2014
Pomurska	124761	122879	121824	119349	117133	95,3
Podravska	319835	319186	321781	322949	323328	101,3
Koroška	74077	73816	73714	72713	71546	96,9
Savinjska	256693	257105	261243	260039	259853	101
Zasavska	46365	45660	45226	44483	42983	94,1
Posavska	70518	70117	70353	70192	69958	99,7
JV slovenska	137771	138851	141547	142408	142405	102,5
Osrednjeslovenska	489172	495663	508607	531811	546314	110,2
Gorenjska	196716	198275	201254	203192	203894	102,8
Primorsko notr.	50517	50937	52083	52256	52449	102,9
Goriška	120145	119532	120329	119126	118374	99
Obalno kraška	103702	104983	107905	110743	112848	107,4

Vir: stat.si/podatkovni portal.

4.1 Selitveni prirast

Rast števila prebivalcev v posameznih regijah ni povezana zgolj s pozitivnim naravnim gibanjem. Marsikje je pozitiven selitveni prirast pomembnejši dejavnik demografske rasti. Regije priseljevanja so Osrednjeslovenska, kamor je priseljevanje najintenzivnejše, Obalno kraška, Notranjska, JV Slovenija in Podravska. Največ izseljenih je iz Pomurske, Koroške, Savinjske, Goriške in Gorenjske regije. Značilno je, da so migracijski tokovi dokaj stalni in se v

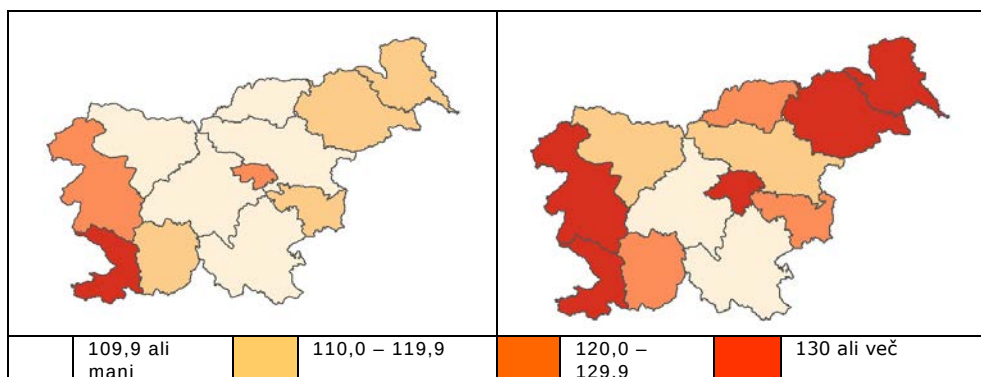
obravnavanem obdobju niso veliko spreminjali. Povečuje se tudi število meddržavnih migrantov. V letu 2013 se je iz Slovenije izselilo 5539 več oseb, kot se jih je priselilo. Največ priseljencev je bilo iz Bosne in Hercegovine (295), največ Slovencev se je izselilo v Nemčijo (14%) (Statopis 2014, 13).

4.2 Naravni prirast

Drugi dejavnik, ki vpliva na število prebivalcev je naravni prirast. Regije, kjer je naravni prirast negativen so Pomurska, Podravska, Zasavska, Posavska, v posameznih letih tudi Notranjsko kraška, Goriška in Obalno kraška (do leta 2008). Največji naravni prirast je v Osrednjeslovenski (3,4 na 1000 prebivalcev), Gorenjski regiji, Jugovzhodni Sloveniji ter Koroški regiji. Tako pri naravni rasti kot pri selitvah se pojavlja podoben vzorec: regije na robu Slovenije izgubljajo prebivalce, regije v osredju in jugozahodu pa se demografsko krepijo.

4.3 Starostni indeks

Posledice demografske rasti ter razmestitve prebivalcev se kažejo v starostni sestavi. Ta je skrb vzbujačo v celotni Sloveniji, nekatere regije pa so še posebej ogrožene. To najbolj velja za Pomursko, Zasavsko in Posavsko regijo, pa tudi za Podravsko in Goriško regijo. V vseh naštetih je starostni indeks krepko čez 130. Tudi v regijah iz nasprotnega pola razmere niso najboljše, saj je najnižji starostni indeks v Jugovzhodni Sloveniji in znaša 106,6, v Osrednjeslovenski regiji 107,1, v Gorenjski pa 113 (leta 2014). Leta 2000 je bil starostni indeks v 12 regijah pod 100, takrat najvišji indeks pa je bil manjši od najmanjšega iz leta 2014. Najvišji starostni indeks je v regijah na vzhodnem delu Slovenije.

Slika 2: Indeks staranja prebivalstva po statističnih regijah leta 2005 in 2014.

Vir: SURS – STAGE.

Slovenija sodi med hitro starajoče se družbe. V prvi polovici leta 2014 je bilo med vsemi prebivalci 17,5 % starih 65 ali več let, kar je 0,2 odstotne točke več kot konec leta 2013 in 0,5 odstotne točke več kot konec leta 2012. Že od sredine leta 2003 je več starega kot mladega prebivalstva; delež prebivalcev, mlajših od 15 let je v prvi polovici leta 2014 znašal 14,6 %, delež prebivalcev starih 65 let in več pa 17,5 %. Intenziteta staranja prebivalstva se kaže v povečevanju števila prejemnikov pokojnin. V letu 2013 je število upokojencev prvič preseгло 600 000, kar je 3 % (oz. 16.903 oseb) več kot v letu 2012. (Socialni položaj... 2015, 19)

5. Socialna infrastruktura

Pojem socialna infrastruktura pomeni mrežo izobraževalnih, zdravstvenih in kulturnih ustanov ter sistem, v katerem so te storitve dostopne ljudem. Če tej opredelitvi dodamo še skrb za socialno ranljive člane družbe ter sistem, ki je naravnan tako, da so storitve dostopne čim večjemu krogu ljudi, govorimo o socialni državi. Ta je bila v času socialističnega družbenega sistema zelo razvita in je obsegala zajamčeno delo, socialno pomoč, različne subvencije, brezplačno zdravstvo in šolstvo ter subvencionirane kulturne dejavnosti. Ker je področje socialne infrastrukture zelo obsežno, smo za prikaz izbrali samo nekaj najbolj povednih kazalcev.

5.1 Delež izdatkov za zdravstvo, šolstvo in kulturo v državnem proračunu

Od leta 2004 dalje je za družbene dejavnosti namenjenih vse manj proračunskih sredstev. To pomeni, da je njihovo delovanje prepuščeno trgu in zasebnikom, oziroma, da se država odpoveduje sofinanciranju nekaterih socialnih dejavnosti, zaradi česar so te dražje in zato neenako dostopne vsem prebivalcem.

Preglednica 2: Delež sredstev v proračunu države po posameznih letih.

	2004	2008	2015
Kultura	2,09	2,0	1,6
Zdravstvo	1,18	1,06	0,92
Šolstvo	19,6	14,97	16,4
Sociala	16,87	14,6	16,11
Proračunski izdatki skupaj	100	100	100

Vir: Ministrstvo za finance, proračun za posamezno leto, posebni del, lastni preračun.

Iz Preglednice 2 je razvidno zmanjševanje izdatkov za kulturo, ki se manjšajo skozi celotno opazovano obdobje, zaradi česar je zmanjšan obseg kulturne produkcije. Prav tako se zmanjšujejo izdatki za zdravstvo, pri čemer del dejavnost javnih zdravstvenih zavodov prevzemajo zasebni zdravstveni zavodi, vendar njihove usluge niso dostopne vsem prebivalcem. Izdatki za šolstvo in socialo so se do pojava finančne krize prav tako zmanjševali, vendar se v zadnjih letih ponovno povečujejo zaradi vse težjih razmer, v kakršnih živi vse več prebivalcev. Ob tem je potrebno dodati, da je velik del sredstev za socialno pomoč namenjen reševanju socialnih stisk najbolj ogroženih ljudi, ne pa programom, ki bi povečali blagostanje vseh prebivalcev.

5.2 Število izdanih knjižnih naslovov

Eden od kazalcev socialnega stanja je število izdanih naslovov leposlovnih knjig. Zaradi majhnega trga, založniško dejavnost subvencionira država, kar še posebej velja za knjižno produkcijo domačega leposlovja ter ključna dela iz področja tujih literatur. Delež izdanih naslovov izvirnih slovenskih leposlovnih del je med 50 in 60%. V letu 2014 je bilo izdanih 5331 naslovov tiskanih knjig in brošur, kar je 4,9 % več kot v prejšnjem letu. Največ naslovov knjig je izšlo v letu 2008, in sicer 6.358. Knjižna produkcija v letu 2014 je bila od tiste pred šestimi leti še vedno za skoraj petino manjša, upadanje, značilno za zadnja leta, pa se je ustavilo.

Preglednica 3: Število izdanih knjižnih naslovov slovenskih leposlovnih del.

	2000	2004	2006	2008	2009	2010	2012	2013	2014
Število izdanih leposlovnih knjig	704	928	1036	1274	1473	1315	1428	1189	1434

Vir: stat.si/podatkovni portal.

5.3 Število kulturnih prireditev

Kulturne prireditve kažejo socialni standard ter obseg kulturnega delovanja. Iz Preglednice 4 je razvidno, da se število prireditev v zadnjem desetletju povečuje. Iz tabele sicer ni mogoče razbrati deleža prireditev, ki jih financirajo zasebne, neproračunske organizacije; sklepamo pa, da se delež slednjih povečuje.

Preglednica 4: Število kulturnih prireditev v kulturnih domovih.

	2004	2008	2013
Vse prireditve - skupaj	9341	9370	11087

Vir: Stat.si/podatkovni portal.

5.4 Število študentov

Število študentov se zmanjšuje v vseh statističnih regijah, kar je v glavnem posledica manjših generacij, verjetno pa tudi zaostrenih socialnih razmer. Število državnih štipendij in upravičencev socialne pomoči se namreč zmanjšuje, podobno kot obseg socialnih podpor za šolajoče se otroke. Možnosti za izobraževanje pa se že od leta 2004, še posebej pa od leta 2008 povečujejo; število izobraževalnih ustanov in število študijskih programov v državi narašča.

5.5 Število visokošolskih zavodov (državnih in zasebnih)

Število visokošolskih zavodov se povečuje, kar govori o vse večji dostopnosti in možnostih za študij, a hkrati o vse večji konkurenci med izobraževalnimi ustanovami. Pri tem je potrebno vedeti, da so z izjemo ljubljanske Univerze, ostale izobraževalne inštitucije zelo vpete v lokalno okolje, imajo regionalni značaj (kar se krajevnega izvora študentov tiče). Delež sredstev, namenjenih izobraževanju se zadnjih nekaj let sicer povečuje, pri čemer izdatki za osnovnošolsko izobraževanje rastejo hitreje kot izdatki za visokošolsko izobraževanje. Število visokošolskih zavodov se je v zadnjem desetletju zelo povečalo. Leta 2013 so v Sloveniji delovali tri javne in dve zasebni univerzi, en javni samostojni visokošolski zavod in 42 zasebnih samostojnih visokošolskih zavodov. (Vzgoja in izobraževanje ... 2014, 38).

5.6 Izdatki za zdravstvo

Skupni izdatki za zdravstvo se povečujejo že od leta 2003, in sicer nekoliko hitreje kot narašča DBP. Povprečna letna rast izdatkov za zdravstveno varstvo v obdobju od 2003 do 2010 je bila 5,6-odstotna, rast BDP v tem obdobju pa 5,0-odstotna. Po letu 2010 se je rast izdatkov zmanjšala pod stopnjo rasti BDP in takšno razmerje je ohranjeno vse do 2014 (Medmrežje 1). Za zdravje je namenjenih 2085 USD na prebivalca na leto, medtem ko je v Avstriji ta znesek po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije 5427, v Nemčiji 5006, v Švici 9276 USD na prebivalca.

5.7 Dostopnost zdravstvenih uslug

Število prebivalcev na zdravnika se že nekaj let zmanjšuje. Leta 2004 je bilo razmerje 1734 ljudi na zdravnika splošne medicine, leta 2008 se je številka nekoliko povečala, na 1743, leta 2012 pa zmanjšala na 1685. V regionalni razmestitvi zdravstvenih delavcev se odraža mentalna podoba razvitosti Slovenije – v regijah na vzhodnem in južnem delu države je zdravstvenih delavcev veliko manj kot v razvitejših regijah osrednje in zahodne Slovenije.

5.8 Čakalne dobe

Glavni pokazatelj stanja zdravstvenega sistema so čakalne dobe, ki so se v zadnjem letu skokovito podaljšale, čeprav je ta problem poznan že vsaj desetletje. Avgusta lani je na prvi pregled, preiskavo ali operacijo čakalo 164 455 bolnikov, od tega 21 652 bolnikov čez dopustne čakalne dobe. Po podatkih Nacionalnega inštituta za varovanje zdravja, letos čaka 192 330 bolnikov, od tega 30 533 nedopustno dolgo. Vseh čakajočih je torej 17 odstotkov več, nedopustno dolgo pa čaka kar 41 odstotkov bolnikov več kot pred letom dni. Tolikšno poslabšanje zdravstvenega sistema ni zanemarljivo, pač pa urgentno stanje (Zupanič, 2015) V Sloveniji je dobro poskrbljeno za primarno zdravstveno oskrbo, slabše pa za specialistično zdravljenje in to stanje se tudi v razmerah socialnih stisk ljudi ni spremenilo.

6. Materialno blagostanje ljudi

6.1 Opremljenost gospodinjstev z materialnimi dobrinami

Opremljenost gospodinjstev z osnovnimi materialnimi dobrinami je v Sloveniji dobra. Iz Preglednice 5 je razvidno, da približno 9/10 gospodinjstev poseduje gospodinjske aparate in dobrine, ki jih uporabljamo vsakodnevno. Regionalnih razlik pri tem nismo zaznali, še najbolj pri posesti osebnega avtomobila – v zahodni Sloveniji ga poseduje več gospodinjstev, kakor v severovzhodni. Slovenska posebnost je tudi visok delež lastniških stanovanj, kar 78% jih je v zasebni lasti (Ljudje, družine, ... 2011, 48).

Preglednica 5: Opremljenost gospodinjstev z nekaterimi potrošnimi dobrinami.

	2000	2004	2008	2012
Barvni televizor	95.3	96.3	97.1	97.2
Osební računalnik	33.5	48.4	60.9	67.1
Pralni stroji	96.9	96.1	96.4	97.6
Hladilnik	97.2	98.3	98.1	98.5
Osební avtomobil	79.0	78.6	79.3	80.4
Telefon	90.7	86.6	82.2	79.8
Mobilni telefon	22.0	82.3	89.7	93.3

Vir: stat.si/podatkovni portal.

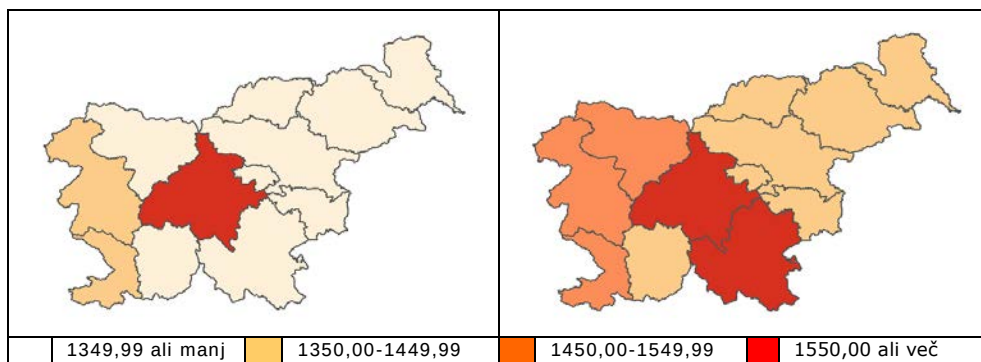
6.2 Uporaba interneta

Računalnik je v letu 2015 imelo 78 % gospodinjstev, prenosni računalnik 60 %, namizni računalnik 46 % in tablični računalnik 24 % gospodinjstev. V primerjavi z letom 2013 – računalnik je takrat imelo 76 % gospodinjstev – se je povečal delež gospodinjstev s prenosnimi in tabličnimi računalniki. Dostop do interneta je v prvem četrtletju 2015 imelo 78 % gospodinjstev.

V zahodni Sloveniji imelo računalnik 84 % gospodinjstev, v vzhodni Sloveniji pa 73 % gospodinjstev. Dostop do interneta je imelo v zahodni Sloveniji 83 %, v vzhodni pa 73 % gospodinjstev. V zahodni Sloveniji je v tem obdobju uporabljalo internet 79 % oseb, starih 16–74 let, v vzhodni Sloveniji pa 68 %. Oseb, ki interneta niso še nikoli uporabljale, je bilo več v vzhodni Sloveniji, 27 %; v zahodni Sloveniji je bilo takih oseb 17 %. Razširjenost informacijsko komunikacijske tehnologije je tudi v primerjavi z drugimi državami članicami EU dobra.

6.3 Življenjske razmere

O zaostrenih socialnih in materialnih pogojih za življenje govorijo naslednji podatki: delež gospodinjstev, ki lahko preživijo mesec s svojimi dohodki brez resnih težav se je vsa leta gibal okoli 10%. Leta 2006 je znašal 16%, do leta 2014 pa se je zmanjšal na 12%; mimogrede, leta 2005 je znašal 10%. Delež gospodinjstev, ki si lahko privoščijo enotedenske letne počitnice se je iz 65% v letu 2005, povečal na 68% leta 2007, potem pa znova upadel na 65% (leto 2014). Delež gospodinjstev v primerno ogrevanem stanovanju pa se je iz 97% v letu 2005 zmanjšal na 93% leta 2014. Kupna moč prebivalcev se je v 8 letih zmanjšala vsaj za 15%, pri čemer je zmanjšanje večje v regijah vzhodne Slovenije, kakor osrednje in zahodne Slovenije.

Slika 3: Bruto plača po statističnih regijah v letih 2008 in 2014.

Vir: SURS –STAGE.

7. Socialno ranljive skupine

Kategorije prebivalcev, ki se jim je socialni položaj v zadnjih dveh letih še posebej poslabšal oziroma ostajajo med najbolj ranljivimi kategorijami prebivalstva, so: enostarševske družine, otroci, dolgotrajno brezposelni in mladi brezposelni, ki ne prejemajo niti denarnega nadomestila zaradi brezposelnosti niti denarne socialne pomoči, starejši z nizkimi dohodki (pokojninami), samske osebe, posamezniki oz. družine iz nižjega srednjega sloja. Revščini so zelo izpostavljeni starejši, saj jih kar dobrih 40% prejema minimalno pokojnino, ki je še nekoliko nižja od mesečnega praga tveganja revščine.

7.1 Prejemniki minimalne plače

Skoraj dve tretjini (v letu 2013: 65,5 %) prejemnikov plač prejema te v višini, ki je nižja od povprečne plače. V letu 2013 je plačo do ravni minimalne plače, ki je v tem letu znašala 783,66 evrov bruto, prejelo 4,9 % zaposlenih. Plačo od minimalne do povprečne plače je prejelo 60,6 % zaposlenih, od povprečne plače do ravni

dveh povprečnih plač 28,7 % zaposlenih, nad to ravno pa le 5,9 % zaposlenih. Kupna moč prebivalcev že od leta 2007 upada.

Preglednica 6: Deleži prejemnikov plač glede na višino plače, izražene v % od povprečne letne bruto plače (leto 2013).

	do 49 %	od 50 do 60 %	od 61 do 70 %	od 71 do 80 %	od 84 do 90 %	od 91 do 100 %	od 101 do 200 %	201 % in več
Deleži prejemnikov	4,9	19,5	12,5	11	9,7	7,9	28,7	5,9

Vir: Socialni položaj v Sloveniji... 2015, 15.

Struktura zaposlenih po dohodkovnih razredih v letih 2006 do leta 2013 kaže, da se je za slabo tretjino povečal delež zaposlenih, ki se uvrščajo v nižje dohodkovne razrede (do ravni 80 % povprečne plače). (Socialna podoba...; 28). Povedna je tudi višina bruto plače, ki se po regijah kar precej razlikuje. Zopet je prostorski vzorec podoben – v regijah na zahodu in jugovzhodu Slovenije so osebni dohodki višji, kakor v vzhodnem delu države.

Preglednica 7: Delež oseb, ki tvegajo revščino in delež oseb, ki so materialno prikrajšane.

	Delež oseb, ki tvegajo revščino (%)		Delež oseb, ki so resno materialno prikrajšane (%)	
Statistična regija	2008	2013	2008	2013
Pomurska	20,1	19,9	9,8	5,1
Podravska	18,8	18,1	9,3	9,2
Koroška	15,2	14,8	6,7	8,0
Savinjska	14,5	15,3	7,5	6,7
Zasavska	9,0	14,0	8,0	8,5
Posavska	14,9	20,1	9,0	6,0
JV Slovenija	12,4	16,2	8,2	7,3
Osrednjeslovenska	8,3	11,1	5,7	5,8
Gorenjska	8,7	12,8	4,0	5,1
Primorsko notranjska	8,2	8,5	2,3	7,0
Goriška	7,6	13,7	4,7	5,9
Obalno-kraška	10,6	14,5	3,5	6,9
SLOVENIJA	12,3	14,5	6,7	6,7

Vir: Socialni položaj v Sloveniji ..., 2015.

7.2 Stopnja tveganja revščine

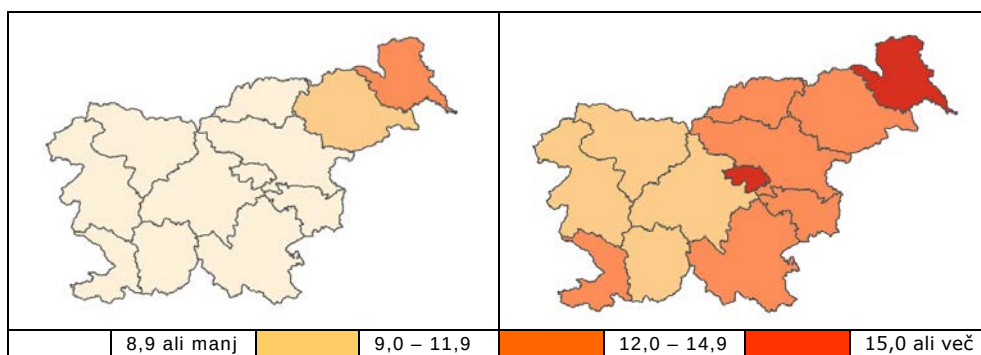
Stopnja tveganja revščine le bila leta 2014 za 2,3 odstotne točke višja kot leta 2005. V letih 2006 do 2009 se je nekoliko zmanjšala, vendar je gospodarska kriza prizadela najbolj ranljive socialne skupine, zato se je stopnja tveganja revščine začela povečevati, leta 2014 je bilo revščini izpostavljenih 14,5 % prebivalcev. Še višji je odstotek ljudi, ki so bili leta 2014 izpostavljeni tveganju socialne izključenosti zaradi svojega materialnega položaja; takih je kar petina prebivalcev.

Regionalni vidik tega pojava kaže, da je bil delež oseb, ki tvegajo revščino v letu 2013 v desetih od dvanajstih regijah večji kot leta 2008, v osmih regijah pa se je povečal delež oseb, ki so materialno prikrajšane. Tokrat niso najbolj izpostavljene regije v vzhodni Sloveniji, temveč regije, ki so po številnih drugih socialnih kazalcih socialno stabilne. Največ materialno prikrajšanih je v Podravske, Zasavske in Koroške regiji, najbolj pa se je delež povečal v Notranjsko kraški, Obalno kraški in Gorenjski regiji. Največ oseb, ki tvegajo revščino je v regijah vzhodne Slovenije, izstopajo

Posavska, Pomurska in Podravska regija, najbolj pa se je tveganje revščine povečalo v Goriški, Gorenjski, Posavski in Obalno kraški regiji.

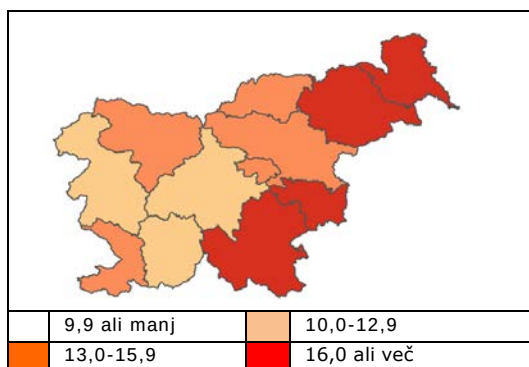
7.3 Brezposelni (mladi in stari nad 50 let)

Socialne razmere presojamo tudi z obsegom brezposelnosti. Ta se je po letu 2007 pričela povečevati. Leta 2004 je bilo brezposelnih 6,7% aktivnega prebivalstva, do leta 2014 je delež narasel na 13,1%. Neugodna je struktura brezposelnih, v starostni kategoriji 15 do 29 let je brezposelnih kar 22,5% (leta 2008 – 9,3%), med starejšimi od 50 let pa 15,4% (leta 2008 – 10,5%). Brezposelnih oseb z visoko izobrazbo je bilo leta 2014 7,3%, leta 2008 pa 3,2%. Tudi v regionalnem pogledu so razlike precejšnje. V statističnih regijah v vzhodnem delu Slovenije je stopnja brezposelnosti višja kakor v zahodnem in osrednjem delu, in to po vseh kategorijah brezposelnosti. Razlika med najvišjo in najnižjo stopnjo brezposelnosti je bila leta 2008 7,8 odstotnih točk (Gorenjska v primerjavi s Pomursko statistično regijo), leta 2014 pa 8,9 odstotnih točk, kar pomeni, da so regionalne razlike povečale.

Slika 4: Stopnja brezposelnosti 2005 in 2014 delež brezposelnih od aktivnega prebivalstva.

Vir: SURS – STAGE.

Slika 5: Stopnja tveganja revščine, 2014.

Vir: SURS – STAGE.

7.4 Prejemniki socialne podpore

Slovenija je za socialno zaščito (finančna pomoč posameznikom v materialni stiski) v letu 2012 namenila 24.4 % BDP. Izdatki za socialno zaščito so sicer najbolj narasli v

letih 2008 in 2009, nekoliko tudi v 2010, kasneje pa ostali na istem nivoju. Visok delež izdatkov za socialno zaščito v DBP lahko pojasnimo s precejšnjim padcem BDP v tem obdobju, medtem ko so izdatki za socialno zaščito ostali na približno isti ravni. Največji delež v strukturi izdatkov za socialno zaščito predstavljajo izdatki za starost (dobrih 40 %), njihov delež se zaradi povečanega upokojevanja v zadnjih letih povečuje. Drugi največji delež v strukturi izdatkov za socialno zaščito je področje zdravstvenega varstva, vendar se ta od leta 2009 ne povečuje bistveno. Od drugih področij socialne zaščite je opazno povečanje izdatkov za brezposelnost.

8. Zaključek

Prikaz socialnih razmer v Sloveniji smo razdelili v štiri sklope: vitalnost prebivalstva, socialna infrastruktura, materialno blagostanje in socialno ranljive skupine prebivalcev. Če povzamemo vsebino podatkov, razmere na obravnavanih področjih niso obetavne. Prebivalstvo se pospešeno stara, trendi demografske rasti niso ugodni, saj se število prebivalcev povečuje zaradi priselitev, ne pa na račun naravne rasti, socialna neenakost je vse večja, socialni sistemi preprečujejo socialni kolaps, proračunski izdatki bodo tudi v prihodnje najbolj zarezali v socialne dejavnosti, regionalne razlike ne bodo manjše, temveč nasprotno. Število ljudi, ki tvegajo revščino se povečuje, prav tako se povečuje število prejemnikov socialne pomoči. Kljub ali zaradi članstva v Evropski uniji, kdo bi vedel?

Literatura

- Eden drugmu ogenj dajmo. Kultura v številkah 2010 – 2012. Ministrstvo za kulturo RS, 2014.
http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Novice/2014/KULTURA_V_STEVIKHAH_2010-2012-SLO.pdf
- Ljudje, družine, stanovanja. Registrski popis 2011, Uredili: Danilo Dolenc, Erna Miklič, Barica Razpotnik, Darja Šter. Statistični urad RS, Ljubljana 2011.
- Materialni položaj kulture v Sloveniji. Ministrstvo za kulturo RS, 2011.
http://www.arhiv.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Podatki/Statisticne_informacije/ISI_MK_-_Materialni_polozej_kulture__september_2011.pdf
- Socialni položaj v Sloveniji 2013–2014. mag. Martina Trbanc, dr. Andreja Črnak Meglič, dr. Polona Dremelj, mag. Simona Smolej, Jež Tamara Narat, univ. dipl. soc. Nadja Kovač, univ. dipl. soc. mag., Barbara Kobal Tom. Inštitut za socialno varstvo, Ljubljana, 2015
- Statopis 2014. Statistični urad RS. Ljubljana.
- Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji. Ured. Tanja Taštanoska. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, 2014.
- Zupanič Milena: Čakajočih v zdravstvu 41 odstotkov več, DELO, 8.9.2015.
<http://www.delo.si/novice/slovenija/cakajocih-v-zdravstvu-41-odstotkov-vec.html>
- Medmrežje 1:
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=4776>

DIE SOZIALSTRUKTUR SLOWENIENS NACH AUSGEWÄHLTE MERKMALEN

Zusammenfassung

Angeichts der Zielsetzung, die Sozialstruktur zehn Jahre nach dem Beitritt Sloweniens zur Europäischen Union festzustellen, haben wir eine Analyse ausgewählter sozialer Indikatoren vorbereitet. Unter dem Begriff Sozialstruktur sollen all jene Umstände verstanden werden, die auf die Vitalität der Bevölkerung, die Lebensqualität und die institutionellen Verhältnisse zur Deckung menschlicher Bedürfnisse Bezug nehmen. Ein wenig genauer kann die Sozialstruktur als all jene individuellen und gesellschaftlichen Bedingungen für das Leben der Menschen definiert werden, was Bezug nimmt auf das Einkommen von Individuen (und Haushalten), den materiellen Wohlstand, das Armutsrisiko und das Risiko der sozialen Ausgrenzung. Von Bedeutung sind auch immaterielle Aspekte der sozialen Lage wie beispielsweise der Zugang zu medizinischen und sozialen Dienstleistungen, Bildungsmöglichkeiten, kulturelle Betätigungsmöglichkeiten sowie Partizipation in verschiedenen Bereichen des gesellschaftlichen Lebens. Die Sozialstruktur wird von uns in vier Themenbereichen dargestellt:

1. die Vitalität der Bevölkerung
2. die soziale Infrastruktur
3. der materielle Wohlstand der Bevölkerung
4. sozial gefährdete Bevölkerungsgruppen.

Zur Darstellung der Themenbereiche wurden statistische Angaben, Berichte jeweils zuständiger Ministerien und Analysen öffentlicher Behörden einbezogen.

Die Vitalität der slowenischen Bevölkerung lässt zu wünschen übrig; der Alterungsprozess ist im gesamten Territorium erkennbar, der Alterungsindex für den hier relevanten Zehnjahresabschnitt liegt in allen Regionen über 105, in der Hälfte der Regionen sogar bei mehr als 130. Folglich nimmt die Zahl der Ruheständler (Pensionäre, Rentner) zu und liegt schon bei mehr als einem Drittel der slowenischen Bevölkerung. In einigen Regionen im Osten des Landes ist das natürliche Bevölkerungswachstum sogar negativ. Während in der zentralslowenischen Region und im Südwesten Sloweniens eine Bevölkerungsverdichtung zu beobachten ist, nimmt die Einwohnerzahl im östlichen Teil des Landes ab.

In der Struktur des Staatshaushaltes verringern sich die Ausgaben für Gesundheitswesen, Schulwesen und Kultur, und zwar schon seit dem Jahr 2005. Die Anzahl veröffentlichter Buchtitel nimmt seit 2008 wieder zu, die der kulturellen Veranstaltungen ebenfalls. Die Zahl der Studierenden sinkt aufgrund schrumpfender Geburtenzahlen immer mehr, während die Zahl der Bildungsinstitutionen steigt. Die Ausgaben für das Gesundheitswesen nehmen zwar ein wenig zu, aber aufgrund der teurer gewordenen medizinischen Versorgung und des sinkenden Bruttosozialprodukts ist der Umfang der Haushaltsmittel immer kleiner.

Der materielle Wohlstand der Bevölkerung ist hinsichtlich der gewählten Indikatoren zufriedenstellend. Mehr als 90% der Haushalte besitzt materielle Güter für den alltäglichen Bedarf (Waschmaschine, Mobiltelefon, Farbfernseher, PKW), 84% waren im Jahr 2013 mit zumindest einem Computer ausgerüstet. Weniger zufriedenstellend sind die Lebensverhältnisse: der Anteil der Haushalte, die mit ihren Einkommen ohne ernste Schwierigkeiten einen Monat lang leben können, lag in allen Jahren bei etwa 10%, im Jahr 2006 betrug er 16%, bis 2014 sank er auf

12%. Der Anteil der Haushalte, die sich einen einwöchigen Sommerurlaub leisten können, stieg von 65% im Jahre 2005 auf 68% im Jahre 2007, sank jedoch wieder auf 65% (im Jahr 2014). Der Anteil der Haushalte mit angemessen beheizter Wohnung sank von 97% im Jahre 2005 auf 93% im Jahre 2014.

Mit der Wirtschaftskrise, die Slowenien im Jahre 2008 erfasste, nahm die soziale Gefährdung der Einwohner Sloweniens zu. Außer der Tatsache, dass die Arbeitslosenzahl stark zunahm, stieg auch die Zahl der in Armut lebenden Personen. Der Grund dafür ist das niedrige Einkommensniveau (60% der Einwohner erhält Mindestlohn), der hohe Anteil der Ruheständler mit minimaler Rente sowie die Einschränkung verschiedener Sozialhilfeleistungen. Während der andauernden Wirtschaftskrise hat die Arbeitslosigkeit insbesondere jüngere Personen- und ältere Personengruppen (über 50 Jahre) stark erfasst. Die Mitgliedschaft in der Europäischen Union ist somit noch kein Garant für ein besseres Leben.

RAZVOJ IN DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI PREBIVALSTVA V MESTU MARIBORU MED LETOMA 1961 IN 2015

Uroš Horvat

Dr., profesor geografije in zgodovine, docent
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-mail: uros.horvat@um.si

UDK: 911.3:497.4:314.1

COBISS: 1.01

Izvleček

Razvoj in demografske značilnosti prebivalstva v mestu Maribor med letoma 1961 in 2015

Avtor v članku opredeli štiri faze razvoja prebivalstva v mestu Maribor. Hitri rasti števila prebivalstva v 60. letih 20. stoletja je sledila stagnacija v 80. letih in nato depopulacija v 90. letih in po letu 2000. V primerjavi z drugimi večjimi mesti v Sloveniji je bila depopulacija najbolj intenzivna prav v Mariboru (med letoma 1981 in 2008 se je število prebivalcev zmanjšalo za okoli 12 %). Naravni prirast je v mestu konstantno negativen vse od leta 1985 dalje, selitveni prirast pa je bil negativen med letoma 1992 in 2007. Maribor med večjimi slovenskimi mesti izkazuje tudi najbolj neugodno starostno sestavo prebivalstva z najvišjim deležem starega prebivalstva in najvišjim indeksom staranja, po zadnjem popisu prebivalstva pa zaostaja za drugimi mesti tudi po deležu prebivalstva z višje ali visoko šolsko izobrazbo, čeprav je drugo največje univerzitetno mesto v Sloveniji. Glede na ugotovljene demografske značilnosti se bo v naslednjih dveh desetletjih v mestu bistveno povečal delež prebivalstva v starosti nad 65 let, kar bo zahtevalo nove oblike organiziranja dejavnosti v mestu in prilagajanja starejši populaciji.

Ključne besede

demografski razvoj, nataliteta, smrtnost, selitve prebivalstva, starostna sestava, izobrazbena sestava, Maribor, Slovenija

Abstract

Population development and population characteristics in the city of Maribor between 1961 and 2015

Author identified four stages of demographic development in the city of Maribor (Slovenia). Population growth in the 1960s was followed by stagnation of population in the 1980s and depopulation in the 1990s and after 2000. In Maribor, compared with other major cities in Slovenia, depopulation have been more intensive (between 1981 and 2008, the population decreased by about 12%). Natural growth is constantly negative from 1985 onwards, and net migration was negative between 1992 and 2007. Maribor is also showing the most unfavorable age structure of the population with the highest proportion of the elderly population and the highest aging index. Furthermore, according to the last census it lags behind other towns in the share of population with high school education, although it is the second largest university town in Slovenia. Considering the established demographic characteristics, and significant increase of the share of the population over 65 years in the next two decades, this will require new ways of organizing activities in the city and its adaption to the elderly population.

Key words

Demographic development, natality, mortality, migrations, age structure, educational structure, Maribor, Slovenia

Uredništvo je članek prejelo 23. novembra 2015.

1. Uvod

Mesto Maribor po številu prebivalcev (95.881 leta 2015) in tudi drugih kriterijih velja za drugo največje mesto v Sloveniji. Zavodnik et al. (2008, 306) ga opredeljujejo kot srednje veliko mesto z mednarodnim pomenom, čeprav je potrebno ob tem seveda poudariti tudi mnenje Pelca (2012, 22), da če Ljubljano z okoli četrto milijona prebivalcev morda še lahko uvrstimo med srednje velika evropska mesta, tega za Maribor najbrž ne moremo storiti. Leta 2011 je imelo v Sloveniji le 18 mestnih naselij več kot 10.000 prebivalcev, ob čemer Pelc tudi poudarja, da so razlike med posameznimi mestnimi območji v Sloveniji sorazmerno velike. Prebivalstvena majhnost pride še posebej do izraza ko druga slovenska mesta primerjamo z Ljubljano, kar velja tudi za primerjavo med Mariborom in Ljubljano.

Za slovenska mesta je bila v 60. in 70. letih 20. stoletja značilna pospešena urbanizacija pod vplivom industrializacije. V tem kratkem obdobju se je urbanizacija napajala pretežno z migracijami prebivalstva s podeželja in v nekaterih mestih tudi iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. Povprečne letne stopnje rasti mestnega prebivalstva v Sloveniji so med letoma 1961 in 1971 znašale 2,15 % in med letoma 1971 in 1981 2,05 %, medtem ko je skupno prebivalstvo v Sloveniji naraščalo po letni stopnji 0,6 % v prvem in 1,1 % v drugem obdobju (Ravbar 1989, 219).

Po letu 1981 se je rast mestnega prebivalstva umirjala. Do leta 1991 se je delež mestnega prebivalstva sicer povzpел na 50,7 %, vendar se je povprečna letna stopnja rasti znižala na 1,4 %, ob tem da je skupno prebivalstvo v Sloveniji naraščalo po 1,0 % letni stopnji. Tako se je proces koncentracije prebivalstva v mestih zmanjševal v korist urbanizacije širše pokrajine, kar je pomenilo prehod iz sekundarne v terciarno, postindustrijsko urbanizacijo (Ravbar 1994, 219). Opisani proces urbanizacije podeželja se v novejši geografski literaturi označuje s pojmom suburbanizacija. Le-ta je bila v manjšem obsegu prisotna že v 70. letih, ko je zajela predvsem najbližja obmestna naselja v Ljubljani, v 80. letih, še bolj pa v 90. letih 20. stoletja pa se je močno intenzivirala. Mestno prebivalstvo Slovenije se je pričelo razseljevati v vedno bolj oddaljena obmestna naselja, kar je bilo povezano s prostorsko preobrazbo obmestnih naselij in tudi depopulacijo v mestih (Rebernik 1999, 42).

Prebivalstveni razvoj v Mariboru je v zadnjih 50 letih sledil glavnim razvojnim tendencam v drugih slovenskih mestih, vendar pa je imel tudi specifične značilnosti in je v nekaterih elementih celo najbolj izstopal, predvsem v negativni smeri. Depopulacija se je med večjimi slovenskimi mesti pojavila najprej prav v Mariboru in bila tam v 80., še bolj pa v 90. letih 20. stoletja tudi najbolj intenzivna (Horvat 2006, 42). Za Maribor je značilno tudi, da ima med slovenskimi mesti najvišji delež starega prebivalstva in najvišji indeks staranja prebivalstva.

2. Metodologija

V analizo so zajeti podatki popisov prebivalcev, ki opredeljujejo spremembo števila prebivalstva v mestu po letu 1961, za njihovo razumevanje pa so po letu 1982 uporabljeni tudi podatki naravnega in selitvenega prirast prebivalstva. Med prebivalstvenimi sestavami je največji poudarek namenjen starostni in spolni sestavi (deleži prebivalstva po osnovnih starostnih kontingentih, indeks staranja prebivalstva, indeks feminitete), med t. im. socio-ekonomskimi pa se analiza osredotoča na izobrazbeno sestavo (zlasti na delež prebivalstva z višjo in visoko šolo), saj izobraževanje v razviti družbi vse bolj postaja dejavnik spodbujanja gospodarske

rasti, izboljševanja socialne kohezije in zmanjševanja družbenih neenakosti. V analizi je poudarek na mestnem naselju Maribor (ki predstavljajo okoli 85,4 % prebivalstva mestne občine Maribor), za primerjavo pa so prikazane demografske razmere tudi v drugih naseljih v občini Maribor in v drugih večjih mestih v Sloveniji.

Pri interpretaciji podatkov je potrebno opozoriti na problem, ki izhaja iz spremembe metodologije in vira zajema podatkov tekom opazovalnega obdobja. Leta 2008 je prišlo do zadnje spremembe statistične definicije prebivalstva v Sloveniji (Medmrežje 1, 2015). Po predhodni definiciji, ki je veljala od leta 1995, se je za prebivalca Slovenije štela oseba, ki je v Sloveniji prijavila stalno in/ali začasno prebivališče, niso pa se upoštevali tisti državljani Republike Slovenije s prijavljenim stalnim prebivališčem v Sloveniji, ki so prijavili začasno odsotnost iz Republike Slovenije za tri mesece ali več. Dolžina prebivanja v Sloveniji torej ni bila pomembna. Nova definicija iz leta 2008 pa je kot ključno merilo za uvrstitev osebe med prebivalstvo Slovenije uvedla prav dolžino prebivanja v Sloveniji. Prebivalci Republike Slovenije so po spremenjeni statistični definiciji osebe (ne glede na državljanstvo) s prijavljenim prebivališčem v Sloveniji, ki v Sloveniji prebivajo ali imajo namen prebivati eno leto ali več in niso začasno odsotne iz Republike Slovenije eno leto ali več. Prebivalci Slovenije so tudi tuji državljani in teh je v mestih bistveno več kot v nemestnih naseljih, kar vpliva na rezultate predvsem pri analizi selitvenega gibanja prebivalstva. Sprememba metodologije pomeni prelom v časovni vrsti podatkov, zato podatki po novi definiciji (v preglednicah v tej analizi vključno od leta 2009 dalje) niso neposredno primerljivi s podatki za predhodna leta.

Bistvena sprememba metodologije je torej vidna predvsem v drugačni prostorski prerazporeditvi prebivalstva in večjem obsegu selitvenega gibanja prebivalstva. Po novi definiciji namreč štejejo osebe, ki imajo poleg stalnega prijavljeno tudi začasno prebivališče, na naslovu začasnega prebivališča, če imajo začasno prebivališče prijavljeno za eno leto ali več. Po stari definiciji so te osebe šteli na naslovu stalnega prebivališča. Posledica prerazporeditve prebivalstva je spremenjeno število prebivalcev zlasti v mestnih naseljih v Sloveniji.

V mestnih naseljih se je število prebivalcev zaradi navedene spremembe »administrativno« relativno najbolj povečalo, saj se v njih nahajajo ustanove, ki jim nova zakonodaja določa prijavno obveznost (kot so npr. domovi za starejše občane, dijaški in študentski domovi in podobno), v njih pa je tudi največ tujcev. Tako se npr. v mestu Maribor med letoma 2008 in 2009 beleži povečanje števila prebivalstva za več kot 2.824 oseb, vendar pa je to povečanje posledica navedene statistične spremembe ter tudi dejstva, da so podatki za selitve tujcev pred letom 2008 temeljile le na ocenah, saj so se zbirali po drugem viru zajema podatkov. Obenem se v podatkih za leto 2009 upošteva tudi priključitev naselja Košaki (in njegova ukinitve) k mestu Maribor.

3. Število prebivalcev

Prebivalstveni razvoj v mestu Mariboru je v drugi polovici 20. stoletja sledil glavnim razvojnim tendencam v drugih večjih slovenskih mestih, vendar je imel tudi specifične značilnosti in je v nekaterih elementih celo najbolj izstopal.

V obdobju intenzivnega gospodarskega razvoja v 60. in 70. letih 20. stoletja je na prebivalstveni razvoj in rast mest v Sloveniji močno vplivala predvsem velika selitvena mobilnost prebivalstva. Prevladujoča smer selitev je bila usmerjena iz vasi v mesta,

kar je vplivalo na deagrarizacijo podeželja na eni in naglo večanje mest na drugi strani. K temu je dodatno prispevalo priseljevanje prebivalstva iz drugih republik bivše Jugoslavije, ki je bilo tudi usmerjeno v največja industrijska zaposlitvena središča. Tako so v obdobju med letoma 1961 in 1981 beležila rast vsa velika mesta v Sloveniji; npr. Ljubljana za okoli 54 %, Celje 35 %, Kranj 56 % in Koper 115 %, nekoliko manjša mesta pa so imela še višjo rast, npr. Novo mesto 181 %, Nova Gorica 164 % in Slovenj Gradec 94 %. Maribor je že v tem obdobju izstopal, saj je bila rast prebivalstva najnižja (le 29 %) (Horvat 2006, 42).

Preglednica 1: Število prebivalcev v najpomembnejših mestnih naseljih v Sloveniji med letoma 1961 in 2015 (in v primerjavi z mestno občino Maribor).

Mestno naselje	1961	1971	1981	1991	2002	2008	2009*	2011	2015
Ljubljana	166.372	21.5075	255.936	267.008	258.873	260.183	268.423	272.220	278.789
Maribor	82.560	96.895	106.113	103.961	93.847	93.584	96.408	95.171	95.881
Celje	24.413	31.305	33.033	40.710	37.834	38.408	38.047	37.520	37.540
Kranj	21.477	27.211	33.520	36.456	35.587	36.071	36.357	36.874	37.373
Koper	10.986	17.116	23.581	24.704	23.726	24.568	24.658	24.996	25.459
Velenje	6.309	11.751	22.778	27.337	26.742	26.826	25.935	25.456	25.122
Novo mesto	7.015	9.668	19.741	22.333	22.415	22.849	22.874	23.341	23.317
Ptuj	7.392	9.414	11.775	11.269	18.339	18.338	18.321	18.164	17.810
Nova Gorica	6.598	11.820	17.481	14.638	13.491	13.290	13.054	13.178	12.985
Murska Sobota	6.605	9.585	12.148	13.857	12.437	12.047	11.705	11.614	11.307
Slovenj Gradec	2.925	4.195	5.679	6.714	7.712	7.710	7.519	7.519	7.477

M. občina Maribor**	97.365	112.326	122.123	119.830	110.668	111.340	113.113	111.730	112.325
Mesto Maribor	82.560	96.895	106.113	103.961	93.847	93.584	96.408	95.171	95.881
Druge naselja v m. občini Mb.	14.805	15.431	16.010	15.869	16.821	17.756	16.705	16.559	16.444

Vir: Popisi prebivalstva 1961, 1971, 1981, 1991, Medmrežje 2, (SURs, 2015).

* SURs od leta 2008 uporablja spremenjeno statistično definicijo prebivalstva. Po novi definiciji štejejo osebe, ki imajo poleg stalnega prijavljeno tudičasno prebivališče, na naslovu začasnega prebivališča, če imajo le-to prijavljeno za eno leto ali več (po stari definiciji so bile te osebe štete na naslovu stalnega prebivališča). To pomeni prelom v časovni vrsti podatkov, zato podatki od leta 2008 dalje niso neposredno primerljivi s podatki za predhodna leta. Število prebivalcev je zaradi spremembe statistične definicije prebivalstva »administrativno« relativno najbolj povečalo v mestnih naseljih, v katerih se nahajajo ustanove, ki jim zakonodaja določa prijavno obveznost (kot so npr. domovi za starejše občane, dijaški in študentski domovi in podobno) in kjer je največ tujcev. Obenem se v podatkih za Maribor v letu 2009 upošteva tudi priključitev naselja Košaki k Mariboru.

** Podatki za občino so preračunani iz podatkov za naselja v letih 1961, 1971, 1981 in 1991.

Sredi 80. in v 90. letih 20. stoletja se je v večini večjih slovenskih mest uveljavil obraten proces. Selitveni tokovi so se iz mestnih središč preusmerili na mestno obrobje in v okoliška naselja, saj se je prebivalstvo vedno bolj selilo v območja, ki so nudila boljše razmere za bivanje, delo in oddih ter boljše ekološke razmere. Na proces suburbanizacije je vplivalo več dejavnikov, zlasti pa pomanjkanje ustreznih stanovanj v mestih, nižja cena zemljišč v obmestnih naseljih, želja prebivalstva po bivanju v lastni stanovanjski hiši, dobra prometna povezanost mest z okolico, razvoj sodobnih telekomunikacijskih sredstev, večja stopnja onesnaženosti okolja v mestih, selitev

proizvodnih in storitvenih podjetij iz mest v okolico, propad večjih industrijskih podjetij ter s tem povezana večja nezaposlenost prebivalstva v mestih idr.

Proces suburbanizacije, močno zmanjšana rodnost v mestih, posledično pa staranje mestnega prebivalstva, so povzročili, da je v večini velikih mest v Sloveniji prišlo do depopulacije. Podatki kažejo, da se je med letoma 1991 in 2002 število prebivalcev v Ljubljani zmanjšalo za 3 %, v Celju za 7,1 %, Kranju za 2,4 % in v Kopru za 4 %. Depopulacija je bila (poleg Murske Sobote) najbolj intenzivna prav v Mariboru, kjer se je pojavila že v 80., še povečala pa v 90. letih 20. stoletja, kar je vplivalo na zmanjšanje števila prebivalcev za kar 9,7 %. Depopulacija se je v nekaterih slovenskih mestih nadaljevala tudi v obdobju med letoma 2002 in 2008, vendar pa je ne moremo natančno številčno opredeliti, saj je prišlo v tem obdobju do spremembe metodologije in vira zajema podatkov.

Preglednica 2: Sprememba števila prebivalcev (indeks) v najpomembnejših mestnih naseljih v Sloveniji med letoma 1961 in 2015 (in v primerjavi z mestno občino Maribor).

Mestno naselje	1961-1981	1981-1991	1991-2002	2002-2008	2009-2015**
Ljubljana	153,8	104,3	97,0	100,5	103,9
Maribor	128,5	98,0	90,3	99,7	99,5
Celje	135,3	123,2	92,9	101,5	98,7
Kranj	156,1	108,8	97,6	101,4	102,8
Koper	214,6	104,8	96,0	103,5	103,2
Velenje	361,0	120,0	97,8	100,3	96,9
Novo mesto	281,4	113,1	100,4	101,9	101,9
Ptuj	159,3	95,7	162,7	100,0	97,2
Nova Gorica	264,9	83,7	92,2	98,5	99,5
Murska Sobota	183,9	114,1	89,8	96,9	96,6
Slovenj Gradec	194,2	118,2	114,9	100,0	99,4

Slovenija	118,9	103,9	99,9	103,1	101,5
M. občina Maribor*	125,4	98,1	92,4	100,6	99,3
Mesto Maribor	128,5	98,0	90,3	99,7	99,5
Druge naselja v m. občini Maribor	108,1	99,1	106,0	105,6	98,4

Vir: Popisi prebivalstva 1961, 1971, 1981, 1991, Medmrežje 2 (SURS, 2015).

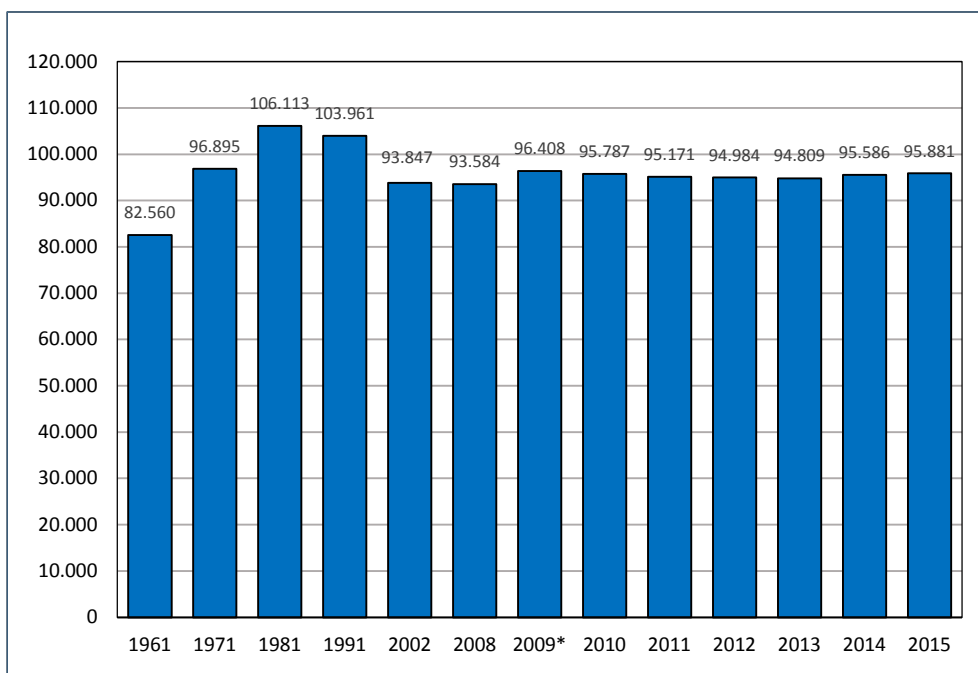
* Podatki za občino so preračunani iz podatkov za naselja v letih 1961, 1981 in 1991.

** SURS od leta 2008 uporablja spremenjeno statistično definicijo prebivalstva. Po novi definiciji štejejo osebe, ki imajo poleg stalnega prijavljeno tudi začasno prebivališče, na naslovu začasnega prebivališča, če imajo le-to prijavljeno za eno leto ali več (po stari definiciji so bile te osebe štete na naslovu stalnega prebivališča). To pomeni prelom v časovni vrsti podatkov, zato podatki od leta 2008 dalje niso neposredno primerljivi s podatki za predhodna leta. Število prebivalcev je zaradi spremembe statistične definicije prebivalstva »administrativno« relativno najbolj povečalo v mestnih naseljih, v katerih se nahajajo ustanove, ki jim zakonodaja določa prijavno obveznost (kot so npr. domovi za starejše občane, dijaški in študentski domovi in podobno) in kjer je največ tujcev. Obenem se v podatkih za Maribor v letu 2009 upošteva tudi priključitev naselja Košaki k Mariboru.

Zaradi spremembe statistične definicije prebivalstva v Sloveniji (v letu 2008), se je med letoma 2008 in 2009 v največjih slovenskih mestih (zlasti v Ljubljani in Mariboru) število prebivalcev »statistično« povečalo, saj so se po novi definiciji šteli osebe, ki so imele poleg stalnega prijavljenega tudi začasno prebivališče, na naslovu začasnega prebivališča (če so imele le-tega prijavljenega za eno leto ali več; npr. v domovih za starejše občane, dijaških in študentskih domovih in podobno). Spremenjena metodologija pomeni prelom v časovni vrsti podatkov, zato podatki od leta 2009 dalje niso neposredno primerljivi s podatki za predhodna leta. Obenem se v podatkih za leto 2009 pri Mariboru upošteva tudi priključitev naselja Košaki (in njegova ukinitve) k mestu.

Demografski razvoj v mestu Maribor v obdobju po letu 1961 lahko (glede na dostopnost podatkov le za popisna leta) razdelimo v naslednja štiri značilna obdobja:

- obdobje med letoma 1961 in 1981 – za to obdobje je značilna nadpovprečna demografska rast, ki je bila povezana z intenzivno industrializacijo in priseljevanjem prebivalstva s podeželja. Mestu so bila priključena stanovanjska območja na vzhodu (Tezno in Pobrežje), največjo spremembo v prostorskem razvoju mesta pa pomeni njegova širitev na jug (v t. im. območje Maribor-Jug). Poleg večstanovanjskih je bila intenzivna tudi gradnja individualnih stanovanjskih hiš, tako v mestu samem kot na njegovem obrobju. Med letoma 1961 in 1981 se je število prebivalcev povečalo z 82.560 na 106.113 (t. j. za 28,5 % oziroma s povprečno letno stopnjo rasti okoli 1,4 %).

Slika 1: Število prebivalcev v naselju Maribor med letoma 1961 in 2015.

Vir: Popisi prebivalstva 1961, 1971, 1981, 1991, Medmrežje 2 (SURS, 2015).

* Zajeti so le državljani Republike Slovenije (brez tistih, ki več kot 3 mesece bivajo v tujini). Ker v podatke niso zajeti tujci s prebivališčem v Sloveniji, ki so po definiciji prebivalci Slovenije od konca leta 1994 dalje, podatki v tej koloni niso neposredno primerljivi s podatki za leto 2002.

** SURS od leta 2008 uporablja spremenjeno statistično definicijo prebivalstva. Po novi definiciji štejejo osebe, ki imajo poleg stalnega prijavljeno tudi začasno prebivališče, na naslovu začasnega prebivališča, če imajo le-to prijavljeno za eno leto ali več (po stari definiciji so bile te osebe štete na naslovu stalnega prebivališča). To pomeni prelom v časovni vrsti podatkov, zato podatki od leta 2008 dalje niso neposredno primerljivi s podatki za predhodna leta. Število prebivalcev je zaradi spremembe statistične definicije prebivalstva »administrativno« relativno najbolj povečalo v mestnih naseljih, v katerih se nahajajo ustanove, ki jim zakonodaja določa prijavno obveznost (kot so npr. domovi za starejše občane, dijaški in študentski domovi in podobno) in kjer je največ tujcev. Obenem se v podatkih za Maribor v letu 2009 upošteva tudi priključitev naselja Košaki k Mariboru.

- obdobje med letoma 1981 in 1991 – v začetku 80. let 20. stoletja je proces klasične urbanizacije s priseljevanjem prebivalstva iz manj razvitih območij SV Slovenije in drugih republik bivše Jugoslavije postopoma pričel nadomeščati proces suburbanizacije z razseljevanjem mestnega prebivalstva v okolico, ki ga je še

pospešilo zaostajanja v gospodarskem razvoju Maribora. Obenem se je močno zmanjšala tudi rodnost prebivalstva, tako da je bil naravni prirast prebivalstva v mestu konstantno negativen vse od leta 1985 dalje. Stagnacija oziroma zmanjšanje števila prebivalstva je bila v Mariboru opazna prej kot v drugih večjih mestih v Sloveniji in je vplivala, da se je med letoma 1981 in 1991 število prebivalcev v mestu zmanjšalo za 2.152 oseb (za 2 %).

- obdobje med letoma 1991 in 2002 (po nekaterih podatkih do 2008) predstavlja obdobje močne depopulacije. Zaradi gospodarske stagnacije in propada velikih industrijskih podjetij ter družbeno-gospodarskega zaostajanja za območjem osrednje Slovenije se je močno zmanjšala rodnost in tudi priseljevanje v mesto, obenem pa se je okrepilo odseljevanje (zlasti v obmestje Maribora, pa tudi širše, zlasti v Ljubljano). Nekaj prebivalcev je v mesto pritegnil razvoj visokega šolstva in razvoj drugih kvartarnih dejavnosti, ki je nekoliko zajezil odseljevanje visokokvalificiranih kadrov. Leta 1991 je v Mariboru živelo 103.961 prebivalcev, leta 2002 pa le še 93.847, kar pomeni zmanjšanje za 10.114 oseb (t. j. za 9,7 % oziroma s povprečno letno stopnjo okoli 1 %). V primerjavi z drugimi večjimi mesti v Sloveniji izkazuje Maribor v tem obdobju največjo depopulacijo, ki se je nadaljevala tudi po letu 2002, vendar natančni podatki o številu prebivalcev v mestu med letoma 2002 in 2008 tudi na SURS niso dostopni, analiza naravnega in selitvenega gibanja prebivalstva pa kaže, da se je depopulacija po letu 2002 nadaljevala. Vendar pa je potrebno opozoriti, da podatki o številu prebivalcev ter naravnem in selitvenem gibanju izhajajo iz dveh različnih virov in niso neposredno primerljivi, saj migracija tujcev temelji zgolj na ocenah.

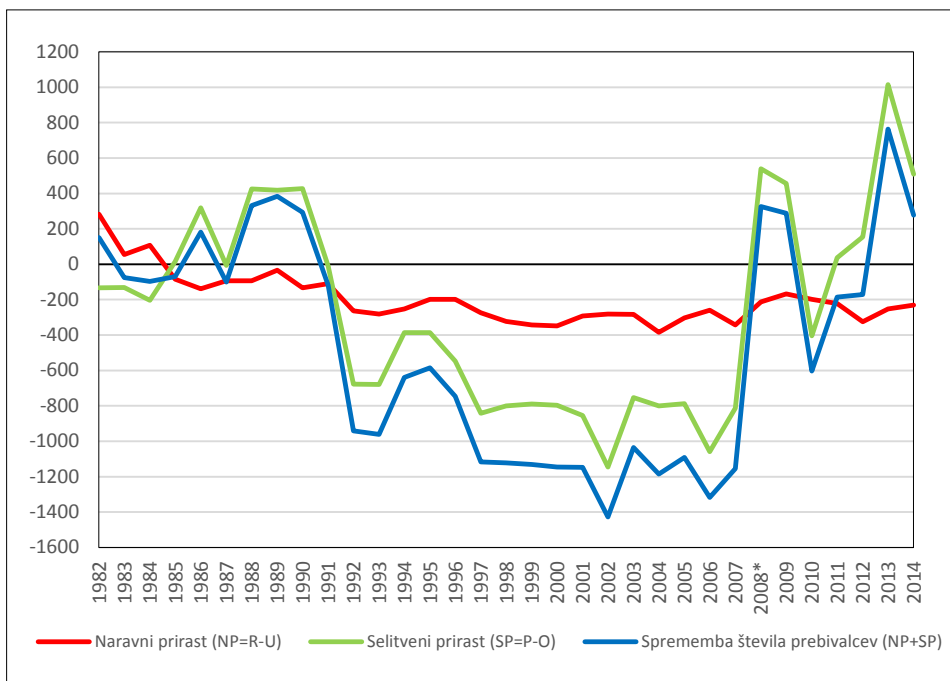
- obdobje med letoma 2009 in 2015 predstavlja obdobje ponovne stagnacije števila prebivalstva. V začetku leta 2008 je v Mariboru živelo 93.584 prebivalcev, njihovo število se je po spremembi metodologije »administrativno« povečalo za nekaj tisoč, zlasti na račun upoštevanja stanovalcev v študentskih domovih v Mariboru, tujcev, k mestu pa po priključili tudi naselje Košaki z nekaj več kot 1.000 prebivalci. Podatki po letu 2009 kažejo na stagnacijo ali majhno povečanje števila prebivalcev v mestu (95.881 prebivalcev leta 2015), ki je posledica ponovnega pozitivnega selitvenega prirasta; v tem obdobju zlasti med občinami v Sloveniji.

4. Naravno in selitveno gibanje prebivalstva

Analiza naravnega in selitvenega gibanja prebivalstva omogoča opredeliti procese, ki so vplivali na zmanjšanje števila prebivalcev v mestu Maribor po letu 1981. Naravni prirast prebivalstva je bil v začetku 80. let še pozitiven, vendar se je že močno zmanjšal v primerjavi s predhodnim obdobjem. Že leta 1985 je bilo v Mariboru število rojenih (1.073 oseb) prvič manjše od števila umrlih (1.158) in naravni prirast je bil po tem letu konstantno negativen. V drugi polovici 80. let je razlika med številom rojenih in umrlih znašala okoli -100 oseb na leto. Selitveni prirast prebivalstva je bil velik in še vedno pozitiven (v mesto se je priselilo okoli 400 oseb na leto več kot se jih je odselilo), kar je vplivalo na rast števila prebivalcev (Horvat 2006, 46).

V prvi polovici 90. let 20. stoletja se je negativni naravni prirast še povečal (razlika med rojenimi in umrlimi je v povprečju znašala že okoli -220 oseb na leto), temu pa se je v tem obdobju pridružil tudi negativni selitveni prirast (razlika med priseljenimi in odseljenimi je znašala okoli -450 oseb na leto). Odseljevanje se je še intenziviralo v drugi polovici 90. let (ko je razlika med priseljenimi in odseljenimi znašala že več kot -800 oseb na leto), tako da se je v drugi polovici 90. let število prebivalcev v Mariboru v povprečju zmanjšalo za več kot 1.100 oseb na leto. Enaki trendi so se

nadaljevali tudi v obdobju med letoma 2000 in 2007 (razlika med rojenimi in umrlimi je v povprečju znašala okoli -300 oseb na leto, razlika med priseljenimi in odseljenimi pa več kot -800 oseb na leto), tako da se je število prebivalcev v mestu v povprečju zmanjšalo za več kot 1.100 oseb na leto. Posebej dramatično je dejstvo, da se je med letoma 1997 in 2007 število prebivalcev v Mariboru zmanjšalo v povprečju za več kot 1.000 oseb na leto.

Slika 2: Naravno in selitveno gibanje prebivalstva v naselju Maribor med letoma 1982 in 2014.

Vir: SURS (posredovani na zahtevo), 2015.

* SURS od leta 2008 uporablja spremenjeno statistično definicijo prebivalstva (od leta 2008 se upoštevajo tudi selitve tujcev, ki bivajo v Sloveniji več kot eno leto), zato podatki za selitve prebivalstva niso primerljivi s podatki za predhodna leta.

Opomba: Naravni prirast = Rojeni – Umrlí, Selitveni prirast = Priseljeni – Odseljeni, Sprememba števila prebivalcev = Naravni prirast + Selitveni prirast.

V Mariboru je naravni prirast konstantno negativen vse od leta 1985 dalje (v Sloveniji npr. le v obdobju med letoma 1997 in 2005), selitveni prirast pa med letoma 1992 in 2007, ter predstavlja tisti odločilen dejavnik, zaradi katerega je bila depopulacije v mestu v zadnjih desetletjih tako intenzivna. Negativni selitveni prirast je po letu 1991 celo 2 do 3 krat presegal negativen naravni prirast prebivalstva. Analize namreč kažejo, da je k zmanjšanju števila prebivalstva okoli 30 % prispevalo negativno naravno gibanje, okoli 70 % pa negativno selitveno gibanje prebivalstva (Horvat 2006, 59). Migracije so namreč zelo dinamičen proces in rezultat večjega števila dejavnikov, ki se lahko hitro spreminjajo in že v kratkem časovnem obdobju vplivajo tako na število kot na strukturo prebivalstva. Če je bilo v 60. in 70. letih zaradi gospodarske rasti zelo intenzivno priseljevanje v Maribor, se je po letu 1991 to obrnilo povsem v nasprotno smer. Zaradi pomanjkanja delovnih mest je bilo močno tudi izseljevanje v druge občine Slovenije (zlasti v Ljubljano, od koder se po študiju velik

del diplomantov ni vrnil).

V letu 2008 se je spremenila metodologija ugotavljanja selitev prebivalstva, ki od takrat upoštevajo tudi tujce, ki bivajo v Sloveniji več kot eno leto (pred tem so podatki temeljili le na ocenah). Zaradi tega podatki selitvenega prirasta od leta 2008 dalje niso primerljivi s predhodnimi podatki, vendar nakazujejo sedanje demografske trende v Mariboru, ki so mnogo bolj odvisni od selitvenega kot od naravnega gibanja prebivalstva. Naravni prirast prebivalstva je po letu 2008 še vedno konstantno negativen (razlika med rojenimi in umrlimi v povprečju znaša okoli -230 oseb na leto), ob upoštevanju večinoma zopet pozitivnega selitvenega prirasta pa gibanje števila prebivalstva po letu 2008 kaže v povprečju stagnacijo prebivalstva.

Podrobni podatki o selitvenem gibanju prebivalstva za mesto Maribor niso bili dostopni, lahko pa v analizi uporabimo podatke za občino Maribor (saj prebivalci mesta predstavljajo okoli 85 % prebivalstva občine Maribor). Podatki kažejo vpliv pozitivnega selitvenega prirasta s tujino na demografsko gibanje prebivalstva v občini, ki bi občutilo še večjo depopulacijo, če priseljevanja iz tujine ne bi bilo. Selitveni prirast med občinami v Sloveniji je bil namreč med letoma 1995 in 2011 konstantno negativen (s povprečno vrednostjo okoli -650 oseb na leto med letoma 1995 in 2007), selitveni prirast s tujino pa pozitiven (s povprečno vrednostjo okoli 300 oseb na leto med letoma 1995 in 2007).

Preglednica 3: Selitveno gibanje prebivalstva v mestni občini Maribor med letoma 1995 in 2014.

Leto	Priseljeni iz tujine	Priseljeni iz drugih občin v Sloveniji	Odseljeni v tujino	Odseljeni v druge občine v Sloveniji	Selitveni prirast s tujino	Selitveni prirast med občinami v Sloveniji	Skupni selitveni prirast
1995	174	635	65	969	109	-334	-225
1996	115	694	59	1.095	56	-401	-345
1997	78	639	53	1.281	25	-642	-617
1998	290	632	367	1.174	-77	-542	-619
1999	248	681	105	1.403	143	-722	-579
2000	415	685	130	1.454	285	-769	-484
2001	587	677	105	1.439	482	-762	-280
2002	414	768	326	1.619	88	-851	-763
2003	347	720	208	1.293	139	-573	-434
2004	568	816	403	1.485	165	-669	-504
2005	956	924	416	1.602	540	-678	-138
2006	1.425	1.026	941	1.866	484	-840	-356
2007	2.566	1.106	1.005	1.772	1.561	-666	895
2008*	2.290	6.868	1.465	7.011	825	-143	682
2009	2.116	5.033	1.590	5.108	526	-75	451
2010	1.011	5.738	1.113	6.037	-102	-299	-401
2011	1.026	5.909	804	6.108	222	-199	23
2012	1.189	6.485	1.234	6.290	-45	195	150
2013	1.124	6.749	1.002	5.895	122	854	976
2014	1.163	6.719	1.068	6.364	95	355	450

Vir: Medmrežje 2 (SURS, 2015).

* SURS od leta 2008 uporablja spremenjeno statistično definicijo prebivalstva (od leta 2008 se upoštevajo tudi tujci, ki bivajo v Sloveniji več kot eno leto), zato podatki za selitve prebivalstva niso primerljivi s podatki za predhodna leta.

Po letu 2009 se je sicer priseljevanje iz tujine zmanjšalo, vendar pa ima selitveni prirast s tujino še vedno pozitivno vrednost. Obenem je v zadnjih treh letih postal pozitiven tudi selitveni prirast med občinami v Sloveniji, kar kljub negativnem

naravnem prirastu pripomore k stagnaciji oziroma majhnemu povečanju števila prebivalcev v Mariboru v zadnjem obdobju.

5. Starostna in spolna sestava prebivalstva

Staranje prebivalstva je, tako kot v svetu, tudi v Sloveniji proces, ki se mu ni mogoče izogniti. Podaljševanje življenjske dobe je najbolj značilen demografski pojav vsake sodobne družbe in skupaj z nižanjem rodnosti vodi v staranje prebivalstva. Z upadanjem števila rojenih in upočasnjevanjem umrljivosti se spreminja tudi starostna sestava prebivalstva.

Pod pojmom staranje prebivalstva se najpogosteje razume povečanje deleža starega prebivalstva, t. j. prebivalstva v starostni skupini 65 let in več. Glede na vsesplošno (globalno) staranje prebivalstva ter dejstvo, da je proces v polnem zamahu v evropskih državah, se je nekoliko spremenila opredelitev kdaj velja neka populacija za staro. V sodobni literaturi se govori o tipu starega prebivalstva takrat, ko je delež oseb starih 65 let in več med 8 in 12 %, če pa je njihov delež višji od 12 % se govori o tipu izrazito starega prebivalstva (Nejašmić 2005, 179).

Leto 2004 je bila Slovenija na 20. mestu med državami z najvišjim deležem starega prebivalstva na svetu (Kinsella in Phillips 2005, 7). Med letoma 2002 in 2015 se je delež starega prebivalstva v Sloveniji še povečal; in sicer z okoli 15 % na 18 %. Takšno stanje je v največji meri posledica podaljševanja pričakovanega trajanja življenja, predvsem pa nizke rodnosti. Dolgoročne projekcije prebivalstva, ki jih je za države članice EU pripravil Eurostat na podlagi enotne metodologije, do leta 2050 kažejo na še nadaljnje naraščanje deleža starejših. Delež prebivalcev v starosti nad 65 let naj bi se tako v Sloveniji povečal na 31 %, občutno pa se bo povečal tudi delež prebivalstva starejšega od 80 let.

Preglednica 4: Delež starostnih skupin prebivalcev v najpomembnejših mestnih naseljih v Sloveniji v letu 2002 in 2015 (in v primerjavi z mestno občino Maribor).

Mestno naselje	1981			2002			2015		
	0-14 let	15-64 let	65+ let	0-14 let	15-64 let	65+ let	0-14 let	15-64 let	65+ let
Ljubljana	21,5	67,2	10,4	13,6	70,8	15,6	14,0	68,1	17,9
Maribor	20,3	69,0	10,1	12,2	70,5	17,3	11,6	67,6	20,8
Celje	21,1	66,6	10,2	13,7	70,8	15,4	14,2	67,0	18,8
Kranj	24,5	66,7	8,7	14,3	71,8	13,9	15,3	67,6	17,1
Koper	23,3	71,1	5,5	12,6	71,0	16,4	13,0	67,5	19,5
Velenje	28,2	67,8	4,0	14,8	76,5	8,7	14,4	71,1	14,5
Novo mesto	25,3	67,8	6,9	16,1	70,8	13,1	16,2	66,0	17,8
Ptuj	23,8	68,2	8,0	14,2	71,5	14,3	13,2	66,3	20,5
Nova Gorica	25,2	68,1	6,7	12,5	71,9	15,6	13,7	66,3	20,0
Murska Sobota	24,1	68,2	7,6	12,8	73,8	13,4	12,3	65,9	21,8
Slovenj Gradec	26,1	68,1	5,7	16,4	71,1	12,5	14,7	67,0	18,3

Slovenija	23,0	66,0	11,1	15,3	70,0	14,7	14,8	67,3	17,9
M. občina Maribor	-	-	-	12,4	70,5	17,1	11,8	67,4	20,8
Mesto Maribor	-	-	-	12,2	70,5	17,3	11,6	67,6	20,8
Druga naselja v m. občini Maribor	-	-	-	13,6	70,8	15,6	13,1	66,0	20,9

Vir: Medmrežje 2 (SURS, 2015).

Preglednica 5: Indeks staranja prebivalstva in povprečna starost prebivalcev v najpomembnejših mestnih naseljih v Sloveniji v letu 2002 in 2015 (in v primerjavi z mestno občino Maribor).

Mestno naselje	1981		2002		2015	
	Indeks staranja	Povprečna starost	Indeks staranja	Povprečna starost	Indeks staranja	Povprečna starost
Ljubljana	48,5	-	114,8	40,3	128,4	42,1
Maribor	50,0	-	141,7	41,7	179,8	44,4
Celje	47,9	-	112,4	40,0	132,2	43,3
Kranj	35,3	-	97,3	38,8	112,0	41,9
Koper	23,5	-	129,9	40,8	150,1	43,8
Velenje	14,0	-	59,0	36,3	100,9	42,0
Novo mesto	27,1	-	81,6	37,9	109,2	41,6
Ptuj	33,6	-	100,3	39,4	155,0	44,5
Nova Gorica	26,6	-	124,7	40,6	146,4	44,4
Murska Sobota	31,6	-	104,3	39,6	176,9	45,6
Slovenj Gradec	21,9	-	76,0	37,6	124,2	43,0
Slovenija	48,1	-	96,3	39,5	121,4	42,5
M. občina Maribor	-	-	137,3	41,6	176,5	44,5
Mesto Maribor	-	-	141,7	41,7	179,8	44,4
Druge naselja v m. občini Maribor	-	-	115,2	-	159,7	-

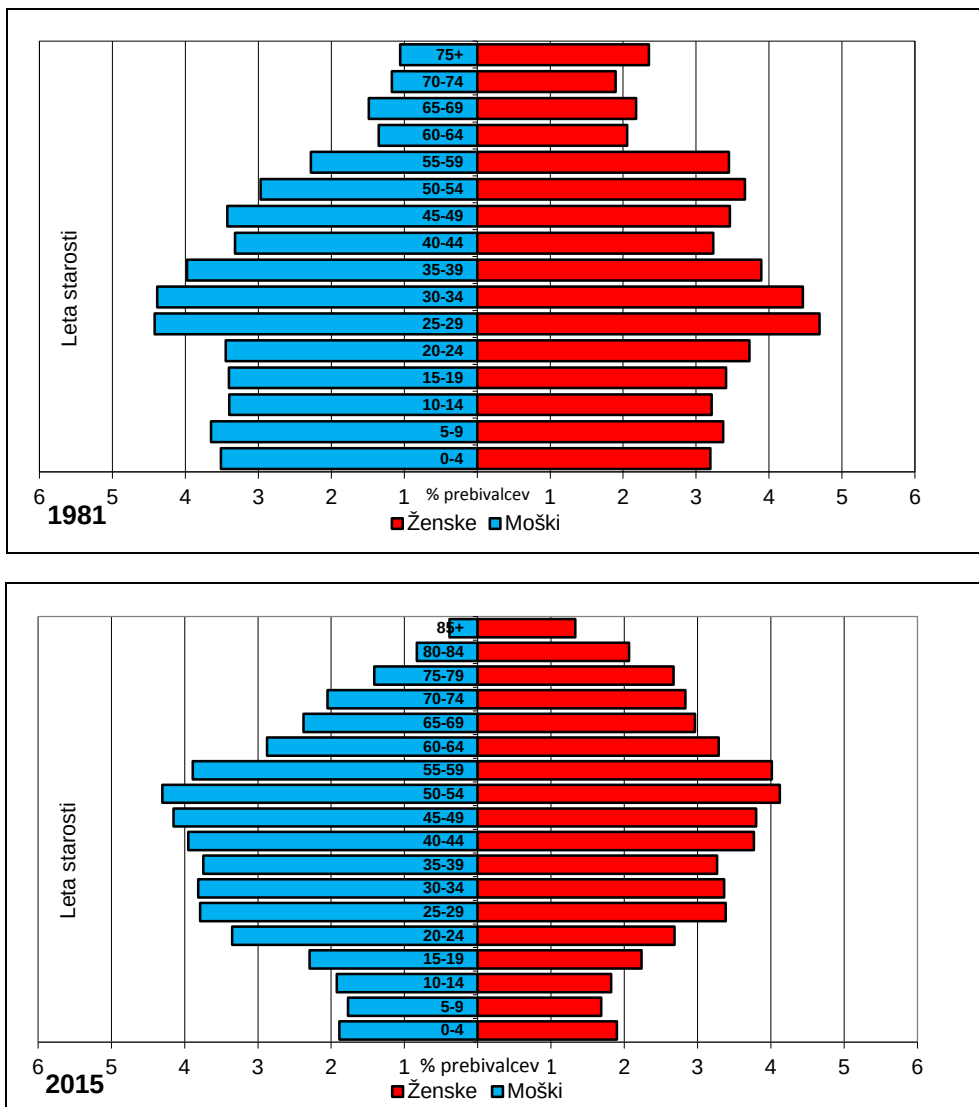
Vir: Medmrežje 2 (SURs, 2015).

Delež mladega prebivalstva je v Sloveniji višji v območjih s sorazmerno višjo rodnostjo in v območjih s pozitivnim selitvenim prirastom. Zlasti območja z izrazitejšo suburbanizacijo, kamor se priseljuje prebivalstvo v zgodnejši ali zreli rodni dobi, imajo tudi višjo rodnosti in s tem višji delež mladega prebivalstva. Na drugi strani so v Sloveniji območja depopulacije z višjim deležem starega prebivalstva, ki se širijo predvsem v perifernih, gričevnatih in hribovitih ter gospodarsko manj razvitih območjih. Proces staranja prebivalstva pa je v zadnjem obdobju zelo opazen tudi v urbanih središčih. V večjih mestih se je namreč v zadnjih dvajsetih letih močno povečal delež starega prebivalstva in posledično indeks staranja. Oba precej presegata vrednosti v območjih v okolici mest.

Mesto Maribor med večjimi slovenskimi mesti že od leta 1981 dalje izkazuje najbolj neugodno starostno sestavo prebivalstva. Izstopa z najmanjšim deležem mladega prebivalstva (v starosti 0-14 let), najvišjim deležem starega prebivalstva (v starosti 65 let in več) in posledično najvišjim indeksom staranja (razmerjem med starim in mladim prebivalstvom) in povprečno starostjo prebivalstva (Horvat 2007, 83).

Že leta 1981 je indeks staranja z vrednostjo 50 presegel vrednost, ki označuje začetek procesa staranja prebivalstva. V letu 2002 je Maribor, v primerjavi z drugimi mesti v Sloveniji, izstopal po precej višjem deležu starega prebivalstva, močno pa je narasel tudi indeks staranja (142); v Ljubljani je znašal 115, državno povprečje pa je bilo 96. Staranje prebivalstva je še posebej očitno v zadnjih letih, saj so se razmere v primerjavi s stanjem v Ljubljani in državnim povprečjem še poslabšale. Tako se je indeks staranja v Mariboru leta 2015 povečal na vrednost 180 (v Ljubljani je v istem obdobju znašal 129, državno povprečje pa je bilo 121), delež starega prebivalstva pa se je povečal na 20,8 % (državno povprečje je 17,9 %). Tudi druga večja mesta v Sloveniji imajo (glede na državno povprečje) nadpovprečno visok delež starega prebivalstva in indeks staranja; z visokim deležem starejšega prebivalstva in visoko vrednostjo indeksa staranja pa se Mariboru v zadnjem desetletju približujejo edino razmere v Murski Soboti.

Zaradi negativnega naravnega in selitvenega prirasta se je število prebivalcev v mestu Maribor od sredine 90. let 20. stoletja do leta 2007 v povprečju zmanjšalo za več kot 1.000 oseb na leto. Analize kažejo, da je k zmanjšanju števila prebivalstva okoli 30 % prispevalo negativno naravno gibanje, okoli 70 % pa negativno selitveno gibanje. Selila se je predvsem mlajša in srednja aktivna generacija, kar je še zmanjšalo rodnost v mestu. V starostni piramidi se ti trendi kažejo v bistveno zoženem spodnjem delu piramide, saj se je število rojenih od leta 1982 z 1262 zmanjšalo na 905 leta 1991 in 672 oseb leta 2004. Leta 2014 se je v mestu rodilo 830 oseb.

Slika 3: Starostna piramida prebivalstva mesta Maribor leta 1981 in 2015.

Vir: Medmrežje 2 (SURs, 2015).

Leta 2015 je tako delež mladega prebivalstva (v starosti do 14 let) znašal le 11,6 %, delež starega prebivalstva (v starosti 65 let in več) se je zvišal na 20,8 %, v starosti

75 let in več pa je bilo 10,0 % prebivalstva. Povedano drugače, starejših od 65 let je bilo skoraj 20.000 oseb, starejših od 75 let pa skoraj 9.600 oseb. Starostna piramida prebivalstva Maribora ima tako vse bolj razširjen vrh, najširša pa je starejša aktivna generacija v starosti med 50. in 59. letom (t. j. generacija mlajšega aktivnega prebivalstva v starosti med 25. in 34. letom iz leta 1981). Glede na navedeno, se bo v naslednjih 10 do 15 letih bistveno povečal delež prebivalstva v starosti 65 let in več, kar bo zahtevalo nove oblike organiziranja dejavnosti v mestu in prilagajanja starejši populaciji.

Tudi mestna občina Maribor v celoti izkazuje neugodno starostno sestavo prebivalstva. Pred nekaj desetletji so druga nemestna naselja v občini zaradi procesa suburbanizacije izkazovala dokaj ugodne razmere, po letu 2000 pa se tudi njih razmere slabšajo. Indeks starosti se je v njih v letu 2015 povečal na 160 in le za 20 indeksnih točk zaostaja za vrednostmi v mestu. S takšnimi vrednostmi indeksa staranja in deleža prebivalstva v starosti 65 let in več se mestna občina Maribor uvršča med demografsko najbolj ogrožene občine v Sloveniji. Seveda se razmere razlikujejo po posameznih naseljih. Tako je v 10-ih naseljih med 32-mi v občini povprečna starost prebivalstva višja od povprečne starosti v občini Maribor, prav tako pa indeks staranja. Z najbolj neugodnimi razmerami izstopajo naselja Jelovec, Brestrnica, Grušova, Laznica, Pekre in Pekel, v katerih so indeksi staranja višji od 200.

Pri analizi spolne sestave prebivalstva izpostavljamo indeks feminitete ki sodi med tiste kazalnike spolne sestave prebivalstva, ki poleg le-te dobro nakazujejo tudi nekatere prebivalstvene značilnosti, ki so posledica staranja prebivalstva, zmanjšanja rodnosti pa tudi položaja žensk v družbi. Označuje razmerje med številom žensk in številom moških, oziroma koliko žensk na 100 moških prebiva v nekem območju.

Preglednica 6: Indeks feminitete vsega prebivalstva in prebivalstva v starosti 65 let in več v najpomembnejših mestnih naseljih v Sloveniji med letoma 1981 in 2015.

Mestno naselje	1981		2002		2015	
	Skupaj	65+	Skupaj	65+	Skupaj	65+
Ljubljana	114,5	180,2	110,9	171,0	108,7	153,8
Maribor	110,6	174,3	111,3	178,3	104,3	155,5
Celje	112,8	174,1	109,0	172,8	103,2	154,6
Kranj	112,4	167,1	108,4	183,2	102,7	155,7
Koper	103,0	130,4	104,8	154,1	106,0	154,1
Velenje	100,7	165,0	100,0	144,7	98,9	130,5
Novo mesto	109,4	201,3	109,0	161,9	106,2	160,2
Ptuj	110,9	200,6	109,5	186,6	105,1	156,7
Nova Gorica	104,4	155,0	107,9	172,3	112,4	173,9
Murska Sobota	111,4	159,4	113,5	183,2	114,6	151,9
Slovenj Gradec	107,7	182,6	109,8	162,1	107,4	153,0
Slovenija	105,9	162,6	104,9	169,0	101,8	144,0
Mestna občina Maribor	-	-	109,7	172,2	103,9	152,0
Mesto Maribor	-	-	111,3	178,3	104,3	155,5

Vir: Medmrežje 2 (SURS, 2015).

V mestih, za katere je značilno intenzivno staranje prebivalstva, imajo indeksi feminitete v povprečju višje vrednosti, saj imajo ženske daljšo pričakovano trajanje življenja. Če je razlika v deležu obeh spolov velika, lahko to sproži pomembne spremembe pri obnavljanju prebivalstva in njegovi starostni sestavi. Neizenačenost spolne sestave lahko ovira sklepanje zakonskih zvez, fertilnost, rodnost in na koncu zmanjšuje naravni prirastek, vse to pa lahko škodi tudi ekonomskemu razvoju.

Leta 2015 je imel indeks feminitete v Sloveniji vrednost 101,8. V večjih mestih je bil najvišji v tistih, za katere je značilno intenzivno staranje prebivalstva, vendar pa pri tem kriteriju mesto Maribor ni izstopalo z najvišjo vrednostjo (ta je bila precej višja npr. v Murski Soboti in Novi Gorici).

6. Izobrazbena sestava prebivalstva

V sodobnih družbah je izobrazbena sestava ključna prvina, ki zaznamuje razvoj. Ne označuje le strokovne usposobljenosti za opravljanje poklicev, pač pa posredno tudi inovacijsko sposobnost okolja za prilagajanje sodobnim izzivom v postindustrijski družbi. Čim višja je stopnja izobrazbene ravni prebivalstva, tem višja je običajna absorpcijska moč družbe pri nastajanju t. i. »učecih se regij«. Zato je stopnja izobraženosti prebivalstva (zlasti delež prebivalstva z visokošolsko in univerzitetno izobrazbo) eden najpomembnejših analitskih kazalnikov gospodarske in splošne družbene razvitosti določenega območja.

Med letoma 1991 in 2014 se je izobrazbena sestava prebivalstva Slovenije precej izboljšala. Leta 1991 je imela še skoraj polovica prebivalstva končano le osnovno šolo ali manj, leta 2014 pa le še okoli četrтина. Delež prebivalstva s končano srednjo izobrazbo, se je močno povečal do leta 2002, nato pa se je pričel zmanjševati na račun močnega povečanja deleža prebivalstva z višjo ali visoko izobrazbo, ki je narasel na več kot 20 % v letu 2014. Moški imajo v povprečju višjo izobrazbo kot ženske.

Preglednica 7: Delež prebivalstva v starosti 15 let in več glede doseženo stopnjo izobrazbe v najpomembnejših mestnih naseljih v Sloveniji v letu 2002 in 2014 (in v primerjavi z mestno občino Maribor).

Mestno naselje	2002			2014		
	Osnovno- šolska ali manj	Srednje- šolska	Višje ali visoko- šolska	Osnovno- šolska ali manj	Srednje- šolska	Višje ali visoko- šolska
Ljubljana	21,5	54,3	24,2	19,1	49,8	31,1
Maribor	23,4	59,0	17,6	19,5	56,3	24,2
Celje	25,5	57,3	17,3	23,2	52,6	24,2
Kranj	30,6	52,9	16,5	25,1	51,8	23,1
Koper	28,3	54,3	17,5	26,9	52,1	21,0
Velenje	30,3	58,3	11,4	25,9	55,8	18,3
Novo mesto	26,9	53,6	19,6	23,3	49,3	27,4
Ptuj	23,4	60,5	16,1	20,4	56,4	23,2
Nova Gorica	26,6	54,2	19,1	26,0	49,1	24,8
Murska Sobota	24,7	56,2	19,1	20,9	53,0	26,1
Slovenj Gradec	27,9	56,3	15,8	24,1	52,9	23,0
Slovenija	33,0	54,1	12,9	26,7	52,7	20,5
Mestna občina Maribor	24,0	58,8	17,2	19,7	56,1	24,1
Mesto Maribor	23,4	59,0	17,6	19,5	56,3	24,2
Druga naselja v mestni občini Maribor	27,2	57,5	15,3	21,1	55,3	23,6

Vir podatkov: Medmrežje 2 (SURS, 2015).

Podatki kažejo, da mesto Maribor, kot drugo največje mesto in univerzitetno mesto, glede na delež prebivalstva z doseženo višje ali visoko šolsko izobrazbo izgublja svoj položaj. Poleg Ljubljane, ga z višjim deležem presegajo Novo mesto, Nova Gorica in celo Murska Sobota. Razlog lahko iščemo predvsem v dejstvu, da se je v procesom suburbanizacije izseljevalo predvsem bolj izobraženo prebivalstvo, obenem pa se velik del študentov, ki gre iz Maribora na študij v Ljubljano, po zaključku študija ne vrne v

Maribor, predvsem zaradi velikega pomanjkanja ustreznih delovnih mest v mestu.

V letu 2014 se je zmanjšala tudi razlika v deležu višje in visokošolsko izobraženih med mestom in drugimi naselji v mestni občini Maribor, v kar 9-ih naseljih v občini pa je ta delež celo višji kot je v mestu Maribor.

7. Zaključek

Staranje prebivalstva predstavlja zaskrbljujoč proces, ki utegne v prihodnosti močno vplivati na ekonomski in prostorski razvoj mest v Sloveniji. V začetku 80. let 20. stoletja je namreč v večjih slovenskih mestih proces klasične urbanizacije s priseljevanjem prebivalstva iz manj razvitih območij Slovenije in drugih republik bivše Jugoslavije prišel postopoma nadomeščati proces suburbanizacije z odseljevanjem mestnega prebivalstva v okolico. Pri tem procesu predstavlja močan dejavnik zlasti selitev mladih družin. V 90. letih se je tudi iz Maribora močno okrepilo odseljevanje, ki ga je še posebej pospešil propad velikih industrijskih podjetij, visoka brezposelnost, visoki življenjski stroški v mestu pa tudi splošno družbeno-gospodarsko zaostajanje območja za osrednjo Slovenijo.

Suburbanizacija ter močno zmanjšana rodnost, posledično pa staranje mestnega prebivalstva so povzročili, da se je v obdobju med letoma 1991 in 2002 število prebivalcev v mestu Maribor zmanjšalo kar za 9,7 %, kar pomeni zmanjšanje za več kot 1.000 oseb na leto. Analize kažejo, da je k zmanjšanju okoli 30 % prispevalo negativno naravno gibanje, okoli 70 % pa negativno selitveno gibanje. Naravni prirast je v Maribor namreč konstantno negativen že vse od leta 1985 dalje (v Sloveniji npr. le v obdobju med letoma 1997 in 2005), selitveni prirast pa med letoma 1992 in 2007, ter predstavlja tisti odločilen dejavnik, zaradi katerega je bila depopulacije v Mariboru v zadnjih desetletjih tako intenzivna. Negativni selitveni prirast je po letu 1991 celo 2 do 3 krat presegel negativni naravni prirast prebivalstva in v primerjavi z drugimi večjimi mesti v Sloveniji izkazuje Maribor v tem obdobju največjo stopnjo depopulacije. Iz Maribora se je selila predvsem mlajša in srednja aktivna generacija, kar je še zmanjšalo rodnost v mestu.

Poseben problem predstavlja tudi izseljevanje predvsem bolj izobraženega prebivalstva, obenem pa se velik del študentov, ki gre iz Maribora na študij v Ljubljano ali drugam, po zaključku študija ne vrne v Maribor, predvsem zaradi velikega pomanjkanja ustreznih delovnih mest v mestu. Zadnji podatki celo kažejo, da mesto Maribor, kot drugo največje mesto in univerzitetno mesto, glede na delež prebivalstva z doseženo višje ali visoko šolsko izobrazbo izgublja svoj položaj drugega najpomembnejšega mesta v državi. Poleg Ljubljane, ga z višjim deležem presegajo Novo mesto, Nova Gorica in celo Murska Sobota.

Po spremembi metodologije (t. j. statistične definicije prebivalstva, ki je zajelo kot prebivalce v mestu tudi tiste, ki so imeli v naselju prijavljeno začasno bivališče za leto dni ali več) se je število prebivalcev v Mariboru v letu 2009 »administrativno« povečalo (zlasti na račun upoštevanja stanovalcev v študentskih domovih in domovih za starejše, idr.), vendar pa tudi podatki po letu 2009 kažejo na stagnacijo ali rahlo zmanjšanje števila prebivalcev. Ker je prebivalstvo Maribora je vsako leto v povprečju starejše, demografske projekcije za v prihodnje kažejo na nadaljnje zmanjševanje števila prebivalcev.

Med večjimi slovenskimi mesti Maribor že od leta 1981 izstopa z najmanjšim deležem

mladega prebivalstva (v starosti 0-14 let), najvišjim deležem starega prebivalstva (v starosti 65 let in več) ter posledično z najvišjim indeksom staranja (razmerjem med starim in mladim prebivalstvom) in povprečno starostjo prebivalstva. Že leta 1981 je indeks staranja z vrednostjo 50 presegel vrednost, ki označuje začetek procesa staranja prebivalstva. V letu 2002 je Maribor, v primerjavi z drugimi mesti, izstopal po precej višjem deležu starega prebivalstva, močno pa je narasel tudi indeks staranja. Staranje prebivalstva je še posebej očitno v zadnjem desetletju, saj so se razmere v primerjavi s stanjem v Ljubljani in državnim povprečjem še poslabšale. Tako se je indeks staranja v Mariboru leta 2015 povečal na vrednost 180 (v Ljubljani je v istem obdobju znašal 129, državno povprečje pa je bilo 121).

V starostni piramidi prebivalstva v Mariboru se ti demografski trendi kažejo v bistveno zoženem spodnjem delu piramide, saj se je število rojenih od leta 1982 s 1262 zmanjšalo na 672 v letu 2004, leta 2014 pa se je v mestu rodilo 830 oseb. Leta 2015 je tako delež mladega prebivalstva (v starosti do 14 let) znašal le 11,6 %, delež starega prebivalstva (v starosti 65 let in več) se je zvišal na 20,8 %, v starosti 75 let in več pa je bilo kar 10,0 % prebivalstva. Starostna piramida prebivalstva Maribora ima tako vse bolj razširjen vrh, najširša pa je starejša aktivna generacija v starosti med 50. in 59. letom. Glede na navedeno, se bo v naslednjih 10 do 15 letih bistveno povečal delež prebivalstva v starosti 65 let in več, kar bo zahtevalo nove oblike organiziranja dejavnosti v mestu in prilagajanja starejši populaciji.

Problematika reševanja demografskih problemov je večplastna in zajema strategije in ukrepe na različnih nivojih (od nacionalne, regionalne do lokalne ravni) in na različnih področjih življenja in dela (od politike, gospodarstva, urejanja prostora, prometa, infrastrukture, zdravstva in socialnega varstva, šolstva, idr.) in zahteva interdisciplinarno in usklajeno delovanje vseh deležnikov v procesu odločanja. Pri tem je potrebno na eni strani uvajati ukrepe, s katerimi se bo poskušalo spodbujati povečanje števila prebivalcev v mestu, na drugi strani pa ukrepe, ki bodo prilagojeni vse bolj starajoči populaciji, pa tudi v primeru večjega zmanjšanja števila prebivalcev. Obstaja že vrsta pobud in strategij, povezanih s to tematiko na evropski, kot tudi na nacionalni in regionalni ravni, ki jih je potrebno upoštevati pri nadaljnji strategiji razvoja mesta Maribor, obenem pa jih nadgraditi z delovanjem na lokalni ravni.

Pri izdelavi strategij in ukrepov za spodbujanje demografskega razvoja, ki so v domeni mesta, je potrebno delovati predvsem na področju ukrepov za zagotavljanje pogojev za spodbujanje investicij in pridobivanje novih delovnih mest (kar bo okrepilo gospodarsko aktivnost v mestu) ter na drugi strani na področju ukrepov za zagotavljanje pogojev za gradnjo novih stanovanj. V predhodnih obdobjih so se najbolj ugodne demografske razmere kazale predvsem v robnih delih mesta (zlasti v območjih s prevlado individualnih družinskih hiš, ki so pogosto dovolj velike za dve generaciji, tako da je odseljevanje manjše in demografske razmere v teh območjih niso tako kritične). S spremenjeno urbanistično politiko v zadnjem obdobju pa je prišlo tudi do gradnje stanovanjskih območij znotraj mesta (zapolnjevanje prostora, revitalizacija, sanacija), kar se že kaže v izboljšanju demografskih razmer v teh delih mesta. Obenem je potrebno delovati tudi na področju spodbujanja ukrepov za izboljšanje materialnih razmer za mlade družine in družine z več otroci ter vseh ukrepov za t. im. »otrokom in družinam prijazno mesto«.

Literatura

- Horvat, U. 2006: Razvoj prebivalstva v mestu Maribor v obdobju med letoma 1981 in 2002. *Revija za geografijo - Journal for Geography*, 1-1. Maribor. Str. 41-62.
- Horvat, U. 2007: Starostna sestava prebivalstva v mestu Maribor v obdobju med letoma 1981 in 2002. *Revija za geografijo - Journal for Geography*, 2-2, Maribor. Str. 81-100.
- Kinsella, K.; Phillips, D. R. 2005: Global Aging: The Chalange of Success, Population Reference Bureau, <http://www.prb.org/pdf05/60.1GlobalAging.pdf> (28. 10. 2007).
- Nejašmić, I. 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima. Školska knjiga, Zagreb.
- Pelc, S. 2012: Demographic characteristics of population of slovenian cities in the first decade of 21st century. *Revija za geografijo - Journal for Geography*, 7-2. Maribor. Str. 7-24.
- Ravbar, M. 1989: Novejši tokovi urbanizacije v SR Sloveniji. Dela 6. Ljubljana. Str. 218-229.
- Rebernik, D. 1999: Prebivalstveni razvoj Ljubljane po letu 1945. *Geografski vestnik* 71. Ljubljana. Str. 41-60.
- Zavodnik Lamovšek, A.; Drobne, S.; Žaucer, T. 2008: Small and medium-size towns as the basis of polycentric urban development. *Geodetski vestnik*, 52/2008-2, Ljubljana. Str. 290-312.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 1981, 1991, 2002. SURS, Ljubljana.
- Medmrežje 1:
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=1608> (1.10.2015)
- Medmrežje 2:
http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp (1.10.2015)

POPULATION DEVELOPMENT AND POPULATION CHARACTERISTICS IN THE CITY OF MARIBOR BETWEEN 1961 AND 2015

Summary

The population development in the city of Maribor after 1961 basically followed the tendencies of other larger Slovene cities, but the process of depopulation, however, have been most intensive in Maribor. In the beginning of the 1980s, the process of classical urbanization slowly began to be replaced by the process of suburbanization, as the population in the towns in Slovenia started to move into suburbs. In the beginning of the 1990s, the emigration from Maribor also strengthened a lot. It was encouraged especially by the financial crash of the big industrial companies in Maribor, a high degree of unemployment, the high living costs in the town and a general socio-economical lagging behind in comparison to the central part of Slovenia.

Constantly negative natural growth could be observed in Maribor from 1985 onwards, while a negative migration growth have been present between 1992 and 2007. From the mid-1990s the number of inhabitants in Maribor annually decreased by around 1,100 persons. Analyses have shown that around 30% of the decrease in the number of inhabitants in Maribor is the result of a negative natural growth, while around 70% are the result of a negative migration growth of the population. Available data reveal that merely one third of the population migrated to the environs of Maribor. Of the remaining two thirds, one third moved to the wider Podravje region, which is also experiencing stagnation in economic situation, and the other third into the Central Slovene region.

All this processes led to the decrease in the number of inhabitants in Maribor by 9.7% between the years 1991 and 2002. After year 2000, the conditions even deteriorated and the intensive depopulation and the ageing of the population continued. Following a change of methodology (i.e. new statistical definition of population covered as residents in the city also those who had in the settlement declared a temporary residence for a year or more), the number of inhabitants in Maribor in 2009, "administrative" increase (in particular due to taking into account residents in the student dormitories and homes for seniors, etc.). However, the data after 2009 indicate a stagnation or slight decrease in the number of inhabitants. As the population of Maribor is every year older, demographic projections for the future shows a continued decrease in the number of inhabitants.

Maribor is also showing the most unfavorable age structure of the population with the highest share of the elderly population and the highest aging index. Furthermore, according to the last census Maribor lags behind other towns also in the share of population with high school education, although it is the second largest university town in Slovenia.

Considering the established demographic characteristics, and significant increase the share of the population aged 65 years and over in the next two decades, this will require new ways of organizing activities in the city and its adaption to the elderly population. In 2015, the percentage of the young population (up to the age 14) represented only 11.6%, while the share of the old population (over 65 years) increased to 20.8%, and the age index increased to 180 (its value is 58% above the state average). The peak of the age pyramid of the Maribor population is thus widening, and the broadest part consist the older active generation aged between 50 and 59 years.

VREDNOTENJE TRAJNOSTNE ZASNOVE DVOJEZIČNE STRATEGIJE ZAŠČITE VODNIH VIROV

Ana Vovk Korže

Ddr., prof. geografije, red. prof.

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Koroška cesta 160, SI - 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: ana.vovk@uni-mb.si

UDK: 911.2:911.62

COBISS: 1.01

Izvleček

Vrednotenje trajnostne zasnove Dvojezične strategije zaščite vodnih virov

Dokument s polnim naslovom »Dvojezična strategija zaščite vodnih virov s konceptom trajnostnega razvoja čezmejnega projektnega območja« je nastal v okviru projekta Trajnostno upravljanje z vodnimi viri na čezmejnem območju med Slovenijo in Hrvaško v letih 2014 in 2015. Dvojezična strategija je osnova za izvajanje projektnih aktivnosti v regiji, saj vključuje rešitve za odvajanje in čiščenje odpadne vode ter sisteme za zaščito površinske in podtalne vode. Ker dosedanje izkušnje kažejo, da so strategije napisane sektorsko in da kljub poudarjanju trajnosti v resnici niso trajnostno zasnovane, smo z metodo štirih kapitalov (M4K), ki se uporablja za vrednotenje trajnosti, opravili analizo Dvojezične strategije z vidika trajnostne zasnove. Merili smo povezanost predlaganih ukrepov v Dvojezični strategiji z štirimi kapitali, ki veljajo za steber trajnostnega razvoja (ekonomski, socialni, okoljski in človeški kapital). Rezultat trajnostne zasnove Dvojezične strategije je pomemben za načrtovalce projektov v regiji ter lokalno skupnost, saj pokaže povezljivost med različnimi področji s ciljem, da se tovrstne strategije izogibajo ozko sektorskim pristopom, ki nimajo pozitivnega vpliva na življenje ljudi.

Ključne besede

ekosistemski pristop, čezmejno območje med Dravo in Muro, metoda štirih kapitalov, Strategija upravljanja z vodnimi.

Abstract

Valuation of sustainable design of the bilingual strategy for the protection of water resources

The area of Pomurje, Spodnje Podravje and Međimurje have in common geographical, cultural, developmental and environmental characteristics. The pollution of underground and surface water is a consequence of burdens from dispersed sources of intensive agriculture and dispersed urbanization. These are also the characteristics of the whole cross-border project area. The strategy followed the example of the regular estimation techniques of the influence of spatial intervention on the environment and later on also expanding into a method of strategic environmental estimation. For the valuation of the sustainable design of bilingual strategy the M4K that was developed by English "green" economist Paul Ekins (2008), was used. The strategy followed the example of the regular estimation techniques of the influence of spatial intervention on the environment and later on also expanding into a method of strategic environmental estimation. Assessment of measurements for reaching sustainability shows a poor connection between capitals because the measurements are divided into sectors.

Key words

Water, agriculture, environment, sustainability, Podravje, Pomurje.

Uredništvo je članek prejelo 4.11.2015

1. Uvod

Upravljanje z vodami je ena glavnih tem 21. stoletja, saj se zaradi povečane porabe količina vodnih virov naglo zmanjšuje, predvsem pa je ogrožena njihova kakovost. Poudarek je na vodnih virih v globalnem merilu, predvsem je pomemben miselni preskok iz izkoriščanja vodnih virov v sonaravno upravljanje z vodnimi viri (Concept of landscape 2007; What is landscape sensitivity 2011). Voda kot naravni vir je ena od dobrin, ki pogojuje tako človekov obstoj in zdravo življenje kot tudi gospodarski razvoj. Voda je ena najbolj pomembnih strateških dobrin vsakega naroda, vsakega naselja in vsakega človeka. Z vodo moramo ravnati na način, ki bo tudi prihodnjim generacijam omogočil zadostne količine in njeno ustrezno kakovost (Dvojezična strategija 2015).

Dvojezična strategija zaščite vodnih virov je bila izdelana za čezmejno območje med Dravo in Muro, kjer je značilna razpršena poselitev, kar je posledica predvsem reliefnih razmer in zgodovinskih okoliščin. Območje Pomurja, Spodnjega Podravja in Međimurja povezujejo številne skupne geografske, kulturne, razvojne in okoljske značilnosti, predvsem pa geografska lega med porečji reke Mure in Drave (Slika 1). Za doseganje zadostne stopnje trajnostnega demografskega in gospodarskega razvoja obmejnega območja je med drugim potrebno zagotoviti ustrezno skupno trajnostno upravljanje z vodami, še posebej ustrezno zbiranje in čiščenje odpadnih voda in zaščita vodnih virov območja. Onesnaženje podzemnih in površinskih voda je predvsem posledica obremenjevanja iz razpršenih virov intenzivnega kmetijstva in razpršene urbanizacije, značilno za celotno čezmejno projektno območje (Dvojezična strategija 2015).

Slika 1: Karta območja Dvojezične strategije zaščite vodnih virov.
Vir: Dvojezična strategija, 2015.

V projektu Dobra voda za vse (<http://www.dobravodazavse.com/>) čezmejno projektno območje zavzema meje med Podravjem, Pomurjem in Međimursko županijo. Vključenih je bilo 14 pomurskih in 9 podravske občine na slovenski ter 6 občin Međimurske županije na hrvaški strani s skupno površino 1327 km².

Preglednica 1: Občine čezmejnega projektne območja.

SLOVENSKE OBČINE		HRVAŠKE OBČINE
PODRAVJE:	POMURJE:	MEĐIMURSKA ŽUPANIJA:
- Benedikt	- Apače	- Sveti Martin na Muri
- Cerkevjak	- Beltinci	- Gornji Mihaljevec
- Juršinci	- Črenšovci	- Selnica
- Lenart	- Gornja Radgona	- Grad Mursko Središče
- Sveti Andraž v Slovenskih goricah	- Križevci	- Sveti Juraj na Bregu
- Ormož	- Lendava	- Štrigova
- Sveta Ana	- Ljutomer	
- Središče ob Dravi	- Murska Sobota	
- Sveti Tomaž	- Radenci	
	- Razkrižje	
	- Sveti Jurij ob Ščavnici	
	- Tišina	
	- Velika Polana	
	- Veržej	

Na projektnem območju so zaloge podzemne vode skromne in so omejene zgolj na vodonosnike z medzrnsko poroznostjo, ki se nahajajo v ravninskem delu ob Muri. V gričevnatih območjih prevladujejo kamnine z medzrnsko ali razpoklinsko poroznostjo, ki lahko zadržijo le manjše količine padavin, zato so izviri večinoma manj vodnati in pogosto presahnejo. V dolinah manjših vodnih tokov so sedimentne kamnine, ki so podobno slabo porozne in tudi njihova debelina ne omogoča akumulacije večje količine podzemne vode. Majhna dinamična izdatnost vodonosnikov ob Muri je posledica njihove skromne debeline, saj večinoma ne presegajo 10 metrov, vplivata pa tudi skromna količina padavin in poroznost odloženih usedlin, zaradi tega so izredno občutljivi na onesnaženje. Za obnavljanje zalog podtalnice je večinoma bolj pomemben neposredni dotok padavin, kakor dotok vode iz strug vodnih tokov (Brečko Grubar 2009). Za projektno območje je zato značilna velika pokrajinska občutljivost območij s podtalnico, ki je pogojena s plitvostjo podtalnice in prepustnostjo vrhnje plasti prsti in kamnin nad vodonosnikom. Posledica urbanizacije in velik delež kmetijskih površin povzročata prekomerne vsebnosti hranil v vodi (različna onesnažila, zlasti nitrati in pesticidi, celo presegajo mejne vrednosti) in pomembne hidromorfološke obremenitve na večini vodnih teles. Tako se je gladina podzemne vode med leti 1980 in 1995 v Pomurju znižala za 20 do 25 cm, od začetka 20. stoletja do danes pa do 2 m (Dvojezična strategija 2015).

Za čezmejno projektno območje sta značilna dva tipa naselij. Poleg značilnih dolgih obcestnih vasi v ravninskem delu, so za gričevnate gorice značilna razložena naselja. V obeh primerih govorimo o razpršeni poselitvi z izjemo nekaj regionalnih in lokalnih središč z večjo gostoto poselitve (npr. Murska Sobota, Gornja Radgona, Beltinci, Lendava, Mursko Središče, Selnica). Povprečna gostota poselitve obravnavanega območja je 105,8 preb./km² (PORA 2014; IPOP 2015).

Obravnavano območje je izrazito agrarno. Kmetijstvo je bilo v preteklosti prevladujoča gospodarska panoga, danes pa se z njim še vedno preživlja veliko prebivalcev. Velika večina kmetijskih zemljišč je v zasebni lasti. Največji problem

učinkovite kmetijske proizvodnje je velika razdrobljenost in majhnost obdelovalnih površin. Težavo predstavlja tudi neugodna starostna struktura kmetov in kratkoročna odvisnost od potreb trga. Po tipu kmetovanja prevladujejo kmetije, ki se ukvarjajo s poljedelstvom, sledijo pa kmetije, ki se ukvarjajo z rastlinsko pridelavo in živinorejo. V strukturi kmečkih gospodinjstev prevladujejo mešana gospodinjstva, za katera je značilno, da je eden ali več družinskih članov zaposlenih ali pa prejemajo pokojnino iz naslova minulega rednega delovnega razmerja. Zaradi pridelave poljščin za potrebe na trgu je za območje značilen tudi osiromašen kolobar. Sadi se namreč povečini osnovne poljščine, kot so koruza, silažna koruza, pšenica, sladkorna pesa, krompir, ječmen in oves. Na področju živinoreje prevladujeta govedoreja in prašičereja. Po empiričnih ocenah je kmetijske mehanizacije dovolj, pogosto pa je le-ta zastarela in nerentabilno izkoriščena. V hribovitih predelih prevladujejo vinogradi, kjer gojijo v večini bele sorte vinske trte (Lokalna razvojna strategija »LAS Pri dobrih ljudeh« 2008).

Projektno območje zajema dele naslednjih večjih vodotokov: Mura, Drava, Ščavnica in Ledava. Od teh je Mura prisotna v največji meri, iz slovenskega območja se nadaljuje na Hrvaško. Ocena kemijskega stanja rek predstavlja obremenjenost rek s prednostnimi snovmi, za katere so na območju držav Evropske skupnosti postavljeni enotni okoljski standardi kakovosti. V vodno okolje se odvaja mnogo kemikalij, od katerih je bilo na evropskem nivoju 33 snovi oziroma skupin snovi določenih kot prednostnih. Te snovi so bile izbrane kot relevantne za območje vseh držav Evropske skupnosti zaradi njihove razširjene uporabe in zaradi ugotovljenih povišanih koncentracij v površinskih vodah. Trinajst od skupno 33 snovi je zaradi visoke obstojnosti, bioakumulacije in strupenosti identificiranih kot prednostno nevarnih snovi (npr. kadmij, živo srebro, endosulfan, nonilfenol). Na osnovi izračunane letne povprečne vrednosti posameznih parametrov in časovne vrste letnih povprečnih vrednosti parametrov iz seznama prednostnih snovi, ki se jih določa v sedimentih, ter ob upoštevanju hidrometeoroloških razmer ob posameznih vzorčenjih, se določi ocena kemijskega stanja površinskega vodotoka (dobro oz. slabo) za vsako posamezno merilno mesto za določeno leto.

V letu 2011 so bili v monitoring vključeni vodotoki Mura, Ščavnica, Ledava in Drava, na vsakem je bilo določenih več merilnih mest. Za vsa merilna mesta na projektnem območju je ugotovljeno dobro kemijsko stanje (Dvojezična strategija 2015).

Ekološko stanje površinskih voda se ocenjuje glede na kakovost in sestavo biološke združbe. Razvršča se v pet razredov kakovosti: zelo dobro, dobro, zmerno, slabo in zelo slabo. Ocena ekološkega stanja površinskih voda predstavlja spremembo vrednosti fizikalno-kemijskih, bioloških in hidromorfoloških elementov glede na referenčno stanje, to je stanje povsem ali skoraj brez človekovega vpliva. Stanje izbranih vzorčnih mest je bilo v letu 2011 glede na obremenitve ovrednoteno po treh modulih: trofičnost, saprobnost in hidromorfološka spremenjenost/splošna degradiranost ter glede na prisotnost posebnih onesnaževal.

Od vzorčnih mest na vodotokih, prisotnih na projektnem območju, je relevantno vzorčno mesto Mota na Muri. Dobljeni rezultati ocene ekološkega stanja vodotoka po modulih in glede na posebna onesnaževala za leto 2011 so predstavljeni v Preglednici 2.

Preglednica 2: Uvrstitev vzorčnega mesta Mota na Muri v razrede ekološkega stanja po modulih in glede na posebna onesnaževala za leto 2011.

Saprobnost			Trofičnost		Hidromorfološka spremenjenost	Posebna onesnaževala
Bentoški nevretenčarji	Fitobentos in makrofiti	BPK5	Fitobentos in makrofiti	Nitrat	Bentoški nevretenčarji	
ZELO DOBRO	DOBRO	ZELO DOBRO	DOBRO	DOBRO	ZMerno	DOBRO

Vir: Dvojezična strategija 2015.

V okviru projekta »Dobra voda za vse« se je pokazala potreba po pripravi Dvojezične strategije trajnostnega upravljanja vodnih virov, ki naj bi dolgoročno začrtala trajnostni razvoj projektnega območja. S ciljem, da že v izhodišču preverimo trajnostno zasnovo Dvojezične strategije, smo opravili vrednotenje trajnostne zasnove strategije s pomočjo metodologije štirih kapitalov (M4K), ki je pojasnjena v metodološkem delu prispevka.

Dvojezična strategija čezmejnega upravljanja z vodnimi viri je objavljena na spletni strani projekta Dobra voda za vse (<http://dobravodazavse>). Pri izdelavi tega strateškega razvojnega dokumenta čezmejnega projektnega območja so sodelovali:

- lokalne skupnosti,
- organizacije s področja upravljanja voda,
- komunalna podjetja,
- organizacije s področja kmetijstva,
- razvojne agencije,
- nevladne organizacije s področja naravovarstva.

Strategija je na eni strani analizirala stanje vodnih virov na obravnavanem čezmejnem območju občin, dejavnosti in obremenitve na vodne vire ter na drugi strani opredelila cilje in potrebne ukrepe za njihovo varovanje. Ker je Strategija osnovni dokument za dolgoročno izvajanje projektov v regiji na področju upravljanja z vodnimi viri, je pomembno vedeti, ali je Strategija zasnovana trajnostno. To lahko ugotovimo z prav z M4K. Za usmerjanje trajnostno zasnovanega razvoja potrebujemo celostne pristope vrednotenja razvojnih gibanj in razvojnih načrtov, od investicijskih projektov do politik (proračunov, zakonov) in programov (Radej 2009).

2. Metodologija

Za vrednotenje trajnostne zasnove Dvojezične strategije smo uporabili M4K, ki jo je razvil angleški »zeleni« ekonomist Paul Ekins (2003) in se zgleduje po zdaj že ustaljeni tehniki presoje vplivov posegov v prostor na okolje in kasnejše nadgrajeni v metodo strateških okoljskih presoj, ki sta obe zdaj že postali del pravnega reda tudi evropske skupnosti. Doslej so bile sicer že predlagane različne tehnike merjenja kapitala (npr. Svetovna banka), vendar dajo metode, ki upoštevajo samo denarni tok enostranske rezultate. Srednja pot med metodami vrednotenja, ki zagotavljajo primerljivost (ekonomski vidik) ter kvantitativnimi tehnikami, ki ne omogočajo popolne primerljivosti je metoda karakterizacije. Torej pojave, ki so opredeljeni kakovostno (npr. trajnostni razvoj) označimo kot pozitivne ali negativne. Enak pristop uporabljajo tehnike presoje vplivov (impact assessments). Zato je Eknis predlagal ekspertno ocenjevanje vpliva (pozitivni/negativni) razvojnih ukrepov na štiri vrste kapitala. Tovrstni pristop temelji na ugotovitvah, da k vrednotenju

trajnosti več prispeva raznovrstnost indikatorjev kot iskanje natančnosti nekih domnevno idealnih merjenj (Diener in Suh 1997).

Po M4K razvojne probleme in razvojne ukrepe razvrstimo v štiri skupine: tiste, ki zadevajo gospodarski kapital, socialni, človeški ali naravni kapital. Vsako vrsto kapitala opišemo samo z dvema (ali tremi) regionalno najznačilnejšima indikatorjema, ki jih M4K že opredeljuje. Nato ocenjujemo, kako uresničevanje ukrepov izbranega dokumenta (strategije) ustreza tem izhodiščno postavljenim kriterijem.

Gospodarski kapital opisujeta indikator rasti bruto domačega proizvoda na prebivalca in indikator investicij. Socialni kapital opisujeta indikator nezaposlenosti in migracije. Človeški kapital meri študentski indeks (njihovo število v primerjavi s prebivalstvom) in indeks staranja prebivalstva. Naravni kapital pa opisuje dinamiko izdatkov za varstvo okolja in biodiverziteto. Izbor teh indikatorjev je povzet po projektu SRDTOOLS (Radej 2000). Za vrednotenje razvojne trajnosti niti ni pomemben izbor nekih idealnih indikatorjev (vhodnih informacij), ampak hkratna uporaba različnih indikatorjev, gospodarskih, socialnih, človeških in naravnih ter njihova povezanost.

V prispevku je uporabljena M4K za ocenitev trajnostne zasnove Dvojezične strategije upravljanja z vodami, saj pričakujemo, da je nujno poznati njeno trajnostno usmeritev že sedaj, da se bodo pri izvedbi lahko uresničili načrtani cilji. Iz Dvojezične strategije smo izpisali prioritete (opredeljene so štiri) in sicer:

- ohranjanje voda in upravljanje z vodami,
- infrastrukturna opremljenost,
- okoljsko izobraževanje in osveščanje in
- trajnostno kmetijstvo in razvoj podeželja.

Vsaka prioriteta ima v strategiji opredeljene ukrepe in sicer prva prioriteta jih ima pet, druga šest ter tretja in četrta prioriteta po dva ukrepa (gl. preglednico 2). Ukrepi so izpisani navpično v stolpce in trajnostni učinki so ocenjeni po štirih kapitalih (v navpičnih stolpcih): gospodarski, človeški, socialni in naravni kapital, vsak kapital pa ima po dva parametra, ki jih je opredelil Eknis v metodologiji M4K.

Trajnostni učinek dobimo iz matrike učinkov, ki jo sestavljajo ekspertne ocene vplivov ukrepov na posamezne kapitale. Ekspertne ocene so bile za Dvojezično strategijo pridobljene na delavnicah z lokalnimi skupnostmi, z odločevalci (župani vključenih občin, lokalno prebivalstvo, društva in strokovnjaki). Pri ocenjevanju vplivov ukrepov primerjamo, kako bo posamezni ukrep izbrane prioritete vplival na parametre posameznega kapitala, pri čemer uporabljamo ocene + za pozitivni vpliv, oceno – za negativni vpliv (to pomeni neugoden s stališča trajnosti). Prepoznamo lahko tudi mešane vplive, ki jih označimo s +/- (to oceno damo takrat, kadar je po eni strani pričakovan pozitiven vpliv, nato mu sledi negativni ali pa se oba prepletata).

Ko izpolnimo tabelo vplivov sledi »seštevanje« učinkov po vrsticah za vsak ukrep, kar zapišemo na desni rob (desni stolpec). Za vsak – ali +/- črtamo en + pri seštevanju in v desni stolpec zapišemo skupne ocene takole:

- trije +++ so v skupni oceni šibek pozitivni vpliv (+)
- štirje ++++ v seštevku so pozitivni vpliv (++) in
- pet +++++ je močno pozitivni vpliv (+++) na trajnostni razvoj regije.

Če vplivov ni zaznati, uporabimo 0, kar pomeni, da je ukrep sektorski.

Po stolpcih, kjer spremljamo posamezne kapitale, pa seštevamo drugače, saj moramo upoštevati število ukrepov (če ima neka prioriteta samo dva ukrepa, bo potrebnih manj + kot če ima prioriteta več ukrepov), zato upoštevamo povprečne vrednosti.

Učinki uresničevanja vsakega ukrepa na posamezno vrsto kapitala so prikazani v njenih stolpičnih vsotah in so pridobljeni kot povprečje ocen učinkov ukrepa na dva prej izbrana kriterija oziroma indikatorja, ki reprezentirata glavna problemska področja ocenjevanega dokumenta in posamezne vrste kapitala.

3. Analiza vrednotenja trajnostne zasnove dvojezične strategije upravljanja z vodami

V nadaljevanju sledi ocena Strategije z M4K. Strategija ima štiri prednostne prioritete ter 15 ukrepov za doseganje prioritet, pri čemer so si določeni ukrepi med seboj podobni (Preglednica 3).

Preglednica 3: Predlog ukrepov za varovanje vodnih virov v novem programskem obdobju.

Prioritete (P)	Ukrepi za doseganje prioritet
(P1) Ohranjanje voda in upravljanje z vodami	Izboljšati kakovost površinskih in podzemnih vod Zagotoviti ustrezno kakovost pitne vode Zmanjšati ogroženost zdravja ljudi Celovito ravnati z odpadnimi vodami Revitalizirati jezera in vodotoke ter melioracijske jarke
(P2) Infrastruktura opremljenost	Izboljšati kakovost površinskih in podzemnih vod Zmanjšati porabo vode Zagotoviti ustrezno kakovost pitne vode Zmanjšati ogroženost zdravja ljudi Trajnostno ravnati z okoljem Ustrezno izgraditi infrastrukturo za izboljšanje človekovega življenjskega standarda
(P3) Okoljsko izobraževanje in osveščanje	Zmanjšati ogroženost zdravja ljudi Zmanjšati porabo vode v gospodinjstvih in gospodarstvu
(P4) Trajnostno kmetijstvo in razvoj podeželja	Trajnostno in sonaravno kmetovanje (gospodarjenje z naravnimi viri in okolju prijazni načini pridelave) Izboljšati pogoje za namakanje kmetijskih zemljišč; sonaravni ukrepi za zadrževanje vode

Vir: Dvojezična strategija, 2015.

Za spremljanje vpliva posameznega ukrepa na posamezni kapital smo uporabili naslednjo legendo:

- + pozitiven vpliv
- negativen vpliv
- +/- mešani vpliv
- 0 nevtralen vpliv.

3.1 Prva prioriteta - Izboljšati kakovost vode z revitalizacijami

Preglednica 3 prikazuje učinke uresničevanja P1 prve prioritete na posamezno vrsto kapitala na obmejnem območju med Dravo in Muro v Sloveniji in na Hrvaškem. Ocene so pridobljene z izvedbo delavnic in z ekspertno oceno. Prvi ukrep Izboljšati kakovost voda z revitalizacijami v okviru prve prioritete

Preglednica 4: Ocena trajnostnih učinkov prve prioritete – Ohranjanje voda in upravljanje z vodnimi viri (P1).

Prioriteta	Ukrepi	Gospodarski kapital		Človeški kapital		Socialni kapital		Naravni kapital		Skupaj
		Rast BDP/preb.	Rast naložb	Študentje/preb.	Indeks staranja	Delež nezaposlenih	Indeks migracij	Izdatki za okolje	Biodiverziteta	
P1										
	Izboljšati kakovost voda z revitalizacijami	+	+	0	-	+	+	+	+	++
	Zagotoviti kakovost pitne vode	+	+	0	-	+	+	+	+	++
	Zmanjšati ogroženost zdravja ljudi zaradi odpadne vode	+	+	0	-	+	0	+	+	++
	Celovito ravnati z odpadnimi vodami	+	+	0	-	+	0	+	+	++
	Revitalizirati jezera in vodotoke ter melioracijske jarke	+	+	0	-	+	0	+	+	++
	Skupaj	+	+	0	-	+	0	+	+	
Skupaj		+		0/-		+ / 0		+		+

Ukrep ohranjanje voda in upravljanje z vodnimi viri je namenjen spodbujanju odnosa do narave in bi imel pozitiven vpliv na rast BDP na prebivalca, saj bi povezal podjetja za izvedbo naložb v okolju. Na gospodarski kapital ima prvi ukrep pozitivni vpliv, ukrep pa ne vpliva na človeški kapital, oz. je predlagan ukrep v negativnem odnosu do indeksa staranja prebivalstva. Ukrep neposredno vpliva na socialni kapital in sicer na delež nezaposlenih in indeks migracij, saj je izboljšana kakovost vode bistvena za ljudi. Predlagan ukrep pozitivno vpliva na naravni kapital in sicer

na oba kazalnika, na izdatke za okolje ter na biodiverzitetu. S stališča trajnosti Strategije upravljanja z vodnimi viri imajo predlagani ukrepi šibko pozitivni vpliv. Najšibkejši je vpliv ukrepa na človeški in socialni kapital, najmočnejši pa na gospodarski in naravni kapital, kar je sicer pogosto pri tovrstnih načrtih. Uresničevanje prvega ukrepa v P1 bo zelo koristilo gospodarstvu in naravi, manj pa človeškemu in socialnemu kapitalu, saj so vplivi na izbrane indikatorje mešani.

3.2 Druga prioriteta - Infrastruktura opremljenost

Ocena ukrepov trajnostnih učinkov uresničevanja druge prioritete P2 – infrastruktura opremljenost kaže pozitivni vpliv na ukrepe, skupni vplivi so prav tako pozitivni, izstopa le razmerje med študenti in prebivalstvom, na kar prioriteta nima vpliva. Povezava kapitalov je zaznavna, izstopa le človeški kapital, kjer ga ukrepi ne povezujejo.

Preglednica 5: Ocena trajnostnih učinkov druge prioritete Infrastruktura opremljenost na trajnostno zasnovo Strategije (P2).

Prioritete	Ukrepi	Gospodarski kapital		Človeški kapital		Socialni kapital		Naravni kapital		Skupaj
P2		Rast BDP/preb.	Rast naložb	Študenti/preb.	Indeks staranja	Delež nezaposlenih	Indeks migracij	Izdatki za okolje	Biodiverzitet	
	Izboljšati kakovost površinskih in podzemnih vod	+	+	0	-	+	0	+	+	++
	Zmanjšati porabo vode	-	-	0	0	0	-	-	+	-
	Zagotoviti ustrezno kakovost pitne vode	+	+	0	0	+/-	+	+	+	+
	Zmanjšati ogroženost zdravja ljudi	+	+	0	+	+	+	0	+	++
	Trajnostno ravnati z okoljem	-	-	0	+	+	+	-	-	+/-
	Ustrezno izgraditi infrastrukturo za izboljšanje človekovega življenjskega standarda	+	+	+	0	+	+	+	-	+
	Skupaj	+	+	0	0/+	+	+	+	+	+
			+		0	+			+	+

3.3 Tretja prioriteta - Okoljsko izobraževanje in osveščanje

Ukrepi povezani z izobraževanjem in osveščanjem so slabo povezani z drugimi kapitali, še največja povezljivost je vidna pri biodiverziteti, medtem ko s socialnim kapitalom ti ukrepi niso povezani. To kaže na ozek sektorski pristop, ki v praksi večinoma ne daje pravih rezultatov.

Preglednica 6. Ocena trajnostnih učinkov tretje prioritete Okoljsko izobraževanje in osveščanje.

Prioritete	Ukrepi	Gospodarski kapital		Človeški kapital		Socialni kapital		Naravni kapital		Skupaj
P3		Rast BDP/preb.	Rast naložb	Študenti/preb.	Indeks staranja	Delež nezaposlenih	Indeks migracij	Izdatki za okolje	Biodiverziteta	
	Zmanjšati ogroženost zdravlja ljudi	0	0	+	0	+	+	-	+	0/+
	Zmanjšati porabo vode v gospodinjstvih in gospodarstvu	-	-	0	0	0	0	-	+	0
	Skupaj	0/-	0/-	0/+	0	+ / 0	0/+	-	+	0
		0/-		0		0/+		- / +		0

3.4 Četrta prioriteta - Trajnostno kmetijstvo in razvoj podeželja

Ocena ukrepov za dosego trajnosti kaže slabo povezavo kapitalov, saj so ukrepi zelo sektorsko naravnani. Ukrepa pozitivno vplivata le na izdatke za okolje in biodiverzitetu. Skupna ocena povezljivosti kapitalov je slaba, kar je svarilo Dvojezični strategiji, ki naj bi bila naravna tako, da bi omogočala trajnostni razvoj regije. Če kapitali regije med sabo niso povezani, je težko izvajati projekte, ki bodo omogočali samo podporo enemu sektorju (npr. čiščenje vode, brez vključitve ljudi).

Zbirni rezultati ovrednotenja prioritet pokažejo slabo stanje, saj prioritete ne povezujejo različnih vrst kapitala. Ukrepi, predvideni s strani vseh štirih prioritet imajo zanemarljiv vpliv na trajnostni razvoj regije. Ničla pomeni, da so ukrepi zamišljeni preveč sektorsko in v premajhni povezavi ostalimi ukrepi v regiji. Dvojezična strategija upravljanja z vodami ne bo imela večjega vpliva na trajnostni razvoj čezmejne regije v smislu ocene ukrepov in kapitalov. To je posledica sektorsko naravnih ukrepov, ki med seboj niso povezani. Taki ukrepi zadovoljujejo neposredne interese, zato je njihova multiplikativna moč za regijo skromna, oz. je ni. S tovrstno analizo merimo ravno te povezave in skladnosti. Pri interpretaciji učinkov rezultatov vidimo (navpične kolone), da Dvojezična strategija nima bistvenega vpliva na trajnostni razvoj regije, saj so skupne vrednosti nizke.

Preglednica 7: Ocena trajnostnih učinkov četrte prioritete Trajnostno kmetijstvo in razvoj podeželja.

Prioriteta	Ukrepi	Gospodarski kapital		Človeški kapital		Socialni kapital		Naravni kapital		Skupaj
P4		Rast BDP/preb.	Rast naložb	Študenti/preb.	Indeks staranja	Delež nezaposlenih	Indeks migracij	Izdatki za okolje	Biodiverziteta	
	Trajnostno in sonaravno kmetovanje (gospodarjenje z naravnimi viri in okolju prijazni načini pridelave)	0	0	0	0	+	+	+	+	0/+
	Izboljšati pogoje za namakanje kmetijskih zemljišč; sonaravni ukrepi za zadrževanje vode	0	0	0	0	0	0	+	+	0
	Skupaj	0	0	0	0	+ / 0	+ / 0	+	+	0
		0		0		0	+		+	

Prednost v trajnostno zasnovanih programih bi naj imeli ukrepi, ki z razmeroma nizkimi naložbami prinašajo več delovnih mest. Upoštevati je treba, da čezmejna regija nima programske, kadrovske niti organizacijske moči, da bi v letu ali dveh sploh lahko oblikovali ambiciozen program izboljšanja človeškega kapitala. Pogosto so ukrepi obravnavani nepovezano. Izobraževanje je obravnavano nepovezano z vsemi drugimi sestavinami človeškega kapitala, mnoga področja kot kakovost življenja pa v programu sploh niso zajeta.

Ocena kvalitete ukrepov po obliki soudeležbe, obliki povezave, subsidiarnosti med različnimi nivoji in diverziteti med različnimi pristopi glede na Strategijo kaže slabo sliko, saj je ocenjen z negativnimi točkami. Kot kaže, je kvaliteta ukrepov podlaga za njihovo možnost realizacije. Kvaliteto ukrepov bi lahko izboljšali z drugačno zasnovo programa in ukrepov, ki bi morali izhajati iz lokalnih specifičnosti in povezanosti med ukrepi.

Čezmejna strategija trajnostnega upravljanja vodnih virov je napisana splošno, ukrepi se ponavljajo oz. so si zelo podobni. Odprto ostaja tudi vprašanje izvedljivosti ukrepov brez upoštevanja intergracije trajnosti kot osnove za razvoj regije. Močno ločuje med trajnostnim razvojem in gospodarstvom, še vedno daje osrednjo prednost gospodarskemu kapitalu, brez upoštevanja drugih kapitalov. Z vidika ekosistemskega pristopa se Dvojezična strategija dotika narave in okolja, dejansko pa prioritete niso zasnovane izvedbeno, zato ostaja odprto vprašanje tudi izvedljivost predlaganih ukrepov.

4. Potreba po trajnostni zasnovi ukrepov v strategijah

Trajnostna zasnova pomeni vključevanje vseh stebrov trajnosti, ne le ekonomskega (gospodarskega), ampak tudi socialnega, človeškega in okoljskega. Dosedanji programi so večinoma temeljili na t.i. trdih ukrepih, to je investicijah, gradnjah, brez prave povezljivosti v prostoru. Ukrepi v Dvojezični strategiji pa kažejo ravno obratno sliko: velik poudarek je na naravi, izmed + ocen jih je največ prav pri naravnem kapitalu (Preglednica 10). Za višje končne ocene pri oceni ukrepov bi morali izbrati bolj kompleksne ukrepe, kot so sedaj napisani v Dvojezični strategiji.

Preglednica 10: Skupno vrednotenje prioritet glede na povezavo kapitalov.

Prioriteta	Ukrepi	Gospodarski kapital		Človeški kapital		Socialni kapital		Naravni kapital		Skupaj
		Rast BDP/preb.	Rast naložb	Študenti/preb.	Indeks staranja	Delež nezaposlenih	Indeks migracij	Izdatki za okolje	biodiverziteta	
P1	Skupaj	+	+	0	-	+	0	+	+	+ / 0
P2	Skupaj	+	+	0	0 / +	+	+	+	+	+
P3	Skupaj	0 / -	0 / -	0 / +	0	+ / 0	-	+	+	0
P4	Skupaj	0	0	0	0	+ / 0	+ / 0	+ / 0	+ / 0	+ / 0
	SKUPAJ	0		0		+ / 0		+		

Matrika pokaže povezave med štirimi kapitali, ki jih predvideva konkretni razvojni ukrep. Npr. prva, druga prioriteta služita rasti gospodarskega kapitala, tretja najbolj služi naravnemu kapitalu in četrta izključuje gospodarski in človeški kapital. Tovrstne analize pripeljejo do odgovorov, zakaj mnoge strategije, ki so nastajale več let, v realnosti ne zaživijo.

5. Sklep

Aktiviranje razpoložljivih potencialov, njihova povezava in motivacija ljudi ter urejenost zakonodaje so ključni za zagon samooskrbnosti, ki je vedno posledica povezave kapitalov v regiji. Vse regije imajo socialni (S), naravni (N) in gospodarski (G) kapitali, ki so sami po sebi mrtvi, če niso med seboj povezani, zato je rezultat analize povezljivosti Dvojezične strategije toliko bolj pomemben. Povezljivost sestavljajo vsebine, ki so skupne določeni regiji. Presečno to pomeni, da se vsebina S, N in G spreminja od regije do regije in da ni mogoče uporabiti enakih pristopov za njihove povezave, če ne poznamo njihovih ozadij. Povezava N, G in S so za regije podlaga celostne obravnave in napredka oz. blaginje. Celostni učinki nastajajo šele presečno (Radej 2009). Ravno zato je vsak vidik delnega razvoja s stališča celostne blaginje lahko ocenjen šele glede na sekundarne vplive, ki jih ima na druge delne razvoje, ki imajo drugačne primarne cilje. Samooskrbnost, ki temelji na spoštovanju ekosistemov, lahko s preseki podsistemov razvije mnoge nove preseke, ki pomenijo trdno mrežo in povezavo narave in človeka. Povezljivost kapitalov tudi pomeni, da se aktivirajo »mnoga kolesa«, ki ob skupni viziji peljejo v eno smer, kar je temeljna

razlika od t.i. svetilniških razvojnih pristopov, ki so na zunaj sicer vidni, a v bistvu so enosektorski. Žal je to je prispodoba za velike projekte tudi v Sloveniji, ki dejansko ne prinesejo dolgoročne blaginje, celo nasprotno, ustvarjajo škodo. Zato je smiselno preveriti povezljivost ukrepov strategij in podobnih razvojnih dokumentov, ko je še čas za njihovo dopolnitev in nadgradnjo.

Literatura

- ARSO 2015: Natura 2000 in ekološko pomembna območja. URL: http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso (12.1. 2015).
- Brečko Grubar, V. 2009: Hidrogeografske značilnosti porečja kot osnova za celostno upravljanje s porečjem Mure. V: Tatjana Kikec (ur.). POMURJE – Trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri. Murska Sobota, Zveza geografov Slovenije in Društvo geografov Pomurja, str. 84–92.
- Concept of landscape sensitivity 2007. Landscape Sensitivity. Watershed Management. Freie Universität Berlin. URL: http://www.cms.fu-berlin.de/geo/fb/e-learning/geolearning/en/watershed_management/landscape_sensitivity/concept_landscapesensitivity/index.html (13. 1. 2015).
- Diener, E., Suh, E. 1997: Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators. Social indikator reserach, št. 40, str. 189-216.
- Dvojezična strategija zaščite vodnih virov s konceptom trajnostnega razvoja čezmejnega projektnega območja, 2015. Projekt Dobra voda za vse.
- Eknison, P., Medhrust, J. 2003: Evaluating. The Contribution Of The European Structural Funds to Sustainable Development; presented at the 5th European Conference on Evaluation of Structural funds, Budapest, June 26-27, 2003 http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docgener/evaluation/rado_en.htm.
- IPOP, 2015. Razpršena poselitve in razpršena gradnja. URL: <http://ipop.si/urejanje-prostora/izrazje/razprsenaposelitve-in-razprsenogradnja/> (12. 1. 2015).
- LAS Pri dobrih ljudeh 2008: Lokalna razvojna strategija partnerskih občin Beltinci, Črenšovci, Dobrovnik, Kobilje, Lendava, Odranci, Turnišče in Velika Polana.
- Načrt upravljanja voda za vodni območji Donave in Jadranskega morja 2009 – 2015 (NUV), 2011. Republika Slovenija, Ministrstvo za okolje in prostor, 524 str. URL: http://www.arhiv.mop.gov.si/si/delovna_podrocja/voda/nacrt_upravljanja_voda_za_vodni_obmocji_donave_in_jadranskega_morja_2009_2015/nuv_besedilni_in_kartografski_del/ (pridobljeno 13.1.2015).
- Radej, B. 2009: Drugotni razvoj. Spremna beseda k prevodu dela Serge Latouche, »Preživeti razvoj – Od dekolonizacije ekonomskega imaginarija do gradnje alternativne družbe« (Survivre au développement. De la décolonisation de l'imaginaire économique à la construction d'une société alternative, Editions Mille et une nuits, Pariz, 2004, Založba /cf*, prevedla Katarina Rutar). Ljubljana.
- Radej, B. 2000: Ukradena blaginja, Revija 2000, št. 208-210, maj 2009, Ljubljana, str. 14-33, <http://www.sdeval.si/Objave/Ukradena-blaginja-Komentarji.html>.
- Radej, B. 2009: Relacijsko vrednotenje trajnosti z razširjeno metodo štirih kapitalov. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, Ljubljana, str. 393-401.
- Regionalni razvojni programi statističnih regij: Regionalni razvojni program za Podravske razvojne regije 2007 – 2013.
- Roš, M., Panjan, J. 2012: Gospodarjenje z odpadnimi vodami. Ljubljana, Fit media d.o.o., 148.

- Rozman, R. 2008: Ekološke sledi kot pomemben element geografskih zasnov za pripravo lokalnega programa varstva okolja. Dela 30, str. 51 – 66.
- Vovk Korže, A. 2011: Priložnosti občine Središče ob Dravi za trajnostni napredek. V: Marija Hernja Masten (ur.). Središče ob Dravi. Kronika 1910–2010. Središče ob Dravi, Občina Središče ob Dravi, str. 65–88.
- Vovk Korže, A. 2014: Lokalni in regionalni trajnostni razvoj. Mednarodni center za ERM, UM FF, Maribor.
- What is landscape sensitivity?, 2011. Landscape East. URL: <http://landscape-east.org.uk/node/226> (13. 1. 2015).
- Medmrežje 1: Projekt Dobra voda za vse (<http://www.dobravodazavse.com/>)

VALUATION OF SUSTAINABLE DESIGN OF THE BILINGUAL STRATEGY FOR THE PROTECTION OF WATER RESOURCES

Summary

Bilingual strategy for protection of water resources was made for cross-border area between Drava and Mura. This area has a typical dispersed settlement that is mostly a consequence of relief and historical circumstances. The area of Pomurje, Spodnje Podravje and Međimurje have in common geographical, cultural, developmental and environmental characteristics. Their main characteristic is the geographic position between the basin of river Mura and Drava (Picture 1). In order to reach a sufficient level of sustainable demographic and economic development of cross-border area a joint sustainable water management is needed. In particular, an appropriate wastewater collection and treatment is needed along with the protection of water resources in the area. The pollution of underground and surface water is a consequence of burdens from dispersed sources of intensive agriculture and dispersed urbanization. These are also the characteristics of the whole cross-border project area (Dvojezična strategija, 2015).

The bilingual strategy of cross-border water resource management is published on the web page of the project Dobra voda za vse (<http://dobravodazavse>). The participants who helped to design this strategic development document for the cross-border project area are:

- Local communities
- Organisations that deal with water management
- Public utility companies
- Organizations that deal with agriculture
- Development agencies
- Non-governmental organizations in the area of nature conservancy.

On the one hand, the strategy analysed the conditions and burdens of water resources in the cross-border project area of municipalities. On the other hand, the strategy defined goals and required measures for protection of water resources. Since the strategy is the main document for a long-term pursuance of projects for water management in the region an important fact is that this strategy was developed sustainably. The sustainability of the strategy is shown with M4K. For the orientation of sustainably designed development a comprehensive approach for valuation of development movements and development plans are needed. Everything from investment projects to politics (laws, budgets) and programs have to be included (Radej 2009).

For the valuation of the sustainable design of bilingual strategy the M4K that was developed by English "green" economist Paul Ekins (2008), was used. The strategy followed the example of the regular estimation techniques of the influence of spatial intervention on the environment and later on also expanding into a method of strategic environmental estimation. Both of these have already become a part of judicial rules in Europe community.

Economical capital describes indicator for gross domestic production growth per capita and the indicator of investments. Social capital is described by indicator of unemployment and migrations. Human capital measures student index (the number of students in comparison to population) and the aging index. Natural capital describes the dynamic of expenses for nature conservancy and biodiversity.

These indicators are a summary of SRDTOOLS (Radej 2009) project. For the valuation of sustainable development is not important which indicators are selected but the importance lies in using different indicators, for example social, economic, human and natural, together.

Table 1: Suggestion of measures for protection of water resources in the new programming period (Dvojezična strategija 2015).

Priorities(P)	Measurements for achieving the priorities
(P1) Preservation of water and water management	Improve the quality of underground and surface water Provide appropriate quality of drinking water Diminish the threats on the health of people Comprehensive management of wastewater Revitalization of lakes, watercourses and amelioration ditch
(P2) Infrastructure equipment	Improve the quality of underground and surface water Reduce water use Provide appropriate quality of drinking water Diminish the threats on the health of people Act sustainable with the environment Build suitable infrastructure for the improvement of human standards of living
(P3) Environmental education and awareness	Diminish the threaten on the health of people Reduce water use in households and economy
(P4) Sustainable agriculture and rural development	Sustainable and natural agriculture (nature resources management and environmental friendly production) Improve the conditions for watering of agricultural land; natural measurements for water retention.

Assessment of measurements for reaching sustainability shows a poor connection between capitals because the measurements are divided into sectors. The measurements have a positive impact only on the environment and biodiversity. The joint assessment of connectivity of capitals is poor and this is a warning for the bilingual strategy. The strategy should be designed so that it would enable sustainable development of the region. In case that the capitals of the region are not connected it would be hard to preform projects because they would support only one sector.

Assembly results of valuation of priorities show poor state due to the fact that priorities do not connect capitals among themselves. Measurements that are planned in all four priorities have a negligible influence on sustainable development of the region. The zero signifies that the measurements are developed to fit into sectors and that the measurements are not connected with other measurements in the region. The bilingual strategy of water management will not have a greater impact on the sustainable development of the cross-border region in concern with the assessment of measurements and capitals. This is the consequence of natural measurements that are sectorial and are not connected. These measurements satisfy the direct interests and they have almost no multiplication power in the region. This kind of analysis measures precisely this connections and uniformity. With the interpretation of the effects of the results it can be seen that the bilingual strategy does not have an impact on the sustainable development of regions because of the low common values.

Activation of available potentials, their connection and the motivation of people along with well organised law are crucial for the launch of self-supply. The launch of self-supply is always the consequence of the capitals in the region that are

connected. All regions have social, natural and economical capitals that are of no use if they are not connected. The results of the analysis of connectivity of the bilingual strategy are therefore so much more important.

NAVODILA ZA PRIPRAVO ČLANKOV V REVIJI ZA GEOGRAFIJO

1. Sestavine članka

Članki morajo imeti naslednje sestavine:

- glavni naslov članka,
- ime in priimek avtorja,
- avtorjeva izobrazba in naziv (na primer: dr., mag., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor),
- avtorjev poštni naslov (na primer: Oddelek za geografijo Filozofska fakulteta Univerza v Mariboru, Koroška 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija),
- avtorjev elektronski naslov,
- izvleček (skupaj s presledki do 800 znakov),
- ključne besede (do 8 besed),
- abstract (angleški prevod naslova članka in slovenskega izvlečka),
- keywords (angleški prevod ključnih besed),
- članek
- summary (angleški prevod povzetka članka, skupaj s presledki do 8000 znakov).

2. Citiranje v članku

Avtorji naj pri citiranju med besedilom navedejo priimek avtorja in letnico, več citatov ločijo s podpičjem in razvrstijo po letnicah, navedbo strani pa od priimka avtorja in letnice ločijo z vejico, na primer: (Drozg 1995, 33) ali (Belec in Kert 1973, 45; Bračič 1975, 15 in 16).

Enote v poglavju Viri in literatura naj bodo navedene po abecednem redu priimkov avtorjev, enote istega avtorja pa razvrščene po letnicah. Če je v seznamu več enot istega avtorja iz istega leta, se letnicam dodajo črke (na primer 1999a in 1999b). Vsaka enota je sestavljena iz treh stavkov. V prvem stavku sta pred dvopičjem navedena avtor in letnica izida (če je avtorjev več, so ločeni z vejico, z vejico sta ločena tudi priimek avtorja in začetnica njegovega imena, med začetnico avtorja in letnico ni vejice), za njim pa naslov in morebitni podnaslov, ki sta ločena z vejico. Če je enota članek, se v drugem stavku navede publikacija, v kateri je članek natisnjen, če pa je enota samostojna knjiga, drugega stavka ni. Izdajatelja, založnika in strani se ne navaja. Če enota ni tiskana, se v drugem stavku navede vrsta enote (na primer elaborat, diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo), za vejico pa ustanova, ki hrani to enoto. V tretjem stavku se za tiskane enote navede kraj izdaje, za netiskane pa kraj hranjenja.

3. Preglednice in slike v članku

Vse preglednice v članku so oštevilčene in imajo svoje naslove. Med številko in naslovom je dvopičje. Naslov konča pika. Primer:

Preglednica 1: Število prebivalcev Ljubljane po posameznih popisih.

Vse slike (fotografije, zemljevidi, grafi in podobno) v članku so oštevilčene enotno in imajo svoje naslove. Med številko in naslovom je dvopičje. Naslov konča pika. Primer:

Slika 1: Rast števila prebivalcev Ljubljane po posameznih popisih.

Slika 2: Izsek topografske karte v merilu 1 : 25.000, list Kranj.

Za grafične priloge, za katere avtorji nimajo avtorskih pravic, morajo avtorji od lastnika avtorskih pravic pridobiti dovoljenje za objavo. Avtorji naj ob podnapisu dopišejo tudi avtorja slike.

4. Sprejemanje prispevkov

Avtorji morajo prispevke oddati natisnjene v enem izvodu na papirju in v digitalni obliki, zapisane s programom Word. Digitalni zapis besedila naj bo povsem enostaven, brez zapletenega oblikovanja, poravnave desnega roba, deljenja besed, podčrtavanja in podobnega. Avtorji naj označijo le mastni (krepki) in ležeči tisk. Besedilo naj bo v celoti izpisano z malimi črkami (razen velikih začetnic, seveda), brez nepotrebnih krajšav, okrajšav in kratic. Zemljevidi naj bodo izdelani v digitalni vektorski obliki, grafi pa s programom. Fotografije in druge grafične priloge morajo avtorji oddati v obliki, primerni za skeniranje, ali pa v digitalni rastrski obliki z ločljivostjo vsaj 120 pik na cm oziroma 300 pik na palec, najbolje v formatu TIFF ali JPG.

Avtorji morajo za grafične priloge, za katere nimajo avtorskih pravic, priložiti fotokopijo dovoljenja za objavo, ki so ga pridobili od lastnika avtorskih pravic.

Avtorji naj prispevke pošiljajo na naslov urednika:

Igor Žiberna
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška 160
2000 Maribor
e-pošta: igor.ziberna@um.si
telefon: 02 2293 654
faks: 02 251 81 80

5. Recenziranje člankov

Članki se recenzirajo. Recenzijo opravijo člani uredniškega odbora ali ustrezni strokovnjaki zunaj uredniškega odbora. Če recenziji ne zahtevata popravka ali dopolnitve članka, se avtorju članka recenzij ne pošlje. Uredniški odbor lahko na predlog urednika ali recenzenta zavrne objavo prispevka.

POROČILO RECENZENTA

1. Avtor prispevka
2. Naslov prispevka
3. Recenzent (ime in priimek, znanstveni ali strokovni naziv)
4. Pomen prispevka (ali prinaša nova znanstvena spoznanja)
 - a) da
 - b) ne
 - c) delno
5. Primernost prispevkov (ali naslov primerno poda vsebino)
 - a) da
 - b) ne
 - c) delno
6. Uporaba znanstvenega aparata, ustrezno navajanje virov in literature
 - a) da
 - b) ne (opozori na morebitne pomanjkljivosti)
 - c) delno
7. Pripombe in predlogi za izboljšanje besedila (priložite na posebnem listu)
8. Priporočam, da se prispevek sprejme:
 - a) brez pripomb
 - b) z manjšimi popravki
 - c) po temeljiti reviziji (na osnovi pripomb recenzenta)
 - d) zavrne

Datum:

Podpis recenzenta:

